

NORWEGIAN JOURNAL OF DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL SCIENCE

№79/2022

Norwegian Journal of development of the International Science

ISSN 3453-9875

VOL.2

It was established in November 2016 with support from the Norwegian Academy of Science.

DESCRIPTION

The Scientific journal “Norwegian Journal of development of the International Science” is issued 24 times a year and is a scientific publication on topical problems of science.

Editor in chief – Karin Kristiansen (University of Oslo, Norway)

The assistant of the editor in chief – Olof Hansen

- James Smith (University of Birmingham, UK)
- Kristian Nilsen (University Centre in Svalbard, Norway)
- Arne Jensen (Norwegian University of Science and Technology, Norway)
- Sander Svein (University of Tromsø, Norway)
- Lena Meyer (University of Gothenburg, Sweden)
- Hans Rasmussen (University of Southern Denmark, Denmark)
- Chantal Girard (ESC Rennes School of Business, France)
- Ann Claes (University of Groningen, Netherlands)
- Ingrid Karlsen (University of Oslo, Norway)
- Terje Gruterson (Norwegian Institute of Public Health, Norway)
- Sander Langfjord (University Hospital, Norway)
- Fredrik Mardosas (Oslo and Akershus University College, Norway)
- Emil Berger (Ministry of Agriculture and Food, Norway)
- Sofie Olsen (BioFokus, Norway)
- Rolf Ulrich Becker (University of Duisburg-Essen, Germany)
- Lutz Jäncke (University of Zürich, Switzerland)
- Elizabeth Davies (University of Glasgow, UK)
- Chan Jiang (Peking University, China) and other independent experts

1000 copies

Norwegian Journal of development of the International Science

Iduns gate 4A, 0178, Oslo, Norway

email: publish@njd-iscience.com

site: <http://www.njd-iscience.com>

CONTENT

ECONOMIC SCIENCES

Abuzyarova Zh.

FORMATION OF MANAGEMENT DECISIONS:
METHODS AND MODELS 3

Stepanenko A., Vasilyeva N.

OBJECTIVE CONDITIONS FOR THE EMERGENCE OF
CRYPTOCURRENCIES (BITCOIN) AND AN INNOVATIVE
IDEA OF USE IN THE FINANCIAL SPHERE 6

HISTORICAL SCIENCES

Yarochkina Ye.

CONTRIBUTION TO VICTORY DURING THE GREAT
PATRIOTIC WAR ON THE EXAMPLE OF DEFENSE
PLANT No. 507a (514) 13

JURISPRUDENCE

Štefánik L., Khakberdiev A., Davronov D.

CLASSIFICATION AND TYPES OF ARBITRATION
COURTS 19

PEDAGOGICAL SCIENCES

Zadorozhna O., Sulym V.

THE IMPORTANCE OF STUDYING FOREIGN LANGUAGE
TERMINOLOGY IN FUTURE DOCTORS TRAINING AT
UKRAINIAN UNIVERSITIES 26

Palcush V.

ALTERNATIVE AND AFTER-SCHOOL EDUCATION IN
THE USA 31

Rozlutska G., Kozubovsky M.

SOCIAL AND PEDAGOGIC WORK WITH CHILDREN-
MIGRANTS IN AMERICAN SUMMER CAMPS 35

Kozubovska I., Marusinets M.

EDUCATION VALUES OF GREAT BRITAIN 39

Faley M.

DEVELOPMENT OF VISUAL-SHAPED THINKING IN
CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE IN
EXPERIMENTATION 43

PHILOLOGICAL SCIENCES

Soloviova A.

BAROQUE TRADITIONS IN O. BOGAEV'S PLAY
«DAWN-WAY. THE ROAD DOWN WITHOUT
STOPPING» 48

POLITICAL SCIENCES

Sulym B.

STRENGTHENING THE MODERN IMAGE OF UKRAINE
AS ONE OF THE MOST IMPORTANT DIRECTIONS OF
THE STATE'S FOREIGN POLICY STRATEGY 53

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Savina T.,

THE STUDY OF THE FEATURES OF EMOTIONAL AND
VOLITIONAL REGULATION OF CHILDREN WITH ASD
AND MENTAL RETARDATION 59

ECONOMIC SCIENCES

FORMATION OF MANAGEMENT DECISIONS: METHODS AND MODELS

Abuzyarova Zh.

*Master of Economic Sciences Atyrau University
named after Khalel Dosmukhamedov (Atyrau, Kazakhstan)*

ORCID 0000-0002-2067-6046

DOI: [10.24412/3453-9875-2022-79-2-3-5](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-3-5)

Abstract

Management activity is always associated with both the development and the adoption of appropriate management decisions for a variety of situations. Today, quite often, the only way to rationalize a management decision is its financial component, namely, an increase in revenues or a reduction in expenditures from budgets of any levels. The issue of risk management and overcoming uncertainty is always relevant in any sector of the economy. Every economic entity at absolutely all levels, one way or another, is affected by extraordinary situations and unpredictable circumstances, to which it is necessary to respond adequately. Along with this, there was a need to implement scientific methods of the theory of management of the enterprise economy, including for the development and adoption of the most rational, economical and effective management decisions.

Keywords: management, management decision-making, payment matrix, methods, models, quality, efficiency

Introduction

There are 3 main models in the process of developing and making management decisions:

1. Physical (descriptive or portrait) - describes an object or situation, showing how it looks. For example: a copy of a car, an airplane, a reduced drawing of an enterprise.

2. Analog - an image of an object or situation by other means. For example: an organizational chart; graphs of the ratio of various indicators of the company's activity.

3. Mathematical symbolic models are used to describe the characteristics and properties of an object or events in the form of mathematical symbols, formulas, calculations, economic analysis. Mathematical models use symbols that express the dependencies of some quantities on others.

As we know, the number of various specific models of management science and the number of problems solved, both in determining the goals of the activity and in the process of achieving the goals of the enterprise is quite large, this is the relevance of this topic.

The purpose of this article is to study models of management science. The main objective of the article is to get acquainted with the methods and models for justifying the development and adoption of management decisions, as well as ways to improve the effectiveness of management decisions. The scientific novelty of the article lies in the scrupulous study of theoretical sources and the use of the acquired knowledge in modern realities.

The following methods of managerial decision-making are distinguished.

Qualitative forecasting methods. Forecasting of the future is carried out by experts who are approached for an in-depth analysis of the issue before making a management decision, in this case, the opinion of competitors, consumers is used, government assessments are studied, and expertise is conducted. For example, the consumer expectation model is a forecast that is

based on the results of a survey of businesses and customers. They are asked to assess their own needs in the future and new requirements. After collecting all the data and making adjustments for over- or underestimation, based on their experience, the manager is often able to accurately predict aggregate demand.

Another rather important method in the process of developing and making managerial decisions is group. In the case of using the group method, it is possible to generate fresh ideas and new approaches through a creative approach and discussion of ideas. This method of group technique is based on the principle of limiting interpersonal communication. So, initially, the whole group, which was formed to make a certain managerial decision, provides some written sketches that provide ways to solve the issue or a way to make a managerial decision. In the future, each group directly voices the essence of their sketches. After that, the information is subject to review and analysis by the group. At this stage, the study is carried out directly, the materials do not lend themselves to criticism or any discussions. At the next stage, each of the group members sets out their assessment of the submitted projects in writing or electronically. The sketch that has received the most positive feedback should be accepted as the main management decision.

The next method of making a management decision is the payment matrix, used when it is necessary to make a choice in favor of one option in the presence of several solutions. The use of this method will be very relevant if the manager has previously established a strategy that will best contribute to the achievement of goals.

Thus, it is possible to use the payment matrix method in the following cases:

- Firstly, in the presence of a small number of possible options for development and decision-making;

- Secondly, the result of the management decision will depend entirely on which method of action was chosen.

The presence of risks has a direct impact on decision-making. Having determined for each possible solution option the value that is expected as a result, it is likely to make a management decision as to which option, under certain conditions, is the most attractive.

The next method of making managerial decisions, the "decision tree" method, is a schematic representation of the best possible course of action from several possible ones.

The method of quantitative forecasting is time series analysis. This method is based on assumptions, according to which what took place last year gives a good approximation in assessing the indicators of the next year.

The Delphi method is used when it is not possible to assemble a group of specialists in one place. In accordance with this methodology, meetings of participants and the exchange of opinions between them are deliberately excluded. The development of the problem by the Delphi method can be implemented as follows:

- the members of the working group are offered a list of questions on the problem under consideration;

- each member of this group answers these questions independently and anonymously;

- the answers are coordinated in the center, and already on their basis an integral document is compiled, which contains all the proposed options for possible solutions;

- each member of the group receives a copy of this document;

- familiarization with the proposals of other participants may change the opinion about possible solutions to the problem;

- steps four and five are repeated as many times as necessary in order to reach an agreed solution.

The considered method, as well as the method of nominal group technique, ensures the independence of the opinions of individual members of the group. However, the time spent on developing solutions here increases significantly, and the number of alternatives offered decreases. Of course, these disadvantages should be taken into account when choosing the Delphi method for group development of management decisions.

Thus, there is a fairly large arsenal of management decision-making methods. Among them, programmed solutions, organizational solutions, group, individual, as well as intuitive management solutions should be noted. Each of the above decision-making methods has both a number of positive and a number of negative factors.

Ways to improve the quality and effectiveness of management decisions.

In the conditions of an unstable external environment, internal contradictions arising in the process of functioning of the enterprise, the management system needs to react promptly and continuously adapt to the requirements of the modern world, which is constantly changing. Of particular relevance is the ability of managers to correctly assess problematic situations in real time and make high-quality management decisions. The problems of formation and adoption of high-quality

management decisions in modern conditions urgently require the study of theoretical and methodological aspects of management decisions from the standpoint of assessing their quality.

To achieve this goal, we consider it necessary, first of all, to define the concept of "process quality". In the dictionary of the Russian language by S.I. Ozhegov, the category "quality" is characterized as follows: "Quality is the presence of essential properties, signs, features that distinguish one object or phenomenon from others and give it certainty." The loss of properties and characteristics leads to the disappearance of the object to which they belonged. In this sense, quality is an objective category, because each object or process is characterized by certain properties. It should be emphasized that the properties of an object or process exist in addition to the will of a person, regardless of his awareness. However, this objectivity is to a certain extent conditional, since it is impossible to deny the presence of a person in objects or processes that have an artificial origin. When it comes to the quality of the management process, it is impossible to talk about the complete objectivity of this category, because decision-making is a process that involves the direct participation of a person, which leads to a subjective perception of the quality of this process. At the same time, it is the subjective perception of quality that helps to evaluate it. A management decision that has a more pronounced set of properties (parameters, solutions) that satisfy a particular business entity and ensure the effectiveness of its functioning will be of higher quality.

The functional understanding of quality, the regularity of expressing qualitative characteristics through quantitative indicators is closely related to the practice of management, economic processes. One of the founders of the scientific discipline of qualimetry G.G. Azgaldov gives the following definition of quality: "Quality is a complex property, which is a combination of all those and only those properties that characterize the results obtained when consuming an object."

The quality of a management decision is a set of properties of a management decision made by the management apparatus to achieve goals consistent with the interests of the business owner.

The management decision, as the most important part of a complex management process, largely determines the level of its quality, ensures the competitiveness and efficiency of the enterprise. It is "decision-making that constitutes the essence of the management process, its ascending and most responsible stage, determines the level of productivity and efficiency of the entire management system and processes." Moreover, "the management decision is the final stage of the management process and determines its result."

To prepare conclusions and recommendations based on the results of the analysis of the quality of the management decision-making process, it is necessary to proceed to the next stage of the analysis - generalization of information. It is at this stage that the basis is created for the formation of management decision options aimed at improving the quality of the decision-making process.

The application of a system methodology, as a result of which the decision-making process can be considered as an important element of the management system, allows us to identify system quality criteria. On the other hand, as we know, decision-making is a process of consistent management actions, for the evaluation of which quality criterion processes are necessary. The result of the decision-making process, which determines the quality of its development process, determines the use of specific quality criteria.

The application of a system methodology, as a result of which the decision-making process can be considered as an important element of the management system, allows us to identify system quality criteria. On the other hand, as we see it, decision-making is a process of consistent management actions, for the evaluation of which quality criteria are necessary for the process. The result of the decision-making process, which determines the quality of its development process, determines the use of specific quality criteria.

Another important element of the methodology is the analysis technology, which is based on the use of heuristic methods, it includes: questionnaire, survey, checklist method, comparison, logical analysis. This method allows you to evaluate the quality of each object of analysis. As we know, analysis is impossible without appropriate information support. And first of all, it includes:

- organizational documents,
- incoming information, that is, data on the situation and outgoing information - orders, orders,
- information of the personnel department - data on education, professional development of managerial personnel,
- the results of a questionnaire and a survey on the use of scientific methods of collecting information, methods of optimizing creative thinking, methods of justifying managerial decisions, and the like.

Based on the results of the implementation of this methodology for analyzing the quality of the process of making and implementing a management decision, and the initial (analytical) information is already being formed.

The presence of many indicators, primarily qualitative ones, requires its systematization and generalization.

Conclusion

Thus, studying the totality of all stages of analysis and sequential actions, analytics for assessing the quality of the process of making and implementing a management decision is a methodological instruction for conducting an analysis. And this makes it possible to increase the responsibility of managers at each stage of the management process, and ultimately will contribute to improving the condition and effectiveness of the functioning of the enterprise management system.

If there are a small number of alternatives and only one criterion for evaluating a management decision, then the choice is made by an authorized person taking into account this criterion. Considering a situation where there is a preference of several alternatives and criteria for evaluating these alternatives, in this case the choice can be implemented by an authorized person using existing decision-making methods or by a group, for example, a working group of managers.

Mathematical models are used to evaluate alternative management solutions and find the optimal option using existing decision-making methods.

References:

1. Baldin, K. V. Managerial decisions / K.V. Baldin, S.N. Vorobyev, V.B. Utkin. - M.: Dashkov and Co., 2019.
2. Busov, V. I. Managerial decisions: a textbook for bachelors / V. I. Busov. - M.: Yurayt Publishing House, 2018
3. Berezhnaya E. V. Methods and models of managerial decision-making: Textbook / E.V. Berezhnaya, V.I. Berezhnoy. - M.: SIC INFRA-M, 2018.
4. Baryshev, A.V. Fundamentals of management decision development: a textbook / A.V. Baryshev. - Moscow: Forum: Infra-M, 2021
5. Zaruba N.A. Methods of managerial decision-making: the system of state and municipal management: textbook. manual / N. A. Zaruba; KuzSTU, 2017

OBJECTIVE CONDITIONS FOR THE EMERGENCE OF CRYPTOCURRENCIES (BITCOIN) AND AN INNOVATIVE IDEA OF USE IN THE FINANCIAL SPHERE**Stepanenko A.,***Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department «Economics and Management of Telecommunications»,
St. Petersburg State University of Telecommunications named after Prof. M. A. Bonch-Bruевич***Vasilyeva N.***Senior Lecturer of the Department «Economics and Management of Telecommunications»,
St. Petersburg State University of Telecommunications named after Prof. M. A. Bonch-Bruевич***ОБЪЕКТИВНЫЕ УСЛОВИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ КРИПТОВАЛЮТ (BITCOIN) И
ИННОВАЦИОННАЯ ИДЕЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ФИНАНСОВОЙ СФЕРЕ****Степаненко А.,***Кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры «Экономика и управление телекоммуникациями» Санкт-Петербургского государственного университета телекоммуникаций имени проф. М.А. Бонч-Бруевича***Васильева Н.***Старший преподаватель кафедры «Экономики и менеджмента телекоммуникаций»,
Санкт-Петербургский государственный университет телекоммуникаций им. проф. М. А. Бонч-Бруевича*DOI: [10.24412/3453-9875-2022-79-2-6-12](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-6-12)**Abstract**

The emergence of new types of money and their evolution have historically been accompanied by economic growth in countries that were pioneers in this trend.

The article is devoted to the analysis of objective conditions for the emergence and benefits of new digital money on the example of the Bitcoin cryptocurrency. The ideas of the strategic use of Bitcoin as a single world currency are proposed.

Аннотация

Появление новых видов денег и их эволюция исторически сопровождалась ростом экономики в странах, которые были пионерами в этой тенденции.

Статья посвящена анализу объективных условий возникновения и преимуществ новых цифровых денег на примере криптовалюты Bitcoin. Предложены идеи стратегического использования Bitcoin как единой мировой валюты.

Keywords: digital money, bitcoin, single world currency, infotelecommunications, digital communication networks, cryptography, theory of money, cryptocurrencies, Bitpay

Ключевые слова: цифровые деньги, Bitcoin, единая мировая валюта, инфотелекоммуникации, цифровые сети связи, криптография, теория денег, криптовалюты, Bitpay.

Предлагаемая статья посвящена, во-первых, генезису революционного в настоящее время явлению - цифровые деньги (Bitcoin) [1, с.63]. И во-вторых, предложению идеи стратегического использования Bitcoin на практике, как единой мировой цифровой валюты.

Логика статьи в словах М. Ломоносова: "Народ, не знающий своего прошлого, не имеет будущего". Применительно к теме статьи – без знания нюансов истории возникновения криптовалют и первой Bitcoin, невозможно прогнозировать их (его) использование в будущем.

Не вызывает сомнения то, что возникновение новых денег стало возможно как симбиоз результатов истории развития научных работ в различных областях знаний. Это области электросвязи (телекоммуникаций), компьютерных наук, программирования, криптографии, теории денег и экономики.

В данном случае необходимо понять как техническая и социальная эволюции сошлись и объективно вызвали появление криптовалюты Bitcoin, как принципиально новых цифровых денег.

Область связи: от телекоммуникаций к инфокоммуникационным сетям связи. Развитие электрической аналоговой связи к началу 1920 года достигло предела качества потребительских характеристик. Поэтому, начало понимания теории цифровой связи следует из работ Найквиста (1924г), который исследовал проблемы максимальной скорости передачи сигналов по телеграфному каналу. Предложил передавать сигналы в унифицированной форме. В 1928г. Ральфа Хартли внес вклад в теорию информации, разработал электронный преобразователь сигналов и логарифмическую меру количества информации.

По результатам этих и других работ Клода Шеннона (1948, США) работая в области крипто-

графии по максимальной скорости передачи сообщение кодировать сигнал двоичными знаками 0 и 1. Простыми словами передавать текст двумя импульсами, например А-00, Б-01, В-10 и далее весь текст в цифровом коде [2]. Таким образом доказал, что при преобразовании аналоговых сигналов в цифровую форму возможна надежная цифровая передача сигналов (информацию и ее оценку) по каналам связи. Также, он показал предельную скорость передачи

информации по каналу связи, названный им пропускной способностью цифрового канала.

В дальнейшее развитие теории цифровой связи и в ее практическое применение внес советский ученый Л.М.Финк (1963, 1970гг.) [3]. Его вклад в теорию передачи дискретных (цифровых) сообщений, оптимального приема и теорию потенциальной помехоустойчивости, особенно в настоящее время, трудно переоценить.

Передача и обмен цифровыми сигналами в сети связи позволила унифицировать и удешевить не только технику цифровой связи, но и ускорить развитие компьютерной техники, автоматизировать технологии ее производства. Обычные сети связи для передачи дискретных сообщений на любое расстояние в неизменном виде стали выполнять функции цифровой телекоммуникационной транспортной сети.

При подключении в качестве абонентов компьютеров и любых других источников данных в сети рождалась, изменялась, удалялась и т.д. информация. В этом случае появилась возможность информационной коммуникации в цифровой телекоммуникационной сети. Далее это превращение получило название цифровой сети инфотелекоммуникаций. Без ускоренного развития цифровых сетей инфотелекоммуникаций, роста пропускной способности каналов - цифровизация экономических проектов на практике будет сопровождаться дискредитацией концепции цифровизации экономики.

Ориентиром для планирования развития инфотелекоммуникационных сетей может служить, например, научно обоснованные исследования компаний Seagate и IDC [4]. Прогнозы показали, что мировой объем обмена цифровой информации за 10 лет возрастет с 2016г. к 2025г. до 160 Збайт (2^{70} байт).

Область компьютерной техники и программирования. Проблема экономического роста, в частности путем повышения показателя производительности труда стояла при всех уровнях цивилизации. Такие типовые функции в деятельности человека как запоминать, вычислять, сравнивать и т.д. объективно нужно было поручить выполнять технике.

Ближе к рассматриваемой теме, в 1812 году английский математик и экономист **Чарльз Бэббидж** начал работу над созданием механической машины для выполнения операций счета [5], однако, чтобы машину «оживить» требовалась программа. Дальнейшее развитие шло параллельно, в

терминах сегодня - развитие компьютерной техники и программирования. Основная потребность - вычислительные мощности компьютеров, скорость операций и их рост. В области развития программирования под возможности совершенствующейся компьютерной техники и оптимизации разработки программ эволюционно достигались серьезные практические успехи.

Инновационный прорыв в сфере компьютеризации совпал с цифровизацией в теории связи и реализацией ее в технике связи. Способствовало прорыву то, что цифровизация связи при обмене данными позволила унифицировать элементную базу при создании, кроме компьютерной, любой другой электронной техники. Соответственно и менялись принципы программирования и автоматизация программирования отдельных блоков программ.

Криптография, информационная безопасность. За всю прошлую и будущую историю человечества сохранять разными способом тайну сведений (информацию) при коммуникациях является объективной потребностью. Ближе к теме данной статьи, развитие криптографии (греч. «тайнопись») рассмотрим ту часть этой науки, которая работает над совершенствованием программных методов преобразования информации в тайную (шифрование) и надежную ее передачу по электронным сетям связи. Цель ограничить или исключить доступ к информации третьим лицам. Эта цель существует практически во всех сферах деятельности людей, в том числе и финансовой области для обеспечения ее безопасности. Не могли эти цели не затронуть вопросы обеспечения информационной безопасности при передаче сообщения по цифровым инфотелекоммуникационным сетям связи.

До появления криптовалюты при защите электронных фиатных денег [6] было много сделано для совершенствования теории и практики криптографии, например [7,8,9]. Это создало благоприятные и объективные условия для возникновения цифровых денег с существенно повышенной информационной безопасностью (криптовалюты).

Настоящая задача криптографии в будущем - это создавать математические методы увеличения скорости шифрования при повышении безопасности и при минимизации нагрузки на цифровые каналы связи. Без оптимального согласования передаваемых цифровых защищенных сигналов (информации) с пропускной способностью различных цифровых сетей (Интернет, мобильная связь) будет невозможно высокое качество коммуникаций. Следовательно, неизбежны экономические потери из-за замедления обмена данными (оборота денег) как фактор потери времени.

Теория денег и финансовая система. В современную эпоху информационного общества и инфокоммуникаций [10] естественно обращение к новым понятиям и научным направлениям, например, таким как информационные деньги [11-14] и информационная экономика [15-19].

В рамках настоящей статьи из многих теорий денег основной интерес представляет информаци-

онная теория денег. По этой теории деньги рассматриваются как разновидность информации о стоимости [11], в том числе на электронных носителях [12,14].

На основании того, что современная экономика рассматривается как имеющая информационный характер [19], необходимо согласованно, наряду с известными функциями денег, изучение теории новой функции денег – информационной.

Простыми словами в финансовой системе процесс оборота информационными деньгами между партнерами (продавцом и покупателем) состоит в следующем. В случае договоренности между партнерами о стоимости объекта торговли, с согласия покупателя, его банк списывает денежную сумму и по защищенному цифровому каналу инфотелекоммуникаций передает сообщение (информацию) в банк продавца. Получив информацию о переводе денег, банк продавца выполняет операцию зачисления данной суммы на его счет. На финансовом языке такая сделка и перевод денег называется транзакция (англ. - transaction). Безусловно, банки за определенное вознаграждение, быстро при любом расстоянии между партнерами окажут услугу платежа, как обращение денег в информационном виде.

Однако, электронные деньги, как и бумажные по своей природе при сохранении функций финансовой системы ничем принципиально не отличаются от фиатных денег, со всеми присущими им недостатками. Главные из них это государственное регулирование, в том числе выпуск денежной массы в обращение, и контроль оборота денег. Фиатные деньги, как законное государственное платежное средство, ограничивает использование таких денег границами государства с дополнительной затратностью для бизнеса и экономики. Обязательное наличие посредников для бизнеса (банки и др.) – дополнительные расходы на их услуги. В условиях рыночной экономики эти недостатки сдерживают свободу и инициативу предпринимательства. Кроме того, существенно повысились требования к информационной безопасности при совершении операций (транзакций). Следовательно, наряду с другими недостатками, в настоящее время замедляются темпы экономического роста и будут неизбежны в будущем.

Естественно, что группа специалистов по шифрованию [20] (с начала 1980 годов, США) работала над идеей создания защищенных независимых и анонимных денег, способных отеснить государство от участия в финансовых операциях бизнеса. Эта идея как теоретически, так и на практике постоянно развивается и регулярно обновляется, иногда эти изменения бывают кардинальными [21].

Объективно, с учетом уровня развития инфотелекоммуникаций, такие деньги должны были появиться в виде новой цифровой криптовалюты.

Bitcoin. Эпоха криптовалют кардинально меняющая финансовый мир [1] объективно наступила благодаря достаточному к настоящему времени развитию и взаимосвязи самостоятельных наук. К

таким наукам можно уверенно отнести: криптографию, компьютерные науки, программирование и цифровая инфотелекоммуникация (цифровые сети связи). Развитие последних особенно важно ввиду того, что криптовалюты это и инфотелекоммуникационные сети и платежные средства (цифровые деньги) одновременно.

Специалист по криптографии и компьютерам Вей Дай (Wei Dai, США. 1998), а также программист, юрист Ник Сабо решая сложные криптографические задачи получали результат, который был для них неким вознаграждением (оплатой за работу) [22,23]. По существу Ник Сабо создает свою валюту Bit Gold в обращении по цифровой сети связи. Участники системы, решив вычислительные задачи, посылали по цифровым сетям связи ответы решений другим участникам, которые в свою очередь признавали правильность решения и авторство решающих. Эти ответы использовались для построения новых задач приводящих к росту цепочки денежной массы. Однако, их система имела низкую надежность и потребовала введения административного регулирования, лишив ее основного плюса – децентрализации [23].

В 2007 году, по имени Сатоши Накомото, была предложена концепция Bitcoin, лишенная приведенных недостатков [24,1,с.64].

С 2007 по 2009 годы Накомото выполнялась разработка протокола и кода программы-клиента.

31 октября 2008 г. в списке рассылок криптографического сообщества появился whitepaper (технический документ), озаглавленный - «Bitcoin»: A Peer-to-Peer Electronic Cash System [24]. Это означало, что предлагается техническое решение под названием «Bitcoin»: пиринговая (одноранговая, децентрализованная) сеть электронной валюты.

В январе 2009 года был сгенерирован первый блок и первые 50 Bitcoin [24], воспринимаемые как денежное вознаграждение за работу. С этого момента принципиально меняется представление о деньгах и финансовой системе. Криптовалюта Bitcoin (англ. Bit-бит и coin – монета) это не только платежная единица для учета операций (транзакций), но и децентрализованная, цифровая пиринговая сеть инфотелекоммуникаций.

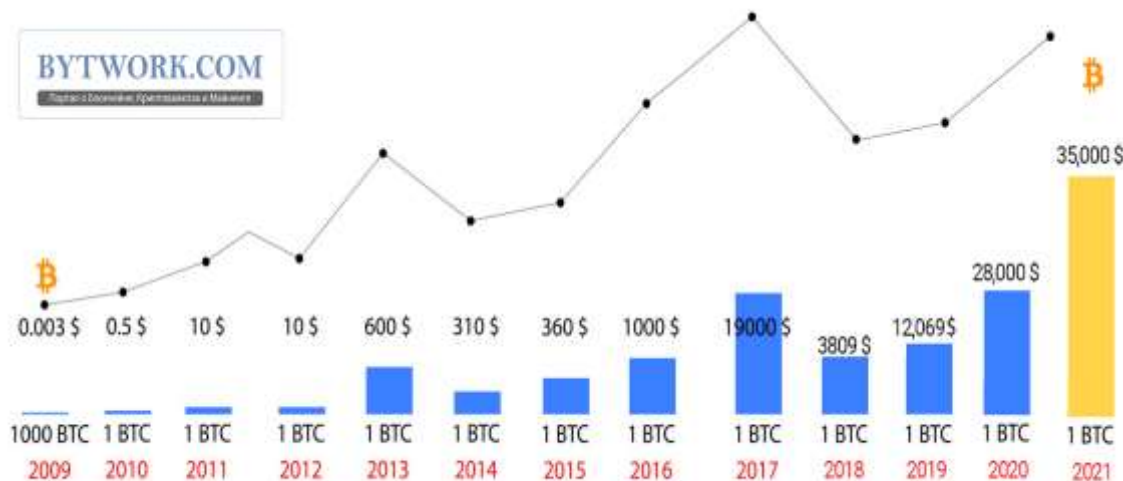
Основная проблема для критики и недоверия к новой валюте была связана с вопросом рыночной стоимости и как ее измерять. В дальнейшем эта проблема была решена. После ажиотажного периода до 2011 года оценки Bitcoin в стихийных обменниках и мошенничества, некоторые государства решили легализовать криптовалютный рынок [2]. С открытия специализированных бирж криптовалют и Bitcoin : Kraken Bitcoin Exchange (2011г., США), Cryptsy (2013г., США), Bitfinex (2014, Гонконг), Binance (2017г., Китай, Мальта) и многих других [26,27] стоимость определяется путем обмена (котирования) относительно фиатных валют с тем или иным их набором. Главным образом относительно доллара США. Таким образом Bitcoin становится инструментом, котируемым на международном рынке Forex относительно доллара США [28].

Некоторые ограничения, в том числе и юридические, сдерживали обращение к Bitcoin в бизнесе. Однако, после регистрации в 2017 году знака Bitcoin (Биткойн), который был включён в стандарт Юникода версии 10.0 и присвоения ему номера U+20BF (฿) [29] ситуация резко изменилась. При этом не могло не затронуть теоретический интерес к Bitcoin, например в работе [30].

Достоинства и преимущества новой цифровой валюты постепенно получали доверие бизнеса и общества в разных развитых странах мира. Непрерывно росла потребность в новом платёжном средстве. Свидетельством этого является рост спроса и следовательно рост в тренде стоимости Bitcoin (при использовании сокращения **BTC** имеется в виду расчётная единица, а не сеть).

Таблица.

Bitcoin график курсов за всю историю с 2009 по 2021.

Источник: <https://bytwork.com/articles/btc-chart-history>

Программа, выполняющая крипто вычисления, в результате на каждом цикле получает или добывает (англ. mining) один Bitcoin, которых в данном случае, в пределе, можно добыть 21 миллион (21,000,000 BTC). В настоящее время на 03.09.2021 добыто и существует только 18.804.600 Bitcoin [31]. Такого количества монет недостаточно для оборота даже при

обслуживании, например, только мировой торговли. Поэтому выход в применении масштабирования. Одно из предложений, когда один Bitcoin разделен на 100 000 000 единиц. Другими словами, минимальная часть Bitcoin равна 0.00000001 BTC [32].

Естественно, что характеристики криптовалюты Bitcoin на стадии эволюции улучшались [33] и неизбежно становились привлекательными в плане конкуренции. Доказательство привлекательных характеристик - повышенный спрос на Bitcoin у активных участников рынка. Это не сразу насторожило чиновников финансовой сферы (банков, фондов и т.д.), особенно в странах с развитой экономикой и технологиями. Но они быстро поняли, что простейший способ борьбы с новой валютой, да еще и чужими руками – молчаливая поддержка вывода на рынок конкурирующих криптовалют на основе идеи, реализованной при производстве криптовалюты Bitcoin. Общее количество криптовалют в мире: 700 в 2018 году, на сегодня порядка 1300 и постоянно растет [34]. Однако не все пользуются одинаковым спросом и активностью использования. На сегодня, ближайший конкурент Bitcoin криптовалюта Ethereum.

Ethereum [35] представляет собой распределенную вычислительную платформу с открытым исходным кодом, основанную на блокчейн [1, с.279]. Для темы статьи большой интерес Ethereum предоставляет как токен (цифровой актив - платёжный инструмент), называемый «эфир», с тикером ETH (биржевое краткое обозначение актива).

С 2014 года пользователи покупали токен Ethereum (эфир) за другую цифровую валюту – Bitcoin. По мере развития биржевой сферы, ETH котировался относительно фиатных денег, например, доллара США [36].

По состоянию на 03.01.2022 цена спроса на Bitcoin (BTC) равна 46,653\$, Ethereum (ETH) – 3,830\$, что составляет 8% от BTC [36]. Что касается потребности по географическому распространению популярности криптовалют, в том числе Bitcoin, можно оценить на основании данных мировых бирж, котирующих криптовалюты. Безусловным лидером оказываются США - 58 бирж, на втором месте Китай - 15 бирж. Далее следуют Нидерланды - 6 бирж. В разных странах использование в обороте Bitcoin законодательно расширяется, но с частичными ограничениями. В настоящее время, например в Швейцарии, криптовалюта Bitcoin как платёжное средство разрешена только в кантоне Цуг [37], а во многих развитых странах мира с различными ограничениями. В Сальвадоре экономические проблемы вынуждают искать выход, например принять Bitcoin как законные цифровые деньги [38].

Особенно важно отметить, что к криптовалюте Bitcoin, как показывают социальные исследования,

растет доверие и понимание, что это новые, с удобными потребительскими свойствами и основными функциями деньги [39]. В любом случае сегодня на сегодня ясно одно: криптовалюта Bitcoin стала одним из самых революционных IT-открытий 2009-2013 годов.

Поэтому объективно, можно стратегически рассматривать использование криптовалюты Bitcoin как единые цифровые мировые деньги [39,40]. Естественно, с учетом их развития и соответствующего преобразования финансовой системы.

Единая мировая валюта. В настоящее время много проблем в сфере фиатных валют разных государств и на их основе финансовых систем. Объективно созданы условия для устранения этих проблем. В стратегическом плане, если экономически просчитать целесообразность, возможно устранить проблемы при реализации инновационной идеи единых мировых универсальных денег.

Суть идеи - вместо всех фиатных денег в мире признать в качестве единых мировых денег первую криптовалюту Bitcoin [41]. Возможно рассмотрение, например, в качестве конкурента криптовалюту LibraCoin (2019г.) [42]. Важно, что эти криптовалюты не имеют административного управления. Однако экономическому росту в отдельных государствах и в мире препятствует государственное управление валютами. Например, министр финансов Бразилии Гвидо Мантега (2011г.) предупреждал, что при неизбежной глобальной торговой войне может привести "война валют". Министр оказался прав, в войне друг с другом государства используют оружие в виде валюты, путем регулирования ее курса [43].

В существующей мировой финансовой системе возможность "войны валют" обусловлена наличием центров (банков), имеющих право эмитировать денежную массу. Отсутствие эмитентов денежной массы и единая мировая валюта для всех - это будет означать, что нет валютных войн и как следствие экономия огромных ресурсов, сопутствующих любым войнам.

Объективности стремления мирового финансового сообщества к единой валюте прослеживается в движении от предложения региональной валюты на основе SDR (Special Drawing Rights). - квазивалюты МВФ (1969г.) [45] и европейской валюты EUR (1999г.) до единой мировой криптовалюты Bitcoin (2014г.) [41].

В настоящее время для научного обоснования использования новой единой валюты на практике необходимы исследования, количественно подтверждающие (или опровергающие) улучшение мировой финансовой системы и экономических характеристик.

Естественно, в стратегический период эволюция Bitcoin, позволит создать криптовалюту с более совершенными потребительскими свойствами. Принятие как единой мировой валюты будет стимулировать перестройку мировой финансовой системы и неизбежно стимулировать развитие мировой цифровой сети связи.

Желательно с учетом наименования первой криптовалюты Bitcoin присвоить единой мировой цифровой валюте, например, название **Bitpay**, (англ. Bit - бит и pay – платить) для исключения разночтений в понимании предмета дальнейших исследований.

У Bitcoin имеются естественные противники и критики. Преодолеть их сопротивление может растущая потребность экономического развития и прогресс в финансовой (экономической) образованности общества. Кроме того, в ближайшей перспективе, необходимо решать проблемные вопросы в научном и практическом плане.

Проблемные вопросы желательно разделить на глобальные (на мировом уровне) и локальные. К глобальным отнести вопросы, например:

- в теории денег,
- юридические: правовые отношения и налогообложение,
- в образовании- обучение соответствующим идеи компетенциям, признаваемым в мире,
- опережающее развитие инфокоммуникационной сети связи под потребности оборота Bitpay,
- бухгалтерский и управленческий учет в новых условиях.

К локальным:

- оценки экономической эффективности инвестиций в развитие цифровых сетей связи,
- унификации в технике и в сфере программирования,
- психологическая подготовка экономического и политического сообщества к пониманию и признанию Bitpay.

Решение приведенных важных вопросов и тех, которые могут возникнуть в процессе внедрения Bitcoin [45], являются актуальными задачами ближайших лет. Если приведенные задачи будут решены и не появятся лучшие стратегические экономические решения, можно ожидать поступательный рост мировой экономики до возможности мирового потребительского удовлетворения всего населения планеты.

Исходя из положительных результатов от реализации на приведенной выше идеи и следуя логике развития общества в целом возникает оптимистическая мысль о том, что в будущем потребность в деньгах может отпасть. «Каждому - по потребности, от каждого - по способности», о чем в других условиях, в конечном итоге рассуждал французский философ XVIIIв. Этьенн-Габриэль Морелли [46]. Эта мысль-мечта с успехом была принята другими социалистами, включая К.Маркса.

Список литературы:

1. Эпоха криптовалют. Как биткоин и блокчейн меняют мировой экономический порядок / **Пол Винья, Майкл Кейси** ; пер. с англ. Э. Кондуковой; [науч. Ред. А. Форк]. – 2-е изд. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2018. – 432 с.
2. **К.Шенон**. Теория кодирования информации двоичными импульсами. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: A Mathematical Theory of Communication // Bell System Technical Journal. —

1948. — Т. 27. — С. 379—423, 623—656. (дата обращения: 09.05.2019).

3. **Финк Л.М.** Теория передачи дискретных сообщений Изд. 2-е, переработанное, дополненное. Изд-во «Советское радио» стр. 728

4. **Штегмюллер А.** Объем мировых данных увеличится к 2025 году в десять раз. [Электронный ресурс].—Режим доступа: <http://www.hardwareluxx.ru/index.php/news/hardware/festplatten/41491>

5. **Чарльз Бэббидж** - изобретатель первой аналитической вычислительной машины, 1822г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://zen.yandex.ru/media/taynymir/kak-sozdavali-pervyi-kompiuter-taina-charlza-beb-bidja5d850a943d873600adff8485>. (дата обращения: 12.05.2018).

6. **Что такое фиатные деньги.** [Электронный ресурс].—Режим доступа: <https://cryptomagic.ru/base/fiatnye-dengi.html> -

7. От фиатных денег к криптовалюте. [Электронный ресурс].—Режим доступа: <https://kriptobots.ru/fiatnye-dengi/>. (дата обращения: 13.02.2020).

8. **R.Witty, and others J.** The Price of Information Security. Gartner Research, Strategic Analysis Report, K_11_6534, June 2001. - Цена информационной безопасности.

9. **Мао В.** Современная криптография. Теория и практика. М.: Вильямс, 2005. - 763 с.

10. **Информационное общество.** Инфокоммуникации и бизнес/ под ред. Ю.В.Арзуманяна. - СПб: СПбГУТ, 2005.-480с

11. **Евтух О.Т.** Информационная суть денег через призму современной финансовой системы, Финансы и кредит, №7 (131), 2003

12. **Кропивецкая В.Э.** Электронные деньги как результат эволюции денежных форм. — УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ Российской Академии предпринимательства РОЛЬ И МЕСТО ЦИВИЛИЗОВАННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ЭКОНОМИКЕ РОССИИ Сборник научных трудов. Выпуск XIX.- М: Агентство печати «Наука и образование», 2009. 64—65. — 428 с. с. — ISBN ISBN 978 5 903893 17 1

13. **Мищенко С. В.,** кандидат экономических наук. Эволюция теорий денег и кредитно-денежной политики. — Проблемы современной экономики, N 3 (35). - 2010.

14. **Кочергин Д.** Мировой опыт регулирования в сфере электронных денег // Мировая экономика и международные отношения. 2005 № 4. с. 94-101.

15. **Горбунова О. Н.,** доктор юридических наук, профессор. Денисов Е. Р., кандидат юридических наук. Некоторые вопросы финансово-правового регулирования денег и денежного оборота в Российской Федерации. — "Финансовое право" № 8.- 2007.

16. **Мельник Л.Г.,** Информационная экономика. — г. Сумы, Украина, ИТД «Университетская книга», 2003. - 288 с.

17. **Корнейчук Б. В.** Информационная экономика. Учебное пособие.-СПб.: Питер, 2006.- 400 с.

18. Экономическая теория. Экономические системы: формирование и развитие: Учебник / Под ред. **И. К. Ларионова**, С. Н. Сильвестрова. — Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2012. — С. 318—337. — 876 с. с. — ISBN ISBN 978 5 394 01397 3. Архивная копия от 27 сентября 2016 на Wayback Machine

19. **Гасанов Э.А.,** д.э.н., профессор. ВИРТУАЛИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ДЕНЕГ. — АУДИТ И ФИНАНСОВЫЙ АНАЛИЗ №5 Хабаровская государственная академия экономики и права. — 2012. — С. 344.

20. - Шифропанки США 1980-2005г. [Электронный ресурс].—Режим доступа: <https://media.sigen.pro/people/1213>

21. **Меркулова Ю.К.** Возникновение и история развития криптовалют /Ю.К.Меркулова.-Текст: непосредственный //Молодой ученый.-2018.-№ 43 (229).-с.247-251. [Электронный ресурс].—Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/229/53252/>

22. Вей Дей идея криптовалют (1998г., США). [Электронный ресурс].—Режим доступа: https://ru.bitcoinwiki.org/wiki/Wei_Dai

23. Ник Сабо- криптовалюта Bit Gold .[Электронный ресурс].—Режим доступа: <https://cryptocurrency.tech/nik-sabo-popytka-razgadat-tajnu-satoshi-nakamoto> -

24. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Биткойн> - история Bitcoin.

25. **Степаненко, А.А., Васильева Н.Н.,** АНАЛИЗ ЛЕГИТИМАЦИИ КРИПТОВАЛЮТЫ BITCOIN КАК МИРОВОГО ПЛАТЕЖНОГО СРЕДСТВА В сборнике: Актуальные проблемы инфотелекоммуникаций в науке и образовании (АПИНО 2019). сборник научных статей VIII Международной научно-технической и научно-методической конференции: в 4 томах. 2019. С. 478-485.

26. сайт биржи Binance и лучших мировых бирж. [Электронный ресурс].—Режим доступа: <https://profinvestment.com/binance/>-

27. Биржи криптовалют — рейтинг 2022г. лучших платформ [Электронный ресурс].—Режим доступа: <https://ruscoins.info/exchanges/> -

28. Международный рынок Forex [Электронный ресурс].—Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Foreign_exchange_market#:~:text=

29. Стандарт Юникода версии 10.0, номер Bitcoin U+20BF (₮) [Электронный ресурс].—Режим доступа: <https://unicode-table.com/ru/20BF/> -

30. Яковлев А.И. ТЕОРИЯ ДЕНЕГ И BITCOIN. Журнал «Теоретическая экономика» №7, 2019,

эл.ресурс <http://www.theoreticaleconomy.ru/>

31. Количество биткоинов на сегодня [Электронный ресурс].—Режим доступа: <https://cbt.center/articles/kolichestvo-bitkoinov-na-segodnya/>

32. Масштабирование криптовалюты Bitcoin [Электронный ресурс].—Режим доступа: <https://calc-sbox.com/post/1-mbtc-eto-skolko-btc-cemu-raven-1-satosi-cto-takoe-satosi.html> -

33. 11 золотых свойств биткойна. [Электронный ресурс].–Режим доступа: <https://bitcoin-course.info/> ,
34. Количество различных криптовалют по технологии BitCoin. [Электронный ресурс].–Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page -
35. Ethereum: криптовалюта, биржи, этапы развития [Электронный ресурс].–Режим доступа: <https://ru.bitcoinwiki.org/wiki/Ethereum> -
36. Сравнительная оценка Биткойн (BTC) и Эфириум (ETH) [Электронный ресурс].–Режим доступа: <https://vc.ru/u/881144-broex-io/305541-bitkoyn-protiv-efiriuma-kakaya-kriptovalyuta-yavlyaetsya-luchshey-investiciey> -
37. С 2016 года власти столицы кантона Цуг начали принимать Bitcoin в качестве оплаты за услуги. [Электронный ресурс].–Режим доступа: <https://business-swiss.ch/mirovy-e-valyuty/bitkoin>
38. Первая в мире страна узаконила биткойн в качестве платёжного средства Архивная копия от 9 июня 2021 на Wayback Machine // РБК, 9 июня 2021 года, Сальвадор.
39. Source: Boundless. “Functions of Money.” Boundless Business. Boundless, 21 Jul. 2015. Retrieved 18 Oct. 2015 from <https://www.boundless.com/business/textbooks/boundless-business-textbook/the-functions-of-money-and-banking-21/money-as-a-tool-123/functions-of-money-568-3194/>
40. **Степаненко, А.А.** Инфокоммуникации и мировая криптовалюта как внедрение инноваций в экономике / А. А. Степаненко //Национальная Ассоциация Ученых, Ежемесячный научный журнал № 5 / 2014 ч.1. – С. 104-105, eLIBRARY ID: 22435952
41. **Степаненко А.А.** ПЛАТЕЖНОЕ СРЕДСТВО BITCOIN - КАК ИННОВАЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ ИЗМЕНЕНИЙ ФИНАНСОВОЙ СФЕРЫ И ИНФОКОММУНИКАЦИЙ В сборнике: Актуальные проблемы инфотелекоммуникаций в науке и образовании. III Международная научно-техническая и научно-методическая конференция: сборник научных статей. 2014. С. 616-619., eLIBRARY
42. Криптовалюта Libra (2019г) [Электронный ресурс].–Режим доступа: <https://mining-cryptocurrency.ru/kriptovalyuta-facebook-libra/>-
43. Госуправление курсом валют. [Электронный ресурс].–Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Currency_appreciation_and_depreciation / -
44. Международные резервные средства МВФ. [Электронный ресурс].–Режим доступа: <https://www.masterforex-v.org/wiki/sdr.html>-
45. Перспективы фиатных валют иBitcoin.[Электронныйресурс].–Режим доступа: <https://mining-cryptocurrency.ru/bitkoin-stanet-edinoj-mirovoj-valyutoj/>
46. «Каждому - по потребности, от каждого – по способности», [Электронный ресурс].–Режим доступа: SYL.ru: <https://www.syl.ru/article/311645/avtor-frazyi-kajdomu-po-potrebnosti-ot-kajdogo-po-sposobnosti>. (дата обращения: 26.12.2021).

HISTORICAL SCIENCES

CONTRIBUTION TO VICTORY DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR ON THE EXAMPLE OF DEFENSE PLANT No. 507a (514)

Yarochkina Ye.

*Kostanay Regional University named after Akhmet Baitursynov, Associate Professor of the Department of
History of Kazakhstan, Candidate of Historical Sciences, Kostanay, Kazakhstan*

ВКЛАД В ПОБЕДУ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ НА ПРИМЕРЕ ОБОРОННОГО ЗАВОДА №507a(514)

Ярочкина Е.

*Костанайский Региональный Университет имени Ахмета Байтурсынова,
ассоциированный профессор, кафедра Истории Казахстана, кандидат исторических наук, г.Костанай, Казахстан*

DOI: [10.24412/3453-9875-2022-79-2-13-18](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-13-18)

Abstract

The article discusses the activities of an evacuated enterprise to the territory of the Kustanai region from the cities of Klin and Kamensk, which began the production of ammunition for all types of firearms and artificial silk for parachutes, protective camouflage clothing. The difficulties of the way of the plant's activity, in solving personnel issues, labor discipline, training of workers, issues with product releases are considered. This article will be useful to scientists, teachers, students of humanitarian educational institutions studying the historical direction.

Аннотация

В статье рассматривается деятельность эвакуированного предприятия на территорию Кустанайской области из городов Клина и Каменска, начавшего выпуск боеприпасов на все виды огнестрельного оружия и искусственный шёлк для парашютов, защитно-маскерочной одежды. Рассматриваются трудности пути деятельности завода, в решении кадровых вопросов, трудовой дисциплины, подготовки работников, вопросы с выпуском продукции. Данная статья будет полезна научным работникам, преподавателям, студентам гуманитарных образовательных учреждений, изучающих историческое направление.

Keywords: Kustanai Chemical Plant №507a (514), artificial silk, ammunition, personnel potential, labor discipline, labor army.

Ключевые слова: Кустанайский химический завод №507a(514), искусственный шёлк, боеприпасы, кадровый потенциал, трудовая дисциплина, трудовая армия.

Великая Отечественная война Советского Союза с гитлеровской Германией – крупнейшее событие Новейшей истории XX века. Событиям войны посвящено много исследований. И все же как объект изучения война продолжает быть актуальной.

Казахстан, являвшийся глубоким юго-восточным тылом, должен был в соответствии с решением правительства с первых дней войны переориентировать свою экономику на обеспечение фронта необходимой продукцией: разместить и пустить в строй новые объекты, освоить и расширить производство оборонной промышленности, стратегического сырья, принять эвакуированное население, обеспечить их жильем, едой, работой. Оккупация фашистами западных районов СССР привела к тому, что резко выросла значимость Сибири и Казахстана в военной экономике страны. На территории Казахстана за короткие строки 142 крупных предприятия были установлены и начали давать продукцию. В своей работе, мы остановимся на одном объекте оборонной промышленности: завод №507a (514) [1, с.153-162].

История завода АО «Кустанайхимволокно» начинается с довоенного и военного времени. Завод

в военное время был под разными литерами, поэтому, чтобы внести ясность, мы хотим в начале дать краткую информацию. С 1941 по 17 ноября 1942 года- Кустанайский завод №507 Народного Комиссариата текстильной промышленности СССР; с 18 ноября 1942 по 11 декабря 1945 года- Кустанайский завод №507a Государственного комитета обороны Союза ССР; с 12 декабря 1945 по 30 июля 1957 года-Кустанайский завод искусственного шёлка по медно-аммиачному способу Министерства текстильной промышленности СССР; с 31 июля 1957 по февраль 1961 года- Кустанайский завод №514 искусственного волокна Совета народного хозяйства Кустанайского экономического района; февраль 1961 по 8 ноября 1964 года- Кустанайский завод №514 искусственного волокна Совета народного хозяйства целинного экономического района; с 9 ноября 1964 – Кустанайский завод искусственного волокна Главного Управления химической промышленности при Казахском Совете народного хозяйства; с ноября 1965 года- Кустанайский завод химического волокна Управления химической промышленности Казахской ССР; 19 ноября 1970 года- Кустанайский завод химического волокна Управления химической промышленности

Казахской ССР; с 19 ноября 1970 года по 8 декабря 1972 года- Кустанайский завод химического волокна Всесоюзного Государственного хозрасчётного объединения промышленности химических волокон (Союзхимволокно); с 8 декабря 1972 года- Кустанайский завод химического волокна имени 50-летия СССР Всесоюзного Государственного хозрасчётного объединения промышленности химических волокон (Союзхимволокно); 1980-1983, 1984-1985 гг.- Кустанайский завод химического волокна имени 50-летия СССР Всесоюзного Государственного хозрасчётного объединения промышленности химических волокон (Союзхимволокно); 28 сентября 1993 года- Кустанайский завод химического волокна имени 50-летия СССР Всесоюзного Государственного хозрасчётного объединения промышленности химических волокон. До сентября 1993 года никаких изменений структуры завода не произошло. В связи с реализацией 2-го этапа разгосударствления и приватизации государственных предприятий в акционерные общества и на основании Свидетельства о регистрации АО «Кустанайхимволокно» от 28 сентября 1993 года был преобразован в АО «Кустанайхимволокно». Завод специализировался на выпуске высококачественных искусственных волокон, которые находили успешное применение в народном хозяйстве. Это волокна медно-

аммиачного, поливинилхлоридного производства, которые предназначены были для шерстяной и льняной продукции, для выпуска ковров, нетканых материалов. На заводе было организовано так же опытно-промышленное производство волокна «фенилон», нашедшее применение в космических исследованиях (подшипники, зубчатые колеса, изготовление термостойких фильтров рукавного типа и внешних оболочек скафандров). На балансе предприятия был свой ДК «Химик», дом отдыха, пионерский лагерь, детские сады, подсобное хозяйство [2, с. 1-10].

29 октября 1941 года Государственный Комитет обороны СССР принял постановление, в котором говорилось: «на базе эвакуированных заводов искусственного волокна из городов Клина и Каменска восстановить завод №507 в городе Кустанае» [3, с. 170-229]. Согласно списку эвакуированных предприятий в Кустанайскую область на 25 февраля 1942 года завод №507а стоит на первом месте (всего по списку девять эвакуированных предприятий со всех уголков СССР) и должен выпускать стратегически важную продукцию: боеприпасы на все виды огнестрельного оружия и искусственный шелк для парашютов.

Таблица 1

**Список эвакуированных предприятий в Кустанайскую область на 25.02.1942г.
Совершенно секретно [4, с. 1-20].**

Наименование предприятия	Какой системы и основание	Кол-во оборудования, дата прибытия	Прибыло служащих, где размещен	Сроки пуска и фактически пуск	Производство до эвакуации, фактическая мощность после эвакуации	Выпускаемая продукция
№1. Завод №507 Клиновлокло. Г.Клин, г.Каменск	Наркотекстиль. Постановление Совета эвакуации при СНК СССР	180 вагонов компл оборудования. В пути 69 вагонов. 3.11.1941 года	237 служ. г\ Г.Кустанай в здании КНВД и учительского института	1942 год.	149 млн.руб. в отпускных ценах. Пока программа не установлена	Боеприпасы и искусственный шёлк
№2. Завод №222 «Комсомолец» из Егорьевска и один цех завода Либерецкого завода	НК Танкопрома СССР. Постановление Совета эвакуации при СНК СССР	403 станоч.ед. 85 станков. 15.11.1941	1232 Куст. Зерносовхоз Ка-рабалыкского района	1942г 1.01. 1942г	900 станков в год	Деталь №41 №50
№3. Гос Швейная фабрика Большевичка	НКЛП Распор. Наркомлегпрома СССР	223 швейн машин. 7.9.1941	158 Г.Кустанай Зд.Облзо и Горкома ЛКСМК	18.10 1941	Телогрейки 184.000; Шаровар 181.000 Белья 67.000	Обмундирование
№4 Авиамастерские №276 С.Некрылово Воронеж. обл	НКО. Пост. Эваковета При СНК СССР	43 вагона. 9.10.1941	367 чел. Джаркуль МТС., Куст обл. Джаркуль. р-н	15.1. 1942	-	Ремонтные работы самолётного парка

№5 Мелькомбинат г.Новые Санжары	Наркомзаг СССР Пост Эвакуационного совета при СНК СССР	Компл.оборуд в 25 ед. 30.9.41	- Г.Кустанай, Склады Союзмука	-	-	-
№6 Радиостанция Г.Астрахань	Наркомсвязь СССР. Распор.НКС связи СССР	непроектировано два вагона 1.11.1941	- Г.Кустанай, Склады обл. связи	-	-	-
№7 Обувная фабрика Симферополь кожкомбинат. Г.Симферополь	Эвакосовета при СНК СССР	-	-	-	-	-
№8. Перчаточная фабрика г.Москва	-	-	-	-	-	-
№92 кожаная обувь	НКЛП. Сообщение СНК СССР	-	-	-	-	-

Местные органы управления должны в срочном порядке обеспечить размещение и предоставить площади для стратегического объекта, так из протокола №30 заседания исполкома Кустанайского областного совета депутатов трудящихся от 28.11.1941 года №22. О размещении фабрики «Клиноволно» (товарищ Ващенко).

Исполком облсовета и бюро обкома КП(б)К постановляет:

1. Разместить фабрику «Клиноволно» в помещении, ныне занимаемом управлением НКВД по Кустанайской области.

2. Взамен означенного помещения предоставить управлению НКВД бывшее помещение обкома КП(б)К, дом пионеров и помещение облвоенкомата.

3. Принять к сведению заявление начальника Главного Управления Искусственного волокна Наркомтекстиля СССР тов. Морозова, что он согласен принять за счёт фабрики расходы по приспособлению помещений для управления НКВД, работы по ремонту помещений НКВД и облвоенкомата.

4. Обязать председателя облплана тов. Ибрагимова удовлетворить заявки фабрики «Клиноволно» на местные строительные материалы.

5. Обязать директора облторга тов. Тибий организовать столовую для обслуживания рабочих, служащих, ИТР и служащих фабрики «Клиноволно».

6. Обязать председателя горисполкома тов. Маякина разместить 300 человек рабочих, ИТР и служащих фабрики «Клиноволно» с семьями в Кустанае.

7. На период до освобождения помещения Управления НКВД обязать тов. Маякина разместить автогужтранспорт «Клиноволно», а также выделить площадь для конторы и введения проектных работ.

8. Принять к сведению заявление начальника ГУВа тов. Морозова, что проект размещения обо-

рудования фабрики, её мощность и график монтажных работ будет представлен в середине декабря [5, с.153-162].

Завод №507а прибыл в конце декабря 1941 года, первые эшелоны были размещены в Кустанае в зданиях НКВД и учительского института во втором полугодии 1942 года намечен пуск завода и выпуск первого пороха. Директором завода был опытный руководитель, хозяйственник, коммунист, человек с большой буквы Аграчев Ефим Иосифович. В 1941 году руководил демонтажем и эвакуацией оборудования завода №507 из г.Клима в г.Кустанай.

Строительство завода №507а начато по плану в начале 1942 года. На протяжении 1942 года были осуществлены основные строительные работы и часть монтажных работ. Заводу были переданы склады-помещения НКВД, но многое необходимо было строить или перестраивать. Возведены новые корпуса №3,4,5,6,7,8 для специального производства. Корпус №2 полученный заводом от местных организаций, весь перестроен и переоборудован для нужд производства. Кроме того был произведен такелаж всего необходимого оборудования, а также часть монтажа. Построено здание котельной ТЭЦ и переоборудованы здания под машвал. Были выполнены все основные работы по монтажу котла, машвала (турбины) и электрической части ТЭЦ. Также были построены поминот ТЭЦ:

1. Плотины на реке Тобол с насосной станцией первого подъема;

2. Водовод от реки Тобол, до завода протяженностью 3,5 километров;

3. Здание насосной второй подъема;

4. Здание реактивного хозяйства;

5. Водоем на 1000 кубических километров воды;

6. Канализационная сеть протяженностью до 7 километров.

11 января 1943 году были апробированы ТЭЦ, а с ней и основные объекты водоснабжения. Срок ввода в эксплуатацию установок определен ГКО от 12 июня 1943 года № 358 с/с- июнь месяц 1943 года. Фактический монтаж спецпроизводства был закончен в мае и 28 мая вступило в эксплуатацию [6,с.153-162].

В июне пущена первая продукция. В третьем квартале начаты были работы по первому производству для обеспечения выпуска собственного медноаммиачного зерна. Приспосабливалось здание №1, к нему были возведены пристройки и одновременно велся монтаж и восстановление имеющегося оборудования, а также изготовление собственными силами недостающего оборудования. В четвертом квартале первое производство было введено в эксплуатацию. Ввод общего комплекса завода по выпуску специальной продукции и частичной выработке своего медно-аммиачного зерна с созданием собственной водно-энергетической базы был завершен в 1943 году.

Первое производство в декабре месяце, после окончания периода апробации агрегатов, приступило к прядению волоса и выпуска зерна. Следует отметить те исключительные трудовые условия, в которых приходилось работать первому производству на первых порах. Рабочие были представлены в основном молодежью, проходящей курс обучения ФЗУ (фабрично-заводское училище). Лишь небольшая группа прошла кратковременное обучение на заводе №509 в городе Шуче, основная часть рабочих это граждане области призванные через военкомат, как трудоармейцы. На 1943 год возрастной состав от 15 до 17 – 30 человек, от 17-20 лет – 75 человек, от 20-30 лет – 136 человек, от 30-35 лет – 197 человек, от 35-40 лет – 251 человек, от 40-45 лет – 303 человек, от 45-50 лет – 806 человек, от 50 лет – 60 человек, русские -780, казахи-596, украинцы -393, евреи -141, корейцы -141, прочие -103.

Постоянный набор и выпуск учащихся производился в стенах завода по следующим профессиям: Лаборанты- 21; Аппаратчики – 64; Электрики-62; Слесарь-51; Токарь-28; Каменщики – 24; Штукатуры – 33;Плотники – 33; Столяр – 18; Турбинисты -7; Спецгруппа аппаратчиков – 129 и так далее [7,с.138-169]. С 1 января 1944 года организован спецотдел по типу техникума, переподготовлено 1150 человек- 480 из них женщины, что составило 42 процента. Молодежь в возрасте: от 15 до 23 лет – 446 человек – 39 процентов мужчины, 65 процентов женщины. По уровню образования составили 58 процентов – от 6 до 8 классов.

Несмотря на то, что завод привез с собой 237 [8,л.67;л.46] специалистов, но для строительства цехов и работы оборонного завода на полную мощность нужны были рабочие силы. Были мобилизованы «колонны трудармейцев», которые были направлены через облвоенкоматы по приказу Наркома обороны товарища Сталина И.В. Руководство завода делало ставку на квалифицированных рабочих и поэтому открыли ФЗО (фабрично-заводское обучение). Из протокола №33 «О призыве сельской и городской молодежи в школы ФЗО» в

основном из прибывших с 1937 года и 1941 года в соответствии с постановлением ЦК КП(б) и СНК КССР от 21 ноября 1941 года №860-В-127. А местные власти поставили мобилизовать по области 570 человек, из Джетыгары 160 человек, Караганды – 410 человек. Обучение проходило по специальностям лаборант, химик, прядильщик, практика проходила в цехе. Необходимо было знать, как составлять раствор для технического цикла, какие компоненты нужны, вот некоторые из них: аммиак, купорос, целлюлоза, щелочь, тяжелая вода, которую привозили в бочках. На заводе должны были знать процесс производства волокна для пороха (химцех, прядильный цех, отделочный, процесс графитовки (сушка, сортировка, мотальный цех), далее упаковка (изготовление пуль, снарядов). Также были механическая мастерская, где снаряды оттачивали, доводили до готовности. На завод прибыл уполномоченный, который контролировал испытания снарядов для бесствольной системы реактивной артиллерии «Катюша», испытания проходили на территории так называемого «коровьего озера», ныне это территория старого городского кладбища. В тяжелейших условиях: холод, испарения химикатов (аммиак), по колено в холодной воде, босые, потому что обувь промокала, так уже лучше ходить босыми, вечно голодные девчата. Еще хватало сил петь песни и надеяться на скорейшую победу. Уполномоченный наверное видел в жизни многое, но работа молоденьких девчат, толкающих впереди себя тяжелые тачки и таскающие огромные бадьи на коромыслах, а в бадье, она была из железа, мокрая целлюлоза. И еще распеваящих песни. «Прабабушка рассказала, что он однажды, подзвал её, спросил почему без обуви, она ответила, что таких высоких сапог нету, а ботинки мокнут, а другой обуви нет. Так ведь зима, холодно. А мы бегом. А бегом» – это метров 100 - до другого цеха и обратно. И он распорядился построить крытый переход, распорядился построить насосные, чтобы откачивали воду в цехе, воды стало меньше – по щиколотку и каждому работнику выдать длинные резиновые сапоги. Сапоги были все сорок пятого размера и чтобы не выпадали из них, девочки наматывали на ноги бумагу. Уполномоченный добился увеличения пайка на 50 граммов, на выдачу дополнительного 200 граммов хлеба за перевыполнение нормы на 20 процентов и выше. Всех наградили Знаком «Отличник Социалистического Соревнования», прабабушку Антонину Орденом «Знак Почета» и премией в размере 700 рублей.

В производстве медно-аммиачного раствора узким и трудным местом являлся отдел растворения. Растворители были расположены в подвальном помещении, из-за отсутствия свободных площадей, что создавало большие затруднения в эксплуатации. Приготовление однородных прядильных растворов затруднялось отсутствием гомогенизаторов, которые были установлены в первом полугодии 1944 г. Отдел фильтрации не был обеспечен некилевыми сетками в нужном количестве и должного качества. Наряду с вышеуказанными обстоя-

тельствами, отмечалось медленное освоение технологии приготовления медно-аммиачного раствора из-за отсутствия инженерно-технических работников, знающих производство медно-аммиачного волокна, что, в свою очередь, сказывалось на медленном освоении технологии рабочими первого производства. Осуществляемая вентиляция 1-го производства не обеспечивала соблюдения норм условий труда. В первом квартале 1944 года намечалось значительно усилить вентиляцию, были запроектированы сушилки медно-аммиачного зерна, что обеспечивало выпуск сухого зерна, 500-600 килограмм в сутки, а для увеличения количества зерна затруднялось нехваткой необходимого количества специальных сушек, рабочие даже приспособили столовые сушки. Рабочие неоднократно обращались в Наркомат, чтобы прислали сушилки по типу, разработанному профессором Лурье и соответствовали нормам, что подтверждал начальник ГУИВа товарищ Морозов.

При том, что оборудование и некоторое количество рабочих были эвакуированы в Кустанай, производство в городе Клине продолжалось даже в тот период, когда нависла угроза прорыва фронта и захват города фашистскими войсками. Когда угроза миновала и завод №507 продолжил выпуск продукции и поставлял полуфабрикаты и сырье для завода №507а в Кустанае.

Одно из важных направлений на заводе было специальное производство (спецпроизводство), функционирование которого началось с момента

ввода в эксплуатацию в 1943 году. Директор завода Аграчев Е.И. отмечал в своих отчетах, объяснительных записках в ГКО, что происходят частые простои производства, так как вовремя не подвозят сырье и полуфабрикаты, качество которых вызывает нарекание. Также во время наладки спеццеха не хватало нужного оборудования [9, л.12-14]. От намеченного плана не отступили, работали ударными темпами, выработка доходила до 4-4,5 тонн. В этом цехе существовали такие проблемы с сушкой продукции, как и на первом производстве. Успешно проходила отнитровка частной партии №1,2 с применением вязкого пороха марки ВП на вязком зерне, данное сырье получали с завода №507 из города Клина и завода №509 в городе Шуче.

Цикл производства был сложным, отжим и зерно производилось на центрифуге системы «Гаубольд» с нижней выгрузкой, затем происходила стабилизация полученного зерна в цехе №4 и в цехах с № по №6 окончательная отделка и сушка. После нитрации проблемных партий происходила постоянная ремонтная работа. За период с 28 мая по 31 декабря 1943 года в производстве было отнитровано, отстабилизировано, высушено и окончательно отработано 174 частных партии общим весом 208,610 килограмм, то есть средний вес одной частной партии был по 1237 килограмм. Также в производстве были существенные отходы из-за несовершенства производства.

Таблица 2

Отходы (потери) в производстве [10, л.20].

№	Наименование	Фактический расход-убыток
1	Меланж	5,45
2	Олеум	1,45
3	Ацетанилид	0,0404
4	Сода	0,03
5	Фильтрованная сетка	2мг
6	Графит	0,0047
7	Крупное вязкое зерно	0,02
8	Медно-аммиачное зерно 10% влажность	0,700

Из приведенной таблицы мы видим, что убыток был не значительный, но в период военного времени каждый грамм был на счету.

В 1944 году 2 января завод №507а вновь объявил «О мобилизации взрослого трудоспособного населения для работы на заводе». Новый поток мобилизованных был не тем по качеству, что первый. Слабая дисциплина труармейцев приводила к самовольному уходу с рабочего места, прогулам. Дезертирство присутствовало, приведем случаи нарушения дисциплины: в 1944 -74, 1945 -79, прогулы - 1944-149, 1945 -54, криминальные нарушения 1944 год –нет, 1945 -54. Имелись факты злоупотребления в столовой, в торговой части, выдачи карточек. Работники завода отмечали, что служащие столовой при приготовлении супа использовали мороженую капусту и картофель, конечно факт вопиющий не добросовестности при хранении продуктов, но сложно судить сейчас, потому что продуктов питания не хватало, постоянные перебои в поставках,

это только благодаря близлежащим колхозам: «Самир» и «5 Декабрь», которым дали поручение поставлять в столовую овощи. Но все это быстро ликвидировали. НКВД работало добросовестно. И мы удивляемся, что под угрозой быть наказанными, всё равно, кто-то умудрялся нарушать законы военного времени.

Предновогодними праздниками работники завода готовили подарки солдатам для фронта, рукавицы, портянки, кесеты для табака, шапки, шарфы, другие нужные вещи, особенно для тех, кто были земляками из Кустанайской области или сформированной 151-й стрелковой бригады. Специально из районов, люди передавали подарки, письма, надеялись, что группа товарищей сопровождавшая подарки для фронтовиков будет важной, согреет их душу, напомнит о родных и близких, что о солдатах помнят и ждут домой.

На заводе мы можем видеть представителей разных национальностей. Пёстрая картина национального состава в Кустанайской области, а на заводе в частности объясняется несколькими объективными причинами: первая- Кустанай стал местом переселения крестьян в период XIX-XX веков с территории Российской империи; вторая причина – в период XVIII-XX века место для ссылки политических и прочих заключенных; третья причина – в период Великой Отечественной войны Казахстан и Кустанайская область стали местом для дислокации депортированного (корейцы, немцы, чеченцы, ингуши, татары и другие) и эвакуированного населения [11, с.140].

Работа на заводе проводилась в трудных, порой экстремальных условиях, необходимо было в кратчайшие сроки выдавать продукцию, тыл тоже ковал победу, каждый пятый казахстанец был на фронте, а каждая седьмая пуля и снаряд отлит из казахстанской стали и произведен в Казахстане.

Список литературы:

1. Ярочкина Е.В. «Из истории становления предприятий оборонной промышленности на территории Кустанайской области в годы Великой Отечественной войны». Вестник КГПИ. -Костанай: КГПИ, 2006. №2.-С.153-162. ГАКО(Государственный архив Кустанайской области).Ф.1455.Оп.2. Предисловие к описи №2 документы фонда Кустанайского завода химического волокна им.50 летия СССР).
2. ГАКО (Государственный архив Кустанайской области).Ф.72-П.Оп.1.Д.1.Л.1-10.
3. Нурпеисов Ж. Завод был пущен.\ Ленинский путь, 1985, 8 мая.) Ярочкина Е.В., Терновой И.К. глава 4 глава 5; Кустанайская область: прошлое и настоящее. в 2-х/ под ред.Терновой И.К.- Костанай, 2007.- 138-169- глава 4; С.170-229- глава 5; Кустанайская область: страницы истории (1936-2006гг.).
4. Кустанайский областной историко-краеведческий музей (КОИКМ). НВФ (научно-вспомогательный фонд) отдел VII. Д.12628.
5. Ярочкина Е.В. «Из истории становления предприятий оборонной промышленности на территории Кустанайской области в годы Великой Отечественной войны» Вестник КГПИ. -Костанай: КГПИ, 2006. №2.-С.153-162.
6. Ярочкина Е.В. «Из истории становления предприятий оборонной промышленности на территории Кустанайской области в годы Великой Отечественной войны» Вестник КГПИ. -Костанай: КГПИ, 2006. №2.-С.153-162.
7. Ярочкина Е.В., Терновой И.К. глава 4 глава 5; Кустанайская область: прошлое и настоящее. в 2-х/ под ред.Терновой И.К.- Костанай, 2007.- 138-169- глава 4; С.170-229- глава 5; Кустанайская область: страницы истории (1936-2006гг.).
8. ГАКО. Ф.1455. Оп.3 Д.2.Л.67. ГАКО.Ф.1455.Оп.7.Д.97.Л.27сс.,Л.46.
9. ГАКО.Ф.1455.Оп.1.Д.274а.Л.12-14.
10. ГАКО. Ф. 1455. Оп.1. Д.274а.Л.20.
11. Ярочкина Е.В. Корейцы в Северном Казахстане: социально-исторических аспект. 1937-2002гг. Учебное пособие. -Костанай: КГПИ, 2008.- 140с. ISBN 9965-754-69-1.8,75 п.л.; Актуальные проблемы диаспорологии. Учебное пособие. - Костанай: КГПИ, 2010.-181с. ISBN 978-601-7198-43-5.11,4п.л.

JURISPRUDENCE

CLASSIFICATION AND TYPES OF ARBITRATION COURTS

Štefánik L.,

*Advokát/advocate at advokátska kancelária/Law Office
Head of litigation and arbitration, Bratislava*

Khakberdiev A.,

*Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor at
the civil procedural and Economic procedural
law department of Tashkent State Law University, Tashkent*

Davronov D.

*Lecturer at the civil procedural and Economic procedural
law department of Tashkent State Law University, Tashkent*

DOI: [10.24412/3453-9875-2022-79-2-19-25](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-19-25)

Abstract

In the context of modernization and reform in the world, the ongoing reforms in the field of law enforcement and the judiciary is primarily aimed at the full protection of human rights, freedoms and legitimate interests. These include giving the state the role of chief reformer, ensuring the rule of law, implementing a strong social policy, and carrying out gradual reforms. This article analyzes the classification and types of arbitration courts.

Keywords: Alternative dispute resolution, Arbitrability, Arbitral institution, Arbitral tribunal, Arbitrator, Arbitration Classification, Arbitration Court, Arbitration, Types, Law, Code.

Alternative methods of dispute resolution are procedures established by law or by agreement of the parties or local documents, and procedures for the out-of-court settlement of disputes between the parties to a legal relationship [1]. It means, not only the judiciary can resolve disputes but also by alternative dispute resolution (arbitration courts, mediation, international commercial arbitration courts).

Alternative methods of dispute resolution are widely used in foreign countries as an effective method and a necessary condition for protecting the violated rights and legitimate interests of citizens and legal entities. The form of dispute resolution is the out-of-court settlement of disputes. The dispute is resolved by one or more persons (judges of the arbitral tribunal), who make the decision of the arbitral tribunal. The decision of the arbitral tribunal is legally binding on both parties and may be enforced in the courts. In particular, arbitration is often used to resolve commercial disputes, especially in the context of international trade agreements. In some countries, such as the United States, arbitration is often used in consumer and employment matters, where arbitration may be compulsory under employment or commercial agreements and may exclude the right to sue. Arbitration may also be voluntary or compulsory (although compulsory arbitration may arise only from a law or a contract imposed by one party on the other, in which case all parties may submit a dispute to the arbitral tribunal). Non-compulsory arbitration is like mediation, as the parties can decide whether to appeal or not [2].

There are many alternative types of conflict resolution in the world operation, among which the following procedures can be distinguished:

- ↪ expert definition (conclusion);
- ↪ negotiations;
- ↪ negotiations with a mediator;
- ↪ reconciliation;

- ↪ mediation;
- ↪ arbitration proceedings;
- ↪ making decision independently
- ↪ short-term process;
- ↪ establishment of situations;
- ↪ dispute resolution commissions;
- ↪ private court;
- ↪ pre-assessment;
- ↪ pre-trial settlement of disputes;
- ↪ Simplified panel trial [3].

The most popular types of conflict resolution in the Republic of Uzbekistan:

- ↪ arbitration proceedings;
- ↪ Proceedings in the International Commercial Arbitration Court;
- ↪ mediation;
- ↪ negotiations;
- ↪ Agreement.

In this study, we will focus on the classification of arbitration tribunals and types of alternative dispute resolution. In particular, after the adoption of the Law on Arbitration Courts, there were two main arbitration courts in Uzbekistan - Arbitration Court under the Chamber of Commerce and Industry of Uzbekistan and the Association of Arbitration Courts of Uzbekistan.

The recent decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP-4754 of June 17, 2020 "On measures to further improve the mechanisms of alternative dispute resolution" in our country has led to further development of the institute of arbitration. Various arbitration courts have emerged and this process is still going on today. As a result, the issue of classifying arbitration courts not only theoretically but also practically is becoming a topical issue.

The need for classification is determined by scientific research in this area, and it has both scientific and fundamental practical significance. Usually, certain disputed legal relations arise due to the jurisdiction of

the arbitral tribunals, as well as practical issues related to the resolution of issues related to its jurisdiction. Most importantly, the classification of arbitration tribunals helps to define the scope of authority and activity, as well as to resolve disputes quickly and correctly.

The Russian procedural literature has focused on some aspects of this issue. Russian scientists O.V. Baranov, E.A. Vinogradova, M.I. Kalendrov, A.V. Timofeev, Y.F. Farkhtdinov and others have made efforts in this direction. However, the views of scholars on the classification of arbitration courts are different because they are based on different classification criteria. We can often see the contradictory proposals in the classification on certain grounds, for instance, the duration of the arbitration tribunals, the subject matter of disputes, the method of arbitration. This consistent and unanimous system of arbitration courts and their general classification has also led to terminological confusion.

In international practice, arbitration courts are divided into types according to the period of validity and area of activity. The following types according to the period of validity:

- ad hoc or one-time arbitration (temporary arbitration) courts;
- institutional or permanent arbitration tribunals set up by the parties to resolve a particular dispute[4] and by field of activity;
- Arbitration courts are divided into "internal" for the settlement of internal disputes within the state;
- and "external" for the settlement of external disputes[5].

Commonly, there is no generally accepted classification today. However, such a much-abbreviated classification is usually difficult to accept, as temporary arbitral tribunals are called "isolated" by some authors for some reasons that are completely incomprehensible, and institutional courts use the word "broad" (non-scientific). But there is no legal basis and it is not advisable to accept these classification due to the fact that for the last ten years there are widely recognized tariffs recognized by the United Nations [6,7], the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan and other authoritative organizations and officially used in scientific and educational literature. While dividing arbitration courts into temporary and institutional courts, based on the terminology commonly accepted by the scientific and international community, it should be borne in mind that this is not complete for Uzbekistan and requires some additions.

Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of the Russian Federation, Judge of the Constitutional Court of the Russian Federation M.I. Kleandrov argues that arbitration courts are divided into legal and illegal, as recognized by law. He classifies the latter as criminal arbitration courts, which deal not with "raids" or "criminal gangs" of criminal groups, but with the jurisdiction of the parties to the dispute (legal entities or reputable citizens), the judiciary, the judiciary, and the judiciary. In other words, the person conducting the trial is talking about cases in which he has a criminal reputation and prefers to be heard by local citizens. The need to separate the illegal arbitration tribunals into

separate groups is clearly defined in practice, even among professional lawyers.

In our opinion, it is enough to record the fact of existing courts and determine their place in the general classification without going into detail about their specific features and comparative analysis with illegal arbitration courts.

If we look at foreign countries, especially in India, there are the following types of arbitration:

1. Institutional arbitration;
 2. ad hoc (temporary) arbitration;
 3. Short-term arbitration;
- Institutional Arbitration.

An institutional arbitration is one that is administered by an institution agreed upon by the parties and conducted in accordance with that institution's arbitration rules. Institutional arbitration may be referred to as administered arbitration. The parties have the right to indicate in the arbitration agreement the settlement of disputes in accordance with the rules of the elected arbitral tribunal. The governing body of the organization from a pre-selected panel may appoint one or more arbitrators, or the parties may choose their own panel, but it must be limited.

Ad hoc (temporary) arbitration

If the parties agree and form an arbitration, it is called ad-hoc (temporary) arbitration. This can be local, international or foreign arbitration. An agreement to review existing disputes or to supervise the process of future disputes or at least to provide procedural rules for arbitration shall be submitted to arbitration without the appointment of an arbitral tribunal. This second meaning is more common in international arbitration. Ad hoc (temporary) arbitration means that the trial cannot be conducted in accordance with the established rules. Because the parties are not obliged to submit their dispute in accordance with the rules of the arbitral tribunal, they are free to express their rules of procedure. The geographical jurisdiction of the ad hoc arbitral tribunal is very important, as most matters relating to the arbitral tribunal are decided in accordance with the national law of the place where the arbitral tribunal is located.

Short-term arbitration

Even other arbitration processes can be long and tedious, and therefore this arbitration process acts as a means of resolving the issue of time. Short-term arbitration is a time-dependent method of arbitration and conciliation. His procedure was established in such a way that he renounced all time-consuming methods and promoted simplicity, which was the primary goal of such arbitration [9].

However, in other European countries, the autonomy of the parties to the arbitration may be decided in the first instance, whether to go to ad hoc (temporary) arbitration or to choose institutional arbitration [11]. Therefore, it is not surprising that these two traditional methods of arbitration are often discussed from a selective point of view [12] and, on the one hand, ad hoc (temporary) arbitration and, on the other hand, institutional arbitration, which usually have little or no advantage over them[13].

In this case, institutional arbitration is classified as arbitration governed by a specialized arbitration institution in accordance with its arbitration rules [14]. According to another classification, institutional arbitration is conducted in accordance with the rules of institutional arbitration and is always supervised by a judge. The arbitral tribunal is an administrative body responsible for various matters related to the establishment, remuneration of arbitration judges and the resolution of similar issues. In another classification, institutional arbitration is considered to be a sponsorship of an existing institution or a controlled arbitration process.

In the United Kingdom, in particular, the London Maritime Arbitration Association (LMAA) appoints only arbitrators as a designating body, without providing other services, but is still classified as an "institution" of arbitration [16]. Regardless of its institutional classification, arbitration under LMAA conditions is primarily ad hoc (temporary) arbitration [17].

In Germany, "the Gamburger Freundschaftliche Arbitrage" does not offer any administrative services, although the Hamburg Chamber of Commerce acts as a potential appointing authority. Due to the lack of administration, the Hamburg Friendly Arbitration is mainly classified as ad hoc (temporary) arbitration. In contrast, the German Federal Supreme Court has qualified "Gamburger Freundschaftliche" Arbitration as a permanent arbitration institute [19]. "The Gamburger Freundschaftliche" Arbitration Court considered the use of its arbitration rules to be a decisive point [20].

These examples and others show that it is difficult to classify existing approaches to case management and how difficult it is to classify the subjective classifications that come from such classifications. It should be noted that ad hoc (temporary) arbitration is classified primarily as the opposite side of institutional arbitration, for instance, as a category that includes all non-institutional arbitrations [21]. Negative classifications of this type classify ad hoc (temporary) arbitration as arbitration without participation. The institution of arbitration is independent of all institutions [22] and is defined as an institutional arbitration that is carried out without the benefit of the appointing and administrative body or (in general) without the prior rules of arbitration or is not governed by an arbitration tribunal [23].

For example, the ease with which an arbitral award can be enforced does not depend on whether the arbitration is "institutional" but on the reputation of a particular institution in the field. The same is true of the practical advantage of institutional arbitration, which is sometimes referred to as the element of "consolation" in the existence of an arbitral tribunal [24]. The parties derive such convenience from the experience and reputation of a particular institution, that is, from participating in the arbitration proceedings of this institution. In view of the above, the most common types of arbitration in many foreign countries are institutional arbitration and ad hoc (temporary) arbitration, using the rules of UNCITRAL arbitration [25].

From 2002 to 2016, more than 130 arbitration courts were established in the Republic of Slovakia from European countries. Among these courts, there has been an increase in "pocket" courts, their attractive

names, poor quality decisions, violations of the rights of the parties, and other cases. As a result, in the Slovak Republic, there is a negative attitude towards the arbitral tribunals among businesspersons and citizens. At that time, the current legal order in the country was not adapted to the arbitral tribunal. These cases have undermined the reputation of arbitration, which needs to be addressed in the future. In 2016, according to Article 12 of the Law of the Slovak Republic on Arbitration, the Slovak Olympic Committee, the National Sports Association and the Chamber established by law (for example, the Slovak Bar Association or the Slovak Chamber of Commerce of the Slovak Chamber of Commerce) [27].

Based on foreign experience, there are two types of arbitration courts in Uzbekistan, which are temporary and permanent arbitration courts. In particular, most permanent arbitration tribunals are formed by voluntary orders of the heads of the founding organizations and are on their balance sheets [28]. According to Article 6 of the Law on Arbitration Courts, permanent arbitration courts are formed by legal entities or their associations and operate under these organizations [29]. A permanent arbitration court is established when a legal entity decides to establish a permanent arbitration court and approves the rules of the permanent arbitration court and the list of arbitrators. A legal entity that has established a permanent arbitration tribunal shall send copies of the documents on its establishment to the judicial authority where the arbitration tribunal is located. Public authorities and administration may not form arbitration courts or be parties to an arbitration agreement. The current domestic legislation does not provide for any other restrictions on the procedure for establishing permanent arbitration courts. Thus, permanent arbitration courts cannot be established and registered as independent legal entities in accordance with the current legislation [30].

Despite the fact that SH.M. Asyanov's interpretation of the Law "On Arbitration Courts" does not contain the relevant instructions of the legislator, the activities of arbitration courts can not be considered as commercial activity [31]. This is especially important for tax purposes. In the operation of the tax authorities, there have been attempts to see the activities of arbitration courts as a service activity for profit. In this case, the tax authorities concluded that in order to handle property disputes, it is necessary to tax the profits and to add value added tax to the payments, considering that entrepreneurial activity is a service to profit. However, the judicial and arbitration practice of Germany, France, Kazakhstan, Russia and other countries, as well as the legislation and experience of the tax authorities of these countries, show that they did not apply such an approach to arbitration. In particular, arbitration proceedings in this category of disputes may be conducted for commercial purposes, including for profit, as defined in Chapter 38 of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan. He noted that the money received by the arbitration court (or the legal entity that formed the arbitration tribunal) as an arbitration fee could not be taxed [32].

However, in accordance with Article 7 of the Law, they to resolve a dispute between the parties to the arbitration agreement shall establish the interim arbitral tribunal and the interim arbitral tribunal shall cease to exist after the dispute has been considered. A copy of the arbitration agreement between the presiding judge of the arbitral tribunal (when the panel considers the dispute) or the arbitrator (when the dispute is considered individually) and the notification of the establishment of the interim arbitral tribunal shall be issued at the same place where the court is located. The procedure for establishing an interim arbitration court shall be set up by the parties to the arbitration agreement in accordance with this Law.

According to the register of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan in January 2022, more than 255 permanent arbitration courts (international arbitration) have been registered in Uzbekistan. More than 80 permanent arbitrators (international arbitration courts) and about 1,200 arbitrators have been registered. According to foreign experience, the existing arbitration courts in our country today are "pocket" courts, their attractive names, poor quality decisions, violations of the rights of the parties and others.

According to Doctor of Law, Professor Otakhonov, the introduction of the following provisions in the Laws "On Arbitration Courts" and "On State Duties" will further increase the attractiveness of arbitration courts.

And it serves to increase the number of disputes

a) "Permanent arbitration courts shall be established by non-governmental non-profit organizations and shall operate under them";

b) "If there are at least seven arbitrators on the list of permanent arbitral tribunals, they shall be deregistered by the judiciary" [33].

Given that the proposals put forward by F.H. Otakhonov are still valid today, we can say that arbitration is a non-governmental body and does not have the status of an individual. For this reason, the arbitration tribunal is not engaged in business activities, and for this purpose, we consider it expedient to support the establishment of it in the presence of non-governmental non-profit organizations. In addition, the modern scientific literature on arbitration and arbitration suggests that "arbitration courts exist as non-governmental organizations in the form of non-governmental non-profit organizations" [34].

In our view, this suggest is not only worthy of the right to exist, but also requires the unification of legislation, because only in this way (by granting the status of a legal entity to a permanent arbitration tribunal) is it possible for them to be organized in a timely manner. It would not be an exaggeration to say that it would be expedient for a legal entity registered with the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan as a non-governmental-non-profit organization to establish a permanent arbitration tribunal. It also serves as a basis for the abolition of today's "pocket" arbitration tribunals, based on foreign experience [35].

This aspect should also be taken into account in the development of issues related to the classification

of arbitration courts, and according to the method of organization are divided into: the founding organization is formed as a structural unit; was created by independent legal entities and the state as an integral part of the organization. Given that currently there are only arbitral tribunals and international commercial arbitration tribunals, they differ significantly from each other, representing different subtypes of the same class [36]. The point is that the International Commercial Arbitration Court, regardless of the subject matter of the dispute, is a foreign organization or an organization with foreign capital, and the arbitral tribunal, regardless of the composition of the parties, can only be governed by its powers [37]. In particular, the Law of the Republic of Uzbekistan "On International Commercial Arbitration" of February 16, 2021 stipulates that international commercial arbitration is free from all possible relations, both contractual and non-contractual, which are of a commercial nature by agreement of the parties [38]. Also, arbitration is considered international if the parties have directly agreed that the subject of the arbitration agreement is related to more than one country [39].

As mentioned above, international commercial arbitration courts are usually divided into "international" and "domestic" according to their area of activity. The Law of the Republic of Uzbekistan "On International Commercial Arbitration" (for example, a non-governmental non-profit organization of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan No. 992 of June 22, 2021, "Association of International Arbitration Courts of Uzbekistan"). The internal courts now operate under the Law on Arbitration Courts, which deals with disputes arising out of civil law relations in the Republic of Uzbekistan, including economic disputes between business entities, including the Chamber of Commerce and Industry.

However, such a classification is incomplete and does not correspond to the existing facts. In our opinion, given the fact that some courts are available and well-organized in international countries (for example, the United Nations International Court of Justice in The Hague, the European Court of Justice in Luxembourg, the CIS Economic Court in Minsk, etc.). Resolving the issue of establishing and operating courts in the presence of a non-governmental non-profit organization is a requirement of today's advanced economic era. They represent a completely separate group of arbitration tribunals designed to resolve disputes in interstate economic relations, and therefore cannot be classified as "domestic" or "international" arbitration courts. Speaking at the Eleventh Session of the Supreme Soviet of the USSR in 1990 during the discussion of the draft law "On Property in the USSR", the Chairman of the Committee on Legislation, Law and Order of the Supreme Soviet of the USSR Yu.Kh. Kalmykov said: "disputes are not an exception, so we have established a general rule that all of these disputes should be considered in arbitration"[40].

On August 1, 2014, the Association of Arbitration Courts in cooperation with the Friedrich Ebert International Foundation of the Federal Republic of Germany Dr. Wolf Friedrich Rover, Deputy Chief Justice of the Supreme Administrative Court of the Federal Republic

of Saxony, Germany, said: "I have witnessed the same in Uzbekistan. Judicial and legal reforms are in full swing in the country"[41].

In addition, on September 25, 2019, the UN envoy Diego Garcia-Sayan visited the International Press Club in Uzbekistan and met with representatives of the media. Diego Garcia-Sayan said in his report, "Serious threats to the independence and rule of law remain. At present, the government must act swiftly to support and complete the reform process, as well as to limit actions that threaten the independence of the judiciary and affect its ability to achieve justice. Corruption and related criminal structures in the state pose a serious threat to state institutions, including the judiciary"[42].

The specifics and structure of permanent international and "international" arbitration courts are not the subject of a detailed study in this study, and in the future, we will speak only of the classification of "internal" arbitration courts. The most developed arbitration literature in the procedural literature was considered to be classified according to the subject matter of the disputes to be settled. However, there is no unity and trust in this issue.

Some authors divide them into arbitration courts of general jurisdiction, corporate arbitration courts and specialized arbitration courts [43].

Arbitration courts of general jurisdiction are courts of jurisdiction formed by organizations or associations whose powers are not limited to any specific type of civil-legal relations and the territorial jurisdiction of the parties to a legal dispute. In these arbitration courts, the inclusion of the terms of arbitration in the contracts is not controlled by the founding organization and does not affect the economic activities of the plaintiffs and defendants in the dispute. The authors of this classification refer to this type of arbitration courts, for example, to the arbitration courts adjacent to the Chamber of Commerce and Industry of the founding entities of the Republic of Uzbekistan.

Corporate arbitration courts, in their opinion, are courts set up to resolve economic disputes limited by the scope or type of corporate activity (banking, insurance, valuation) or the composition of the participants (for example, only between members of the company - firms). The establishment of such an arbitral tribunal ensures the organizational, methodological, managerial and other influence of the participants in the activities of the regulated legal relationship. The purpose of establishing such arbitration tribunals is to provide more qualified protection of the rights of participants in corporate contractual relations. An example of a corporate arbitration court is the arbitration court, which operates permanently under the auspices of the private enterprise Asaka Vasatiya.

Specialized arbitration tribunals are established only to resolve disputes in any sector of the economy, the social sphere, and so on. As an example of this type of arbitration courts, the authors of the review are arbitration courts, which are organized to assist in the implementation of land reform and to protect the interests, goals and objectives of the rural population in the acquisition of land.

It is possible to agree with such a classification, but in our opinion, it is not logical. The authors of this category have identified two subtypes in defining and presenting the content of corporate arbitration courts: first, it is limited to the scope or type of corporate activity and secondly, it is limited to the composition of the participants. However, in the future, such a classification will no longer be considered, and the assessment of these sub-species will not be carried out and they will not be included in the classification.

O.V. Baronov, N.R. Rubina, G.V. Sevastyanov, V.N. Tarasov and other scholars [44] have taken a slightly different approach, arguing that the permanent arbitration tribunals should be "a method of reaching an agreement on the transfer of disputes to open and closed courts; Open arbitration courts, in turn, are divided into general and special courts by jurisdiction.

According to these scholars, open arbitration courts are arbitral tribunals (for example, arbitration courts under the Chamber of Commerce and Industry) that resolve any disputes that may be the subject of arbitration proceedings in accordance with applicable law. Arbitration courts, which have special special powers, have the right to consider disputes only by the founder. Closed arbitration courts (for example, a permanent arbitration tribunal at the private enterprise Asaka Vasatiya) hear only disputes between a predetermined circle of legal entities and individuals.

The criteria and structural components of the above classification do not match. The types of arbitration courts presented by the authors do not differ in the methods by which the parties enter into arbitration agreements. In addition, it should be noted that the classification of arbitration courts by the method of concluding arbitration agreements is very wide, as the provisions of Article 12 (1) of the Law "On Arbitration Courts" stipulate that the arbitration agreement. It is clearly stated that it can be formalized in a separate agreement. Both of the above classifications (both on the subject matter of disputes that need to be resolved and on the method of arbitration) suffer from a certain incompleteness, and their differences are more terminological than fundamental.

It appears that the arbitral tribunals are subject to the jurisdiction of the courts of general jurisdiction (any disputes that fall within the jurisdiction of the arbitral tribunal by law), and are subject to special and corporate jurisdiction. The second, in turn, is divided into open corporate arbitration courts, depending on the subjective composition of the disputes to be resolved (any person may settle disputes in disputes arising from the establishment of an arbitration court and its activities among the members of the founding corporation of the court).

Arbitration courts of general jurisdiction may include arbitration courts under the Chamber of Commerce and Industry and others. Typically, an open corporate arbitration court can be called an arbitration court under an insurance company, which deals with disputes arising in connection with or arising from insurance activities, the insurers themselves and other credit institutions, such as insurance companies and

other clients. According to the rules of a closed corporate arbitration court, in accordance with the rules, only disputes between this organization or the organizations that are part of the ministry are resolved.

References:

1. M.M.Mamasiddiqov, Sh.M.Masadikov, D.Yu.Xabibullaev, N.A.Azizov, I.M.Salimova. *Hakamlilik muhokamasi. O'quv qo'llanma*. 2016. ТДЮУ. Б. 103; Рустамбеков И.Р. Медиация: пособие для медиаторов. — Ташкент: 2019. С. 6; Распапова Н.И. «Медиация» учебное пособие. Санкт-Петербург юридической академии. 2021. С. 21; А.Хакбердиев «Медиация: назария ва амалиёт». Ўқув қўлланма. ТДЮУ. 2022. Б. 5.
2. <https://www.legalserviceindia.com/legal/article-1126-kinds-of-arbitration.html>
3. Ефремова О. В. Правовые технологии посредничества (медиации) в образовательных организациях города Москвы : сборник нормативно-правовых актов и методических материалов // О. В. Ефремова, Е. В. Питыко. — Москва, 2016.
4. Дмитриева Г.К. Международный коммерческий арбитраж. М., 1997. С. 20; Федоров А. Г. Международный коммерческий арбитраж. М., 2000. С. 5; Комментарий части первой Гражданского кодекса Российской Федерации / Под общей ред. В.Д. Карповича. М., 1995. С. 64 (автор комментария Брагинский МИ.) и др.
5. Яковлев В.Ф. Экономика и суд // Российский юридический журнал. 1993. №1. С.51.
6. Джудитта Кордеро Мосс Автономия воли в практике международного коммерческого арбитража, М., 1996. С. 5; Чан Хоанг Хай Разбирательство и разрешение в третейском порядке хозяйственных споров в Социалистической Республике Вьетнам: Авторсф. дне, ... канд. юрид. наук. М., 2002. С. 14.
7. Конвенция «О международной гражданской авиации», подписанная в Чикаго 7 декабря 1944 г.; Конвенция «О борьбе с дискриминацией в области образования», подписанная в Париже 14 декабря 1960 г. и др. // Справочно-правовая система «Гарант-Максимум. Практика ФАС округов». Версия 5.5/9 от 2004 г.
8. Клеандров М.И. со ссылкой на публикацию в Литературной газете (Литературная газета. 1995, 8 марта) пишет, что «третейские или судебные роли выполняются «ворами» как внутри «воровского» сообщества, так и вовне... В последние годы «воровское» третейство распространилось и среди, казалось бы, некриминализированных лиц, например, хозяйственников». См. подробнее: Клеандров М.И. Статус судьи: Учебное пособие. Новосибирск. Глава 7 § 2. Криминальный третейский судья. 2000 г. С. 227-236.
9. <https://viamediationcentre.org/readnews/NTIw/fast-track-arbitration>
10. Karl-Heinz Böckstiegel, Party Autonomy and Case Management Experiences and Suggestions of an Arbitrator, 11 *schiedsvz* 1, 2 (2013); BORN, supra note 1, at 168-69; Kinga Timár, The Legal Relationship Between the Parties and the Arbitral Institution, 2013(1) *ELTE L.J.* 103, 105 (2013).
11. Carboneau, supra note 4, at 10, 626; Blackaby Et Al., supra note 4, 1.140, 2.79; Timár, supra note 5, at 105-07; Andrew Tweeddale & Keren Tweeddale, Arbitration of Commercial Disputes 3.01 (2005).
12. See Born, supra note 1, at 171; Dana H. Freyer, Practical Considerations in Drafting Dispute Resolution Provisions in International Commercial Contracts: A US Perspective, 15(4) *J. INT'L ARB.* 7, 20-23 (1998); BLACKABY ET AL., supra note 4, 1.140-56; Schlaepfer & Petti, supra note 1, at 14-17, 20-21; William K. Slate II, International Arbitration: Do Institutions Make A Difference?, 31 *WAKE FOREST L. REV.* 41, 52-59 (1996).
13. Blackaby Et Al., supra note 4, 1.140; Bovis, supra note 1, 21; Slate, supra note 7, at 47; Mirko Widascheck, Die Uncitral Arbitration rules als semi-institutionelle Schiedsverfahrensregeln 14 (2016); see also Christian Bühring-uhle et al., Arbitration and Mediation in international business 33 (2d ed. 2006); Rolf A. Schütze, Introduction, in *Institutional Arbitration* 1, 1 (Rolf A. Schütze ed., 2013).
14. Born, supra note 1, at 169; Bühring-uhle Et Al., supra note 9, at 33; Schwab & Walter, supra note 13, 10; Herman Verbist Et Al., *Icc Arbitration in Practice* 10 (2d ed. 2015).
15. Bertie Vigras, The Role of Institutions in Arbitration, in *Handbook of Arbitration Practice* 461 (Ronald Bernstein & Derek Wood et al. eds., 2d ed. 1993).
16. Bruce Harris, *London Maritime Arbitration*, reprinted in 77 *Arbitration* 116, 122 (2011).
17. Mike Oliver Korte, Die Hamburger Freundschafftliche Arbitrage – Ein Überblick Anlässlich des 100-jährigen Jubiläums des § 20 Platzzusancen für den Hamburgischen Warenhandel, in *Zeitschrift Für Schiedsverfahren* 240, 241 (2004); Rolf a. Schütze Et Al., *Handbuch Des Schiedsverfahrens* 792 (2d ed. 1990); Karl Heinz Schwab & Gerhard Walter, Kapitel 41. Grundlagen des Internationalen Schiedsverfahrens, in *Schiedsgerichtsbarkeit* 16 (7th ed. 2005); Hanspeter Vogel, Institutionalisierte Schiedsgerichtsbarkeit, in *Recht Und Juristen in Hamburg* 22 (1994).
18. In this sense, Karl Heinz Schwab & Gerhard Walter, Kapitel 41. Grundlagen des Internationalen Schiedsverfahrens, in *Schiedsgerichtsbarkeit* 16 (Schwab & Walter et al. eds., 2000).
19. Adrian Winstanley, Review of the London Court of International Arbitration, in *International Commercial Arbitration practice: 21st century perspectives* 3 (Horacio Grigera Naón ed., 2010). For a sceptical view of this assessment see SCHERER ET AL., supra note 76, at 24.
20. Pieter Sanders, Commentary on UNCITRAL Arbitration Rules, 2 *Yearbook Com. Arb.* 172 2.4 (1977).
21. David st. John Sutton et al., *Russell on Arbitration* 2-006 (23th ed. 2007); Jennifer Kirby, *Insigma Technology Co. Ltd. v. Alstom Technology Ltd.: SIAC Can Administer Cases Under the ICC Rules!*, 25(3) *ARB. INT'L* 319, 324 (2009); BÜHRING-UHLE ET

AL., supra note 9, at 35; SUN & WILLEMS, supra note 14, at 10.

22. Jean-Baptiste Racine, Note, 22 Janvier 2010, Tribunal de Grande Instance de Paris, 2010(3) REVUE DE L'arbitrage 571, 581-82 (2010); Tweeddale & Tweeddale, supra note 6, 3.02; christian wolf, die institutionelle handelsschiedsgerichtsbarkeit 10 (1992).

23. Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards: a global commentary on the new york convention 21 (herbert kronke et al. eds., 2010); marie r. p. paulsson, the 1958 new york convention in action 121 (2016). More details on such arbitration commissions, also see Lalive, supra note 1, at 667-68.

24. Latham & Watkins • Guide to International Arbitration. USA. 2017. pp. 20-21.

25. Mauro Rubino-Sammartano. International Arbitration Law and Practice - Third Edition. London. 2014. pp. 324-335.

26. <https://www.international-arbitration-attorney.com/ru/arbitration-in-slovakia/>

27. Hakberdiev A. A. CHALLENGES OF ARBITRATION IN REFORMING CIVIL AND ECONOMIC PROCEDURAL PROCESSES //Archive of Conferences. – 2021. – С. 159-162.

28. Abdusaidovich X. A. The Role of Instincts in Crime and the Basics of Combating IT //International Journal of Development and Public Policy. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – С. 8-10.

29. <https://www.international-arbitration-attorney.com/ru/arbitration-in-slovakia/>

30. <https://lex.uz/docs/1072079>

31. https://nrm.uz/contentf?doc=428849_hakamlarik_sudlari_to%E2%80%98%98g%E2%80%98%98risidagi_qonunga_sharh&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana

33. <https://lex.uz/docs/1072079>

33. Ф.Х.Отахонов “Низоларни муқобил ҳал этишининг ташкилий-ҳуқуқий механизмлари такомиллашмоқда” Юрист ахборотмаси. 3-сон, 1-жил. 2020. Б. 78.

34. Hakberdiev A. A. ARBITRATION COURT: SOME ISSUES OF LAW PROTECTION //World Bulletin of Management and Law. – 2021. – Т. 4. – С. 9-12.

35. Davronov, D. "COERCIVE MEASURES IN THE CIVIL PROCEEDINGS: ITS IMPORTANCE AND TYPES." Norwegian Journal of Development of the International Science 76-2 (2021): 17-20.

36. Abdumurad K. Ensuring Confidentiality in the Detection and Investigation of the Crimes of Money

Laundering //Rechtsidee. – 2019. – Т. 5. – №. 2. – С. 10.21070/jihr. 2019.5. 65-10.21070/jihr. 2019.5. 65.

37. Esenbekova, P., F. Ibratova, and D. Davronov. "LEGAL ISSUES OF ELECTRONIC EVIDENCE IN THE ECONOMIC PROCESS." Norwegian Journal of Development of the International Science 76-2 (2021): 20-24.

38. Чан Хоанг Хай. Разбирательство и разрешение в третейском порядке хозяйственных споров в Социалистической Республике Вьетнам: Автореф. дисс. канд. юрид. наук, М., 2002. С. 4. См. также: Скворцов (Х.Ю. Проблемы, судебного контроля за решениями третейских судов в стадии рассмотрения заявлений о выдаче исполнительных листов // Третейский суд. 2002, № 1/2. С. 48; Кандыба А.И. Каким быть третейскому суду (комментарий к некоторым положениям Федерального закона «О третейских судах в Российской Федерации» // Третейский суд. 2000. №2. С. 13.

39. Ю.Х.Калмыков Избранное: Труды. Статьи. Выступления. М., 1998. С. 113. (Выступление на одиннадцатом заседании 5 марта 1990) г. Верховного Совета СССР при обсуждении проекта Закона «О собственности в СССР»).

40. <https://old.xs.uz/index.php/homepage/sijosat/item/1965->

41. <https://m.kun.uz/uz/news/2019/09/25/bmt-maxsus-maruzachisi-ozbekistondagi-korrupsiyatahdidi-haqida-ogohlantirdi>

42. Фархтдинов Я.Ф. Множественность форм разрешения споров о праве // Юридические аспекты конфликтологии // Сборник научных статей / Под ред. И.В. Петровой. Ставрополь, 2000. С. 139-141; Тимофеев А.Р. Третейские суды как форма регулирования экономико-правовых отношений // Учебно-методическое пособие: Развитие альтернативных форм разрешения правовых конфликтов // Под ред. М.В. Пемытиной. Саратов, 1999. Ч. 1. С. 12-13.

43. Баронов О.В. Комментарий к Временному положению о третейском суде для разрешения экономических споров // Третейский суд. 1999. № 1. С. 12-13; Баронов О.В. Комментарий к временному положению о третейском суде для разрешения экономических споров // Что такое третейский суд: сборник научно-популярных статей / Сост. Н.Р. Рубина, Г.В. Севастьянов, В.Н. Тарасов. СПб., 2002, С. 26-27; Виноградова Е.Л. Правовые основы организации и деятельности третейского суда: Автореф. дисс. (научный доклад) ... канд. юрид. наук. М., 1994. С. 25-27.

PEDAGOGICAL SCIENCES

THE IMPORTANCE OF STUDYING FOREIGN LANGUAGE TERMINOLOGY IN FUTURE DOCTORS TRAINING AT UKRAINIAN UNIVERSITIES

Zadorozhna O.,

*PhD, Docent Department of Foreign Languages for Natural Sciences,
Ivan Franko national University of Lviv*

Sulym V.

*PhD, Professor, Professor Department of Intercultural Communication and Translation,
Ivan Franko National University of Lviv*

РОЛЬ ВИВЧЕННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛІКАРСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ВИШКОЛІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ВИЩІ

Задорожна О.І.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів, Львівський національний університет ім. Івана Франка

Сулим В.Т.

кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри міжкультурної комунікації та перекладу, Львівський національний університет ім. Івана Франка

DOI: [10.24412/3453-9875-2022-79-2-26-31](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-26-31)

Abstract

The article is devoted to studying the importance of foreign language terminology in the training of future doctors in higher educational institutions of Ukraine. The study aims to systematize information on the importance of studying foreign language medical terms. The study results show the systematization of the study's objectives of foreign language terminology.

Анотація

Стаття присвячена вивченню значення іноземної термінології у навчанні майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах України. Мета дослідження – систематизувати інформацію щодо важливості вивчення іноземних медичних термінів. Результатами дослідження є систематизація цілей вивчення іноземної лікарської термінології.

Keywords: pedagogy, foreign language medical terminology, foreign language, medicine.

Ключові слова: педагогіка, іноземна лікарська термінологія, іноземна мова, медицина.

Стрімкий розвиток медичної науки, розроблення та впровадження у клінічну практику новітніх технологій, підписання Україною декларації про інтеграцію до європейського освітнього простору визначають підвищення вимог до якості підготовки випускників медичних вузів. Радою Європи прийнято та визначено ключові компетенції, якими повинні володіти майбутні фахівці, і однією з них є мовна компетенція, що дозволяє значно збагатити рівень професійних знань, умінь та навичок за рахунок вивчення досягнень науки та практики, отримання професійної інформації із зарубіжних джерел [10, с. 23].

Відповідно до вимог стандартів вищої освіти у структурі освітніх програм підготовки медиків студент-майбутній лікар повинен знати: основні регулюючі документи міжнародних організацій, вітчизняних та міжнародних професійних медичних асоціацій, принципи ведення дискусій професійного змісту, основні способи вирішення завдань та проблем, основну медичну та фармацевтичну термінологію латинською та іноземною мовами; володіти лексичним мінімумом обсягом 4000 навчальних лексичних одиниць; вміти використовувати не менше

900 термінологічних одиниць, оцінювати та визначати свої потреби, необхідні для продовження навчання; володіти навиками донесення власної точки зору, аналізу та логічного мислення [12, с. 4].

З метою реалізації основних освітніх програм підготовки фахівців зі медичних спеціальностей державними стандартами освіти включено дисципліну «Іноземна мова». В результаті її освоєння випускник повинен мати низку загальнокультурних та професійних компетенцій. До загальнокультурних відноситься:

- здатність та готовність аналізувати соціально значущі проблеми та процеси, використовувати на практиці методи гуманітарних, медико-біологічних та клінічних наук;
- здатність та готовність до логічного та аргументованого аналізу, до публічної мови, ведення дискусії та полеміки, до редагування текстів професійного змісту;
- здатність та готовність оволодіти одним із іноземних мов, до письмової та усної комунікації;
- здатність та готовність до аналізу медичної інформації, спираючись на принципи доказової медицини;

- здатність та готовність вивчати науково-медичну інформацію, вітчизняний та зарубіжний досвід з тематики дослідження [12, с. 13].

В даний час метою вивчення іноземної лікарської термінології у медичному вузі є професійно-орієнтоване навчання іноземної мови майбутніх лікарів, формування основ іншомовної міжкультурної комунікації, оволодіння навичками спілкування іноземною мовою та застосування їх як засобу інформаційної діяльності та подальшої самоосвіти [1, с. 32].

Чимало в літературі є критичних та дискусійних досліджень, які присвячені розвитку української медичної термінології. Їх ідея базується на тому, що надмірна американізація в професійній розмові викорінює національні, культурні та історичні надбання вітчизняної медичної науки. Зокрема Гайда О. [2, с. 97] однією із актуальних проблем медичної сучасної термінології виділив саме запозичення іноземних слів. Науковець вважає, що поряд із вивченням іноземної термінології, потрібно розвивати і власну. Професійне поєднання власної та іноземної термінології дозволить удосконалити медичну термінологію та наповнити її національними особливостями формування медичної науки, словотворення та лікарської практики. Автор зазначає, що сьогодні є досить поширеними латинізми та слова грецького походження. При цьому латинська мова хоча і вважається мертвою, вона слугує основою для формування нових слів різного змісту у різних мовах, тобто вона є основою формування нових слів. Однак, незважаючи на національні напрями освіти, деякі науковці вважають, що у сучасній ситуації підготовка фахівців потребує докорінної зміни стратегії та тактики навчання, коли головною характеристикою випускника українського медичного вишу є його професійна компетентність [4, с. 53]. В основі лікарської компетенції є розвиток спеціаліста та можливість його самостійного навчання з використанням іншомовної літератури, підготовленої медиками світового рівня. Саме тому навчання іншомовній лікарській термінології має бути орієнтоване на профіль спеціальності на підставі компетентного підходу, спрямованого (що передбачає) на розвиток у студентів здатності самостійно вирішувати пізнавальні, комунікативні, організаційні, професійні завдання [3, с. 29].

Проаналізуємо більш детально специфіку проблеми, та визначимо особливості застосування термінології у медичній справі.

Іншомовні терміноутворення у медичній лексичній в цілому підпорядковуються загальним правилам. Джерела формування медичних термінів пов'язані з використанням лексичних та словотворчих

засобів загальної літературної мови, з процесом запозичення з інших мов та з процесом утворення нових слів. Створення фразових термінів, або термінологічних словосполучень є традиційним і одним з найбільш провідних джерел появи нової термінологічної лексики в сучасній підмові медицини, що пояснюється необхідністю передачі максимальної кількості інформації в стислому та компактному вигляді. Вимога точності терміну обумовлює присутність у наукових текстах досить протяжних термінологічних словосполучень, що не підлягають скороченню та спрощенню.

Для медичного перекладу, як і для всієї наукової літератури, характерна поширеність термінологічних словосполучень різних типів. Наявність великої кількості термінологічних словосполучень у медичній англійській мові пояснюється тим, що основною рисою даного різновиду мови для спеціальних цілей є його стереотипність.

Головне в мові медицини – адекватно передати інформацію, використовуючи для цього максимально спрощені з погляду мови моделі слів та виразів. Слова, що складаються з двох і більше елементів, є зручним засобом передачі складних понять у короткій формі, що особливо важливо для формування термінів. Саме створення термінологічних словосполучень, на думку дослідників, є найбільш економним способом оприлюднення кваліфікаційних відносин і не тягне за собою утруднень мовного порядку.

В загальному ж, утворення медичної термінології в англійській мові представлено такими способами:

- афіксація як найпоширеніший спосіб формування термінології. Приклад: *instability*, *extraarticular*;
- створення фразових термінів, або термінологічних словосполучень. Приклад: *uterine blood flow*;
- словоскладання. Приклад: *angiography*;
- компресія. Приклад: *IRDS – infant respiratory distress syndrome*.

Поява термінології не є хаотично. Вона підпорядковується ряду правил та стандартів, які використовуються у всьому світі. Опанування даних стандартів, правил та класифікаційних особливостей дає можливість майбутньому лікарю розуміти значення терміну навіть без його словникового тлумачення.

Для того, щоб визначити роль іншомовної лікарської термінології, розглянемо характеристику їх застосування. Це дозволить систематизувати використання термінології відповідно до цілей.

Значення вивчення іншомовної лікарської термінології в загальній та професійно-орієнтованій мовній компетенції майбутнього лікаря

Зміст характеристики	Прояв характеристики	
	Загальна лікарська компетенція	Професійно-орієнтована компетенція
Комунікативна функція	Можливість усного та письмового діалогу, монологу, дослідження міжнародних медичних практик, вирішення комунікативних завдань	Готовність та здатність до проведення діалогів із спеціалістами інших країн, що стосуються професійного консультування та вирішення проблем в професійному середовищі
Інформативна	Отримання, сприйняття, зберігання та відтворення інформації	Готовність та здатність до отримання, сприйняття, зберігання та відтворення професійно-орієнтованої інформації
Словниково-логічне мислення	Знання та вміння логічного мислення, що дозволяє опрацьовувати медичну інформацію	Готовність застосовувати формально-логічне мислення та навик роботи з діалектичними категоріями при роботі, вирішення завдань іноземною мовою
Уніфікація	Вміння подавати та розуміти інформацію спеціалістами різних країн та різних напрямів медицини	Готовність повного розуміння теми комунікативних процесів, що відбуваються з метою обміну професійним досвідом
Професійна орієнтація	Органічне використання для формування професійних компетенцій	Засіб формування професійних компетенцій

Джерело: розроблено автором

Комунікативна функція

Лікарська термінологія, на думку більшості дослідників, відіграє важливу роль у професійних комунікаціях медичного персоналу. Вона є джерелом отримання інформації, її інтерпретації та розуміння, збереження, накопичення, передачі, а також основним засобом, який дозволяє опанувати медичну спеціальність. Сучасна медична термінологія є результатом тривалої еволюції світової медицини, значення якої для вирішення нагальних проблем людства, пов'язаних із здоров'ям, самопочуттям, смертністю, народжуваністю з часом лише зростає [11, с. 8].

Хоча прийнято вважати, що мовою медицини є латинська мова, все ж таки для того, щоб медицина мала практичне поширення, використовується англійська мова, як основна міжнародна мова, що використовується у медицині. Запозичення з класичних мов адаптуються в англійській мові та оформляються за правилами англійської орфографії та граматики, а запозичення з інших мов у деяких випадках зберігають графічну форму споконвічної мови (французька, іспанська, іноді німецька), в інших випадках запозичення частково адаптуються в англійській мові (німецька, італійська). Базування англійської медичної термінології на двох класичних джерелах (давньогрецькій та латинській) визначило її формально-сміслову гетерогенність. Однак національна англійська термінологія будується також і на матеріалі живої природної мови, тому вона відображає властиві йому національні особливості. У зв'язку з цим, усередині англійської терміносистеми посилюється процес перетину та взаємодії національних та класичних засобів терміноутворення.

Інформативна функція

На сьогодні фахівці формування іншомовної лікарської термінології виділяють три основні групи термінів:

1. терміни анатомічної та гістологічної номенклатури;
2. клінічна термінологія;
3. фармацевтична термінологія.

Науковці вважають, що якщо клінічна термінологія зустрічається найчастіше як в медичній практиці, так і в процесі підготовки молодих спеціалістів медиків у вітчизняних вишах [7, с. 11]. При цьому походження слів клінічної термінології давньогрецьке, однак в анатомічній та гістологічній термінології слова переважно мають латинське походження. Іноземне походження мають і назви медичних дисциплін: терапія, психіатрія, хірургія, педіатрія, назви яких сформовані історично. Основною властивістю клінічної термінології є її системне формування. Для того, щоб підібрати правильне слово, використовується чіткий порядок коренів, префіксів та суфіксів, які позначають рід поняття та його приналежність до певних класифікаційних ознак.

Словниково-логічне мислення

Нові форми утворюються в медичній англійській мові також шляхом абревіації (ENT < ear, nose, throat; GYN < gynaecology; IM < intramuscular; HTN < hypertension) та акронімії (possum < patient-operated sensing/selector mechanism; vipota < vasoactive).

Як компоненти утворення термінів в англійській медичній лексиці використовуються також і символи (B cells, vitamin K). Значна кількість медичних термінів є запозичення з інших національних мов, що, як було зазначено вище, характерно для всієї науково-технічної термінології.

Такий підхід до вивчення термінології дозволяє легко розібратися не тільки в поставлених діагнозах, однак і зрозуміти, які лікарські засоби найбільше підходять до певної групи захворювань. Словниково-логічне мислення дозволяє опанувати фармацевтичну термінологію. Для того, щоб фармацевтична термінологія могла використовуватися по всьому світу однаково, міжнародна організація охорони здоров'я сформувала основи побудови міжнародної медичної мови. В більшості країн світу для того, щоб виписати рецепт, використовуються латинська мова. Окрім того, останнім часом розробляються рекомендації та правила щодо складання міжнародних патентованих назв лікарських рослин. То ж для того, щоб виписати рецепт на ліки, зазначається не конкретна комерційна назва препарату, а його основний складовий. Для того, щоб майбутній лікар міг оволодіти основами складання рецептів, йому потрібно оволодіти 800 словами, які з використанням словотворних правил можуть суттєво розширити словник.

Слід зазначити, що досить часто в медичних текстах, окрім термінології використовуються метафори. Серед метафоричних термінів виділяються:

- 1) терміни-гібриди: латино-англійські, греко-англійські, англо-латинські та англо-грецькі;
- 2) асимільовані запозичення із класичних мов: латино-латинські, греко-грецькі, греко-латинські, латино-грецькі;
- 3) запозичення з інших мов: французької, німецької, іспанської, італійської та інші.

Уніфікація

Досліджуючи сучасних стан фахової медичної термінології, вітчизняні науковці О. Самолисова та А. Ніколаєва стверджують, що «фахова медична термінологія повинна бути не тільки уніфікованою, однак і доведеною до такого стану, який передбачає використання найменших зусиль для її розуміння та інтерпретації. Незважаючи на те, що деякі науковці допускають синонімічне використання вітчизняних термінів, для багатьох лікарів-практиків це стає перешкодою у спілкуванні та професійному розмінні, а тому вивчення і оперування іншомовною лікарською термінологією дозволяє уніфікувати інформацію та зробити її доступною для всіх користувачів [8, с. 108]. Отже, хоча медичне термінотворення є спільною справою медиків та мовознавців, формування нових словників хоча і повинно відбуватися відповідно до історії походження поняття чи слова, проте не повинно суперечити міжнародним стандартам медичної термінології, і тим більше не повинно стати причиною виникнення непорозумінь серед медиків.

Професійна орієнтація

Паралельно з медичною професійною термінологією варто знайомити студентів із широковживаним медичним сленгом, який також є основою формування загальної лікарської компетенції. Очевидно, що медичному працівникові, не має знань сленгу медичного змісту, буде досить складно працювати із міжнародними колегами. У сучасному медичному практикумі формування термінології

відзначається тенденція до використання розмовних англійських слів як позначення хірургічних методів і патологічних діагнозів, так описи радіологічних знахідок, картин крові та інших явищ, таких як: Chinese restaurant syndrome, keyhole surgery, silver fork fracture. Надзвичайно часто в медичній професійній мові використовуються метафори для опису явища шляхом порівняння його з добре відомим предметом, наприклад: balloon sell, housemaid's knee, Swiss cheese atearanse. Однією з найбільш продуктивних сфер лексики сучасної медицини є вживання епонімів, що пов'язано з потребою перетворення складних понять в один термін і необхідністю позначення медичних феноменів, наприклад: Haversian canal, pouch of Douglas, Gasserian ganglion.

Можна сказати, що вивчення особливостей медичного сленгу дозволить відчувати моральну і психологічну впевненість під час спілкування в англійському колективі. Велика кількість прикладів медичного сленгу описується і в американській практиці вивчення медичної термінології. Враховуючи насичення медицини різними сленговими термінами, студенти схильні до її спрощеного використання. Це зумовлюється в першу чергу тим, що використання іноземної мови само по собі створює незручності в комунікативних процесах, а тому для того, щоб спросити цю мову, студенти скорочують слова або спрощують їх. Наприклад: лікар – Doc, професійний лікар що не задумується над випискою препаратів – Dr. Feelgood, акушер отримав іронічну назву ловителя малютів – Baby catcher, дуже активний хірург описується чорним гумором як любитель помахати ножом – knife happy [13, с. 71].

Найбільш складними для розуміння, а відповідно і для перекладу в будь-якій мові, є медичні терміни, до складу яких входять фразеологічні одиниці – «роздільнооформлені поєднання слів з перекладом значенням та стійкістю не нижчою за мінімальну на фразеологічному рівні» [6, с. 74]. Фразеологічні одиниці народжуються у мові і переносяться в мову в міру їхньої популяризації. Такі висловлювання, будучи відображенням культури народу, його менталітету та способу мислення, часто не мають «прямих» еквівалентів або відповідностей у рідній мові учнів. При перекладі медичної термінології студенти-медики не лише знайомляться з новою мовленнєвою одиницею, а й отримують певні лінгвокультурологічні знання, необхідні для оволодіння іноземною мовою.

Для того, щоб досягти максимальної ефективності комунікації, необхідно не тільки мати багатий словниковий запас і доречно використовувати медичну термінологію, але і правильно вимовляти слова, уникаючи помилок в акцентному оформленні слів і фраз. Досить часто учні вибирають не навчальні чи професійні словники, а розмовники чи словники з невеликою кількістю слів і значень, тому процес і результат перекладу обов'язково слід контролювати викладачем.

Однак, визначивши значення оволодіння лікарською термінологією, першочерговим завданням

викладачів медичних предметів в українських вишах залишається донесення значення вивчення лікарської термінології до студентів. Мотивація щодо удосконалення своїх кваліфікаційних навиків є різною для кожної людини. В цілому усі студенти вирізняються між собою за базовими здібностями, вихованням, умовами зростання, освітою, культурою тощо. В таких умовах деякі студенти намагаються охопити як найбільше інформації, інші ж стараються зупинити свою увагу тільки на тій термінології, яка на їх думку є корисною, ще інші намагаються не витратити часу на вивчення іноземної термінології, вважаючи, що її завжди можна підглянути у відкритих джерелах інформації. Таким чином, термінологія лікарського значення всіма студентами буде сприйматися по-різному. Викладачам закладів медичної освіти дуже важливо встановлювати правильні цілі перед студентами, які довозлять опанувати навчальний матеріал дисципліни та стимулюватимуть бажання вивчати, розширяти та удосконалювати професійну лексику. Для того, щоб цей процес був безболісним для студента, термінологія повинна пояснюватися та постійно використовуватися у процесі навчання, це дозволить сформувати базові навички серед студентів та зменшити зусилля для засвоєння нової інформації.

Психологічний момент мотивації дозволяє самотверджуватися молодим спеціалістам, оскільки вони зможуть більш грамотно та професійно виглядати в реальних практичних умовах роботи. Дуже важливо, щоб викладачі виділяли студентів, що прагнуть до самотвердження, оскільки з високою ймовірністю вони стануть наступним поколінням спеціалістів, що будуть покращувати медичне обслуговування в країні. Чимало значення має і впровадження у освітню практику нових термінів та медичних матеріалів, оскільки вони дозволяють здійснювати інноваційні підходи не тільки до навчання, але і до медичної практики.

Висновки

На сьогоднішній день Україна разом із іншими країнами є учасницею міжнародної програми інтеграції до Європи. В таких умовах підготовка майбутніх лікарів є однією із важливих елементів, що формують авторитет країни та медичних закладів освіти. Важливе значення в такій системі має використання професійної термінології, оскільки вона використовується не тільки в комунікативних процесах професійної орієнтації, однак і в загальній лікарській практиці. Використання іншомовної лікарської термінології є питанням дискусійним. Одні дослідники схильються до зменшення іншомовних слів в словниках вітчизняних лікарів, а інші ж, навпаки, термінологію медичного спрямування сприймають як інструмент уніфікації медицини та її міжнародного використання. Дуже важливо, щоб студенти медицини розуміли значення використання іншомовної лікарської термінології. В статті виділені наступні функції таких знань: це комунікативна, інформаційна, словниково-логічна, уніфікована та професійно-орієнтована. Сучасний лікар повинен не тільки використовувати отримані

знання у вітчизняному закладі вищої освіти, однак і накопичувати та примножувати їх із використанням міжнародних медичних практик. В цьому контексті дуже правильно оволодіти не тільки базовим словником, однак і особливостями формування лікарської термінології, яка дозволяє розуміти загальну характеристику слова навіть без її розшифрування за допомогою медичного словника. То ж з метою підвищення конкурентоспроможності медичних закладів доцільно запроваджувати нові підходи до навчання, що базуються на удосконаленні сприйняття медичної термінології, а також особливості її використання на практиці та в комунікаціях медичного характеру.

Список літератури:

1. Гаврилина, И.С. Обучение иностранным языкам в медицинских вузах в современной России. Успехи современного естествознания. 2011. No12. С. 66.
2. Гайда О. Національне та запозичене в сучасній медичній термінології. Матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених "Гуманітарні та соціальні науки". Львів: Львівська політехніка. 2011.
3. Дмитриенко, Т.А. Профессионально-ориентированные технологии обучения иностранным языкам. М.: Прометей, 2009.
4. Карандеева, А. Ситуационные задачи как способ развития клинического мышления у студентов младших курсов медицинского вуза Журнал «Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики» Серия «Гуманитарные науки», No 9-10. 2012. Материалы международной научно-практической конференции " Образование в России" г. Москва, 30 декабря 2012 года.
5. Коваленко К. Г. До проблеми перекладу аббревіатур медичної термінології у субмові сучасної англійської мов. 1995. URL: <http://www.oljournal.in.ua/index.php/pereklad-i-perekladoznastvo/95-kovalenko-k-g-do-problemi-perekladu-abreviatur-medichnoji-terminologiji-u-submovi-suchasnoji-anglijskoji-movi>.
6. Кунин А. В. Курс фразеологии современе Коваленко нного английского языка. Феникс, 1996. 384 с.
7. Нікітенко Е. Сучасна медична термінологія в національній терміносистемі. 2016. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/InternetKonf_2016_292.pdf.
8. Орешко, О. (2010). Українська медична термінологія (розвиток і сучасний стан). URL: https://is.muni.cz/th/110609/ff_m/diplom00.pdf.
9. Особливості медичної термінології. (2018). URL: http://studopedia.com.ua/1_224771_osoblivosti-medichnoi-terminologii.html.
10. Совет Европы: Симпозиум по теме «Ключевые компетенции для Европы»: Док. DECS/SC/Sec (96)43. – Берн, 1996.
11. Тулес Т. С. Загальні властивості становлення англійських термінів медицини та специфіка їх перекладу українською мовою. Littera Scripta Manet. 2015.No 1.С. 1-10.

12. ФГОС ВПО по направлению (специально-сти) 060101 Лечебное дело, 060103 Педиатрия, 060301 Фармация. URL: [http://krasgmu.ru/index.php?page\[common\]=dept&id=345&cat=folder&fid=2033](http://krasgmu.ru/index.php?page[common]=dept&id=345&cat=folder&fid=2033).

13. Wentworth H., Flexner S.B. Dictionary of American Slang.- 2nd supplemented edition. New York, Crowell, 1975.

ALTERNATIVE AND AFTER-SCHOOL EDUCATION IN THE USA

Palcush V.

Post-graduate student, Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Uzhorod National University, Uzhorod, Ukraine

АЛЬТЕРНАТИВНА І ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА В США

Палкуш В.П.

аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна

DOI: [10.24412/3453-9875-2022-79-2-31-34](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-31-34)

Abstract

This article is devoted to some important problems of education. It is underlined that in modern society we observe really great changes in many fields: policy, economy, communication, international contacts etc. In such conditions the system of education can't be the same as it was during the last one or two centuries. In response to the establishment of standardized and compulsory education alternative and after-school education grew up. These forms of education are especially popular in America. In the USA a variety of educational alternatives exist at the elementary, secondary and some other levels. Alternative and after-school education provide special educational conditions for the personal development of each pupil. The main features of these forms of education are analyzed.

Анотація

В статті розглядаються деякі важливі освітні проблеми. Підкреслюється, що в сучасному суспільстві спостерігаються значні зміни в багатьох сферах: політика, економіка, спілкування, міжнародні контакти. В цих умовах система освіти не може залишатися такою ж, якою була в попередні роки. Як відгук на стандартизовану обов'язкову освіту виникають і розвиваються нові форми освіти, зокрема альтернативна і позашкільна освіта. Особливо популярними вони стали в США, де існують різні освітні альтернативи. Ці форми освіти дають можливість для створення особливих освітніх умов, які забезпечують особистісний розвиток кожного учня. Їх основні особливості аналізуються в статті.

Keywords: traditional education, alternative education, after-school education, personal development, USA.

Ключові слова: традиційна освіта, альтернативна освіта, позашкільна освіта, особистісний розвиток, США.

В сучасному суспільстві постійно відбуваються зміни (політичні, економічні, соціальні), тому цілком очевидно, що освіта не може залишатися такою, як була, наприклад, 100 років тому. Як закономірний відгук на зміни в суспільстві виникають нові форми і види освіти, серед яких останнім часом набула поширення альтернативна і позашкільна освіта. Позашкільна і альтернативна освіта мають багато спільних ознак. Спільним для позашкільної та альтернативної освіти є те, що вони є складовими системами безперервної освіти і спрямовані на розвиток інтересів і здібностей, поглиблення компетентності особистості, її самовдосконалення. Різні аспекти позашкільної освіти висвітлюються в працях вітчизняних учених (О. Биковська, В. Вербицький, Б. Кобзар, О. Лісовий, О. Литовченко, А. Макаренко, Г. Попова, Г. Пустовіт, Т. Сущенко, С. Уварова та ін.). Особливо значний вклад у дослідження особливостей позашкільної освіти в США внесла О.Єгорова, основні результати якого відображені в дисертаційному дослідженні «Розвиток позашкільної освіти в Сполучених Штатах

Америки» і використовувались нами в даній статті. Зокрема, О.Єгорова відзначає, що позашкільна освіта (англ. – after-school education) у Сполучених Штатах Америки пройшла довгий шлях «боротьби за ідентифікацію», впродовж якого цілі, завдання, форми та методи змінювалися залежно від державного замовлення, історичних і політичних умов, вимог часу та потреб населення.

Аналіз праць науковців США (Г.Вайс, М.Гартман, П.Літл, Л.Реснік, Д.Рот та ін.) дає підстави стверджувати, що позашкільна освіта в США з самого початку була громадською ініціативою, не пов'язаною зі школою. Згодом долучилася держава і, як результат, затвердження у Сполучених Штатах Америки в 1965 р. Закону «Про початкову і середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act (ESEA)), що окреслило державну політику у сфері освіти, зокрема позашкільної, її правові, соціально-економічні та інші засади.

В американській освітній теорії і практиці щодо позашкільної освіти використовуються такі терміни і поняття, як: «позашкільна освіта» (англ. –

after-school education); «освіта поза школою», «освіта поза шкільним часом» (англ. – out-of-school time (OST)); «позашкільна програма» (англ. – after-school program (ASP), OST program) [1].

Слід відзначити, щов Америці термін «позашкільна освіта» зазвичай позначається як «after-school education». Водночас, на сучасному етапі часто вживається термін «out-of-school time (OST)» (укр. – освіта поза школою, шкільним часом).

Водночас, до позашкільної освіти у США відносять освітню діяльність, спрямовану на підвищення рівня освіти та освітньої мотивації учнів у позашкільний час; інтеграцію навчання і виховання дітей у школі, поза школою і в родині. Також американська позашкільна освіта включає формування компетентностей, необхідних у житті у XXI столітті; запобігання та профілактику негативних явищ серед дітей і молоді; виявлення, розкриття і розвиток потенціалу і талантів, якостей, громадянської активності; соціалізацію в громаді дітей і молоді тощо.

Нью-Йоркська державна мережа позашкільної освіти (New York State Afterschool Network (NYSAN)) дає більш широке визначення позашкільної освіти і до неї відносить всі програми, що підтримують інтелектуальний, соціальний, емоційний і фізичний розвиток молоді поза межами традиційного шкільного дня.

Термін «позашкільна програма» у США використовується у широкому та вузькому розумінні. Так, у широкому розумінні, позашкільна програма – це структура, що здійснює організацію і реалізацію позашкільної освіти у час, вільний від занять на основі проєктів, заходів тощо. У вузькому розумінні, позашкільна програма – це навчальний документ, що передбачає набуття компетентностей учнів у позашкільній освіті, розвиток їх якостей, талантів, інтересів.

Аналізуючи терміни, якими у США позначають «позашкільні програми», «позашкільну освіту» виявлено, що найбільш вживаними є «after-school program (ASP)» чи «OST program».

За визначенням Національного інституту позашкільної освіти (NIOST), позашкільні програми (англ. – OST program) – це програми широкого спектру за такими категоріями як догляд за учнем (англ. – school-age child care), позашкільні програми (англ. – after-school program) і діяльності, спрямовані на позитивний розвиток дітей і молоді (англ. – positive youth development), щовідбуваються перед школою, після школи, на вихідних, під час шкільних канікул. Термін «OST» взагалі розглядається Гарвардським проєктом дослідження родини як ширший термін, що включає позашкільну програму (англ. – afterschool program (ASP)), літні програми, спорт, подовжене навчання (англ. – Extended Day / Learning або Expanded Day / Learning) та програми у бібліотеках, організаціях тощо.

Таким чином, позашкільна освіта (англ. – after-school education) у США передбачає освіту поза школою (англ. – OST), до якої належать позашкільні програми (англ. – ASP чи OST program), літні

програми, спортивні заняття, подовжені заняття у школах, заходи, організована діяльність у центрах, музеях, бібліотеках, організаціях, релігійних установах, агенціях з молодіжного розвитку тощо.

До основних категорій, що застосовуються у американській позашкільній освіті належать: позашкільні програми, заходи, проєкти, діяльність; догляд, розвиток, академічна успішність; учні, діти, молодь; позаурочний час, позашкільний час; освіта поза школою, освіта поза шкільним часом, освіта поза стінами школи; державні, приватні, недержавні, громадські установи, організації; центри, музеї, бібліотеки, парки; релігійні установи, агенції з молодіжного розвитку, лікувальні заклади тощо.

Часто вживається термін «подовжений день / навчання» (англ. – Expanded Day / Learning), в основі якого підхід подовженого навчання (англ. – Extended Learning Approach).

Встановлено, що термін «подовжений день / навчання» (англ. – Extended Day / Learning) також має таку синонімічну назву як «Extra Academic Activity» (EAA) (укр. – додаткова навчальна діяльність). Також для позначення позашкільної освіти інколи застосовується такий термін, як «extracurricular» (укр. – поза розкладом), що в Україні ототожнюється з поняттям «позакласна робота». Прикладом такої діяльності можуть бути: навчальні клуби, спортивні гуртки (спортивна команда школи), шкільний оркестр чи музичний гурт, шкільні ярмарки, учнівське самоврядування, шкільна газета, дебатні команди, клуби з обговорення різних аспектів громади, такі клуби як Key Club, Quizbowl та ін. Варто відзначити, що від інших термінів «extracurricular» (поза розкладом) відрізняється тим, що означає додаткову діяльність до академічної програми, освітні заходи, в яких беруть участь учні поза шкільною програмою в рамках і під керівництвом школи. Позашкільна діяльність у США також ще позначається такими термінами і поняттями, як: «додаткові навчальні можливості» (англ. – Extra Learning Opportunities (ELOs)), «подовжені (розширені) навчальні можливості» («Extended (Expanded) Learning Opportunities») та ін. Термін «подовжені (розширені) навчальні можливості» (англ. – «Extended (Expanded) Learning Opportunities») застосовується як навчання, що проводиться переважно у стінах школи.

Щодо напрямів позашкільної освіти, то за визначенням Центру дослідження освіти студентів з груп ризику (Center for Research on the Education of Students Placed At Risk (CRESPAR)) її поділяють на:

- 1) догляд за дитиною (англ. – day child care), проведення заходів культурного і рекреаційного характеру (не академічні програми);
- 2) позашкільна програма (англ. – after-school program), академічні і рекреаційні профілі;
- 3) програма подовженого дня у школі (англ. – extended-school day programs), пов'язана з навчальним планом.

Класифікація Гарвардського проєкту дослідження родини (HFRP) подібна і вона поділяє позашкільну освіту на:

- програми молодіжного розвитку (англ. –

youth development programs), спрямовані на соціалізацію і здоровий розвиток;

- догляд за дітьми шкільного віку (англ. – school age care);
- позашкільні програми (англ. – afterschool programs) або додаткова освіта (англ. – supplementary education).

Національний інститут освітніх наук (Institute of Education Sciences (IES)) до позашкільних програм включає:

- програми догляду за дитиною типу подовженого дня (англ. – extended day care programs);
- програми академічного навчання / тьюторінгу (англ. – academic instruction / tutoring programs) – додаткове навчання для учнів, які відстають, або поглиблене навчання для відмінників чи обдарованих дітей;
- програми додаткових освітніх послуг (англ. – Supplemental Educational Services (SES)) для учнів шкіл, які відстають в рамках закону «Жодна дитина поза увагою» (No Child Left Behind);
- програми Громадських центрів навчання 21-го століття (21st Community Learning Centres (21 CCLCs)) [2].

Слід відмітити, що ряд американських науковців, зокрема М. Гартнер (M. Gardner), Д. Рот (J. Roth) і Д. Брукс-Ган (J. Brooks-Gunn) встановили, що програми доцільно поділяти на: позашкільні програми (after-school); позакласні (extra-curriculum); спеціалізовані програми (спортивні, музичні тощо). При цьому позашкільні програми, як вважають дослідники, повинні відповідати таким критеріям: а) систематично діяти в післяурочний час впродовж цілого року; б) проходити під керівництвом дорослого; в) пропонувати більше як один напрям діяльності; г) залучати різних дітей і молодь [3].

Відображаючи тенденцію до інтеграції позашкільних програм зі школою, позашкільні програми поділяють на програми у громаді (community-based) і програми у школі (англ. – school-based) [4].

Дослідники Д. Доббінс-Харпе (D. Dobbins-Harper) і С. Бхат (S. Bhat) у Довіднику федеральних ресурсів молодіжних програм (Finding Funding: A Guide to Federal Sources for Youth Programs), дають таку класифікацію програм молодіжного розвитку:

- 1) академічні / навчальні програми: мистецькі і культурні програми, допомога з покращенням академічної успішності, вивчення англійської мови, розвиток навичок вирішення проблем;
- 2) профорієнтаційні програми: стажування, програми з розвитку професійних якостей і навичок роботи;
- 3) програми з розвитку лідерських навичок і залучення в життя громади: громадянська освіта, волонтерство, розвиток характеру;
- 4) програми, спрямовані на здоровий спосіб життя і звички, попередження девіантної, або так званої «негативної» (negative) поведінки підлітків [5].

Варто відмітити, що позашкільні програми поділяються за такими галузями як: спорт; театральне

чи музичне мистецтво; творчі майстерні: малювання, гуртки, спрямовані на покращення академічної успішності; профільні гуртки; туристичні та молодіжні об'єднання (скаутинг, клуби для хлопців і дівчат Америки) тощо.

Отже, результат аналізу наукової літератури з питань позашкільної освіти, засвідчує, що позашкільна освіта – це складова системи безперервної освіти, цілеспрямований процес і результат навчання, виховання, розвитку і соціалізації особистості у вільний час у позашкільних закладах та інших соціальних інституціях».

Стосовно альтернативної освіти, то різні її аспекти досліджується вітчизняними і зарубіжними вченими. Так, Р. Валеева досліджувала досвід реформаторських шкіл Європи першої половини XX століття у контексті вивчення теорії й практики гуманістичного виховання. Реалізація теорії вільного виховання в практиці зарубіжних вільних шкіл розкрита в дослідженнях Є. Іванова. Розгляду теоретичних і практичних підходів до реалізації ідей « нової школи » за рубежом присвячені дослідження Н. Вейкшана, Н. Клячкіної. Розвиток альтернативної середньої освіти в США в другій половині XX століття розглянула в дисертаційному дослідженні українська дослідниця І. Ветрова.

Серед зарубіжних джерел є низка досліджень, присвячених характеристиці альтернативної освіти, різних альтернативних систем. Роботи американських авторів присвячені історії, аналізу сутності, основних характеристик, змісту й методів альтернативної освіти в США (Р.І. Морлі (R.E. Morley), М.А. Рейвід (M.A. Raywid), С.Р. Аронсон (S.R. Aronson), Р.Е. Бучарт (R.E. Butchart), Б. Якобс (B. Jacobs) та ін. Особливо слід зазначити науковий внесок М. Рейвід, яка запропонувала загальну типологію альтернативної освіти [6].

Аналіз наукових праць [6-9] дає підстави розглядати альтернативну освіту як педагогічну парадигму в освітній практиці, орієнтовану на створення в спеціально організованому педагогічному середовищі умов для розвитку природжених властивостей дитини й надання їй повної волі для само-реалізації; спрямовану на розширення суб'єкт-суб'єктних взаємин з метою прилучення дитини до соціального досвіду у всіх сферах особистого й суспільного життя й забезпечення підготовки до свідомої активності й самостійної творчої діяльності в рамках тісного взаємозв'язку навчання й виховання з навколишнім світом.

Провідною ідеєю альтернативної освіти є твердження, що школа повинна не стільки давати знання, скільки опікуватися розвитком у дітей умінь спостерігати, мислити й робити висновки, а також розбудовувати навички самоосвіти, виховувати пізнавальні інтереси і здатності до самостійності.

Альтернативна освіта передбачає:

- варіативність і альтернативність освіти, що дає можливість відійти від традиційної однакової освітньої системи до різноманітності форм і шляхів одержання освіти;
- відкритість освіти, внутрішню розкритість, що

демонструє звільнення від будь-яких догм;

- плюралізм освіти, що перетворює альтернативну освіту з уніфікованої системи в різноманітну за цілями, змістом, організацією освітнього процесу, педагогічними підходами і технологіями педагогічну систему;

- самостійність освітніх установ у виборі стратегії свого розвитку, цілей, змісту, організації й методів роботи, включаючи юридичну й економічну самостійність;

- право педагогів на творчість, на власний педагогічний стиль, на свободу вибору педагогічних технологій, підручників, навчальних посібників, методів оцінки діяльності учнів і т.д.;

- право учнів на вибір профілю освіти, на навчання за індивідуальними навчальними планами, на участь в управлінні даною освітньою установою.

На основі аналізу наукових джерел у розвитку альтернативної освіти в США можна умовно визначити кілька етапів становлення даної освітньої парадигми:

- перший етап (кінець XVI – початок XIX ст.) - *фрагментарний* - існування в колоніальній Америці різних можливостей навчання (домашня освіта, приватні школи, парафіяльні школи), доступні тільки для заможних громадян;

- другий етап (30- 90 рр. XIX ст.) - *уніфікований* - створення масової загальноосвітньої школи, спроби введення уніфікованої системи освіти, пов'язаної з єдиною системою цінностей, властивих демократичному політичному суспільству і стабільному конституційному устрою;

- третій етап (кінець XIX ст. - початок XX ст.) - *прогресивістсько- експериментальний* - створення на протидію традиційному авторитарному освітньому процесу і традиційним закладам шкільної освіти експериментальних шкіл і нових дидактичних систем (Ф. Паркер, Дж. Дьюї, К. Уошберн, В. Х. Килпатрик, Х. Рагт, Дж. С. Каунтс, В.Х. Боуд та ін.) на основі ідей прогресивізму;

- четвертий етап (70-і роки XX ст.) - *пошуковий* - активний пошук альтернативних шляхів розвитку освіти США, виникнення поряд з домінуючими авторитарними загальноосвітніми масовими школами альтернативних можливостей навчання (вільні школи, що виникли на основі ліберальної гуманістичної філософії; альтернативні школи, які базувалися на консервативних релігійних і культурних традиціях; школи змішаного типу);

- п'ятий етап (90-і роки. XX ст.) - *інноваційно-реформаторський* - визнання на законодавчому рівні політики створення альтернатив у системі середньої освіти; широке розповсюдження альтернативних шкіл для забезпечення якісною освітою етнічних меншин і невідстаючих у традиційній школі учнів;

- шостий етап (кінець XX ст. - початок XXI ст.) - *варіативний* - активізація федеральної освітньої політики, орієнтація на ріст соціальної справедливості в освіті; розвиток програм освітнього вибору, що приводять до поширення нових типів альтернативних шкіл (школи-магніти, чартерні школи, ваучерні програми, домашнє навчання).

При альтернативній освіті реалізуються приховані в дитині можливості й здатності до самоактуалізації, оскільки в контексті освітніх доктрин у будь-якій альтернативній школі педагоги споконвічно встановлюють стосунки співробітництва, виявляючи до дітей повну довіру. Реально це означає, що вчителі не вчать (і навіть не виховують), а актуалізують і стимулюють прагнення дитини до свого розвитку, створюючи умови для її саморуху. У зв'язку із цим, педагоги-гуманісти завжди намагаються створювати для кожної дитини будь-яку можливість для ситуації успіху.

Таким чином, альтернативна і позашкільна освіта відповідають новій парадигмі освіти «навчання впродовж життя», яка передбачає «включення» кожної людини в безперервний процес отримання знань, формування цінностей, відносин і компетенцій. Концепція навчання протягом усього життя виводить навчання з рамок інституційного простору, розширюючи при цьому можливість отримання освіти.

В сучасному суспільстві постійно відбуваються зміни (політичні, економічні, соціальні), тому цілком очевидно, що освіта не може залишатися такою, як була, наприклад, 100 років тому. Як закономірний відгук на зміни в суспільстві виникають нові форми і види освіти, серед яких останнім часом набула поширення альтернативна і позашкільна освіта.

Список літератури:

1. After School Programs in the 21st Century : Their Potential and What It Takes to Achieve It. Issues and Opportunities In Out-of-School Time Evaluation. 2008. № 10. 87 p.
2. Parsad B. After-School Programs in Public Elementary Schools. U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics, Institute of Education Sciences. Washington D. C., 2009. 55 p.
3. Gardner M. Can After-School Programs Help Level the Playing Field for Disadvantaged Youth? A Research Initiative of the Campaign for Educational Equity. Teachers College, Columbia University, 2009. 139 p.
4. Tolman J. Moving an Out-of-school Agenda : Lessons and Challenges Across Cities. Forum for Youth Investment. U.S. Department of Education and U.S. Department of Justice. Takoma, MD, 2002. 81p.
5. Dobbins-Harper D., Bhat S. Finding Funding : A Guide to Federal Sources for Youth Programs. The Finance Project, 2007. 166 p.
6. Raywid, M.A. Alternative schools: The state of the art. Educational Leadership, 2004. № 52(1) .p. 26-35.
7. Rutherford, R., & Quinn. Special education in alternative education programs. The Clearing House, 2008. № 73(2). P. 79-81.
8. Kozol, J. Letters To A Young Teacher. Three Rivers Press, New York. 2007. 289 p.
9. Lake, S.E. Alternative schools: Legal guidance for serving special education students. Horsham, PA: LRP Publications, 2010. 123 p.

SOCIAL AND PEDAGOGIC WORK WITH CHILDREN-MIGRANTS IN AMERICAN SUMMER CAMPS

Rozlutska G.,

*Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Department
of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School,
Uzhorod National University, Uzhorod, Ukraine,*

Kozubovsky M.

*Post-graduate student, Department of General Pedagogy and Pedagogy
of Higher School, Uzhorod National University, Uzhorod, Ukraine*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ-МІГРАНТАМИ В ЛІТНІХ ТАБОРАХ США

Розлуцька Г.М.,

*доктор педагогічних наук, професор кафедри
загальної педагогіки та педагогіки вищої школи*

Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна,

Козубовський М.Р.

*аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна*

DOI: [10.24412/3453-9875-2022-79-2-35-38](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-35-38)

Abstract

This article deals with the problem of children-migrants in the USA. It is underlined that America differs from average multicultural countries in a range of peculiarities, one of which is the fact that cultural interaction was not within an individual ethnos, but within immigrants – descendants of different countries, representatives of various cultures. On the territory of the country there live national minorities and as a result of constant mass immigration new ethno-cultural groups are formed. It is recognized that problem of immigrants is really urgent in American society. In this article special attention is paid to the questions of social and pedagogic work with children-migrants. The main peculiarities of this work in summer camps are analyzed.

Анотація

В статті розглядаються проблеми дітей-мігрантів в США. Підкреслюється, що Америка відрізняється від інших багатонаціональних країн деякими особливостями. Однією з них є те, що ця країна утворена мігрантами, вихідцями з багатьох країн, представниками різних культур. Внаслідок постійної міграції на території країни проживає багато етнічно-культурних груп, які продовжують розширюватися. Визнається, що проблема мігрантів сьогодні дуже актуальна в американському суспільстві. В даній статті особлива увага звертається на питання соціально-педагогічної роботи з дітьми-мігрантами. Аналізуються особливості цієї роботи в літніх таборах США.

Keywords: cultural diversity, migration, migrant children, migrants' educational programs, summer camps, USA.

Ключові слова: культурне різноманіття, діти-мігранти, освітні програми для мігрантів, літні табори, США.

Міграційні процеси набули з другої кінця XX ст. глобальних масштабів, охопивши всі континенти планети, соціальні верстви і групи суспільства, різні сфери суспільної життєдіяльності. Міграція стала одним з головних чинників соціального перетворення і розвитку в усіх регіонах світу. Як наслідок, різко зросла соціально-психологічна напруженість, особливо в сфері міжетнічних відносин. Зауважимо, що серед мігрантів значна частина неповнолітніх, у яких виникає багато проблем, пов'язаних з міграцією, зокрема освітніх. Що стосується України, тут більш відчутною є внутрішня міграція, як результат воєнних дій на сході країни.

Міграція – від латинського «migration» - переселення, переміщення населення, яке може відбуватися в межах однієї країни (внутрішня міграція) або з однієї країни в іншу (зовнішня міграція). Це складний за своєю природою, різноманітний за

формами і наслідками соціальний процес, який вимагає детального, ретельного дослідження і є одним з основних факторів, що впливають на стабільність суспільства.

Країною мігрантів традиційно вважаються Сполучені Штати Америки, тому саме в цій країні накопичено значний досвід роботи з мігрантами, окремі ідеї якого можуть бути використані в Україні.

Слід підкреслити, що для всієї історії розвитку США характерний постійний, невпинний потік іммігрантів. Міграційні процеси стали одним з найбільш значущих факторів формування американської державності на ранніх етапах її становлення. У цей процес були залучені народи з різних країн і регіонів. Зауважимо, що в останні десятиріччя поповнення населення США внаслідок міграції не припиняється. Проблема підтримки

мігрантів стає все більш актуальною у зв'язку з тим, що в 90-і роки число мігрантів у США потроїлося в порівнянні з 50-ми роками, при цьому кількість вихідців з Латинської й Центральної Америки, Азії досягла 80%. Процес міграції продовжується, проте, зауважимо, що а сьогоднішній день значна частина мігрантів прибуває з країн Східної Європи [1].

Аналіз наукової літератури (Дж.Бенкс, В.Менган, С.Морсі, С.Ніето, В.Паркер, К.Слітер, П.Хаммер та інші) свідчить, що міграція громадян з інших країн в США створює певні проблеми як для країни загалом, так і для самих мігрантів (політичні, економічні, освітні).

Серед мігрантів значна кількість дітей і підлітків, які важко адаптуються в новому середовищі. Міграційні процеси призводять до виникнення цілого комплексу проблем у дітей, які характеризуються певною специфікою і які вимагають свого детального та невідкладного вирішення. Найважливішими серед них є: психологічні стреси, пов'язані з вимушеною зміною місця проживання (підлітки, в силу своєї залежності від дорослих, завжди є вимушеними мігрантами) і порушенням структури звичних культурно-комунікативних, родинно-сімейних, природно-територіальних та інших зв'язків; криза ідентичності, неузгодженість в системі цінностей і соціальних норм; загальна незадоволеність різними сторонами життєдіяльності і самим собою; труднощі пристосування до вимог системи середньої, середньої спеціальної або вищої освіти; труднощі адаптації до нового середовища спілкування, і як наслідок нерідко виникнення стану відчуженості, тривожності, психічної напруги й агресивності, або, навпаки, депресії, підвищеної конфліктності та ін.

Виявлено, що діти з родин мігрантів мають значно нижчі показники в навчанні у порівнянні з дітьми, які народилися в США, а їх батьки вже багато років проживають в цій країні. Про це свідчать спеціально проведені дослідження на замовлення Департаменту з охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення. Ці діти належать до групи ризику.

Безперечно, особлива роль у подоланні труднощів дітей-мігрантів належить школі. Вона є важливим полікультурним освітнім середовищем, де існує можливість створити сприятливі умови для забезпечення ефективності процесу соціально-психологічної адаптації дітей-мігрантів при організації відповідної допомоги та психологічної підтримки, яка може мати особистісну орієнтацію (робота психолога з дітьми), а може відноситися до умов, в яких здійснюється життєдіяльність (навчально-виховна діяльність), і перш за все, до вдосконалення тієї спільноти і того середовища, де здійснюється безпосередня взаємодія суб'єктів освіти.

Слід відзначити, що в США існує безліч різних освітніх програм для дітей-мігрантів, наприклад, «Головний старт» («Head Start»), передбачає відвідування педагогами родини, надання батькам допомоги й максимальне залучення їх у процес навчання й виховання своїх дітей. Поряд із традицій-

ними, існує багато індивідуальних програм за інтересами («Magnet schools»), які можна відвідувати після занять в основній школі. Апробовані й «чартерні школи» («Charter's school»), що передбачають безкоштовне навчання за авторськими програмами. Є індивідуальні програми для учнів-мігрантів, названі «другим шансом» («Second Chance programs») для тих, кому важко вчитися.

Важлива роль в соціально-педагогічній роботі з дітьми-мігрантами належить літнім заміським таборам, частина з яких працює не тільки літом, але й впродовж року [2; 3]. Цінність таких таборів в тому, що діти-мігранти та інші діти групи ризику не відчують тут негативного ставлення до себе однокласників і вчителів, мають змогу підвищити свою самооцінку, розвинути творчий потенціал, оскільки активно залучаються до різних видів діяльності, де можуть проявити свої здібності.

Корекція поведінки проблемних дітей і підлітків в умовах літніх заміських таборів містить комплекс психолого-педагогічних, медичних заходів, спрямованих на корекцію, реабілітацію, компенсацію втрачених або серйозно порушених психофізичних функцій дитини.

Пріоритетний напрямок виховних заходів визначається, виходячи із психофізіологічних особливостей, стану здоров'я, рівня розвитку учасників програм. Соціально-педагогічна робота з дітьми і підлітками в умовах літніх таборів здійснюється шляхом: організації продуктивного дозвілля; створення здорового середовища, сприятливої атмосфери, які сприяють моральному й фізичному оздоровленню дитини; виявлення, прийняття й використання тих позитивних якостей і цінностей, які вже закладені в дитині.

Значна увага в літніх таборах приділяється оздоровчій діяльності, що надає підліткам можливості для зміцнення здоров'я й поліпшення їх фізичного стану. Цьому сприяє щоденне проведення низки колективних оздоровчих заходів: дотримання режиму дня й харчування, санітарно-гігієнічних норм; заняття різними видами спорту, спортивні змагання, загартовування, виконання фізичної праці. Особливий акцент ставиться на «подолання труднощів життя». Потрапляючи в нові життєві умови, що значно відрізняються від повсякденного життя вдома й у школі, діти зустрічаються з різними новими ситуаціями: від виконання щоденних обов'язків (готування їжі, прибирання) до пізнання способу спільного проживання в групі однолітків, фактична реалізація яких можлива тільки в умовах заміського дитячого табору. Табори покликані компенсувати недостатнє здійснення деяких функцій школи: зміцнення здоров'я підлітків, розвиток їх емоційної сфери, розуміння ними «елементарних процесів» життя на природі, формування активної життєвої позиції, естетичний розвиток особистості, її духовний ріст, і розв'язати цілий комплекс освітніх завдань, пов'язаних з розвитком допитливості в молодих людей, стимулюванням і підвищенням творчих і пізнавальних інтересів неповнолітніх, розширенням їх світогляду, соціальною адаптацією тощо [4].

Ефективний розв'язок цих завдань забезпечується створенням своєрідних умов організації освітньої і оздоровчої діяльності дітей у таборі: постійне спілкування, близькість до природи; проживання в малій групі однолітків; існування різних тимчасових дитячих різновікових колективів; яскраві форми соціальних переживань, відмінні від шкільних; нерегламентоване, демократичне спілкування, не пов'язане з визначеними заняттями; організація додаткового неформального особистого спілкування між дітьми й дорослими, що є засобом передачі соціально-культурного досвіду; матеріально-ресурсне забезпечення.

Заміський табір створює необхідні умови для активізації творчих можливостей дітей і підлітків у різних видах діяльності, в результаті чого підвищується їхня творча активність, ініціативність, формуються позитивні риси характеру [5]. Проявляючи ініціативу й творчість, вони успішно справляються із завданнями й самостверджуються в позиції своєї «корисності» для інших людей, суспільства, переключають свою енергію на корисні справи.

Виховання в умовах заміських таборів США органічно поєднується з навчанням. Із процесом розширення табірної руху, спрямованого на роботу з дітьми групи ризику, освітні цінності займають все більше місце в розробці програм відпочинку. В програму для дітей різних вікових груп поступово включаються такі предмети, як образотворче мистецтво й ремесла, музика й танці. Це пов'язано з тим, що зміст традиційної шкільної програми сконцентрований на викладанні в школі основних предметів (читання, писання, математика, англійська граматики). У той час, як реалізація інноваційних освітніх програм в умовах заміського табору дає можливість учителю-вожатому стимулювати й розбудовувати творчий потенціал та інтереси дітей групи ризику в галузі мистецтва, живопису, культури, фізкультури й спорту [6, с.18-21].

Основні принципи організації освітньої і виховної діяльності в заміських таборах, а також їх форми і методи визначаються завданнями й перспективами розвитку підростаючого покоління, соціально незахищених, дезадаптованих дітей, дітей-мігрантів. Американські педагоги (М. Левіт, Ч. Келлер, А.А. Беллак, Дж. Крейджер) пропагують програму, в основу якої покладені так звані «широкі поля», що представляють собою інтегрований комплекс знань із різних галузей науки, елементів культури й практичної діяльності. Такий підхід дозволяє досягти двох важливих цілей освіти: навчити вміння жити в сучасному суспільстві (читати газету, дотримувати балансу в чековій книжці, готувати обід, робити розумні покупки, платити податок, осмислено голосувати, виховувати дітей, правильно користуватися природою, вирішувати життєво важливі проблеми, формулювати судження; допомогти індивідуві реалізувати особисті цілі в навчанні.

Слід відзначити, що реалізації програм розвиваючого навчання в умовах табору сприяє інноваційна модель навчального процесу, розроблена

на основі філософських і педагогічних ідей відомого американського вченого Д. Дьюї [7], і використана при організації освітньої діяльності проблемних підлітків в умовах заміських таборів.

Характерними рисами цієї моделі є:

- реальність навчального матеріалу, що передбачає вивчення світу, який постійно змінюється і збагачується, речей підлітка, які його оточують, з якими вихованець взаємодіє щодня, предмети і явища, які він може безпосередньо спостерігати, вивчати, перетворювати, що мають для нього практичне значення;

- цілісність навчального процесу передбачає об'єднання в пізнавальній діяльності дитини її розумових, емоційно-вольових, фізичних сил і здатностей. Найбільш ефективному здійсненню розумового процесу сприяє залучення дитиною в процесі пізнання основних інструментів розвитку практичної спрямованості інтелекту (руки, ноги, очі, що дає основу емпіричного знання, і опирається, насамперед, на чуттєве пізнання);

- навчання за допомогою дій. Для найбільш успішної реалізації цілісного характеру пізнавальної діяльності й всебічного розвитку дитини в освітні програми заміських таборів включені проекти, що надають учням можливість здійснення предметно-практичної діяльності, у процесі якої підліток спостерігає, осмислює, систематизує низку фактів, що становлять фундамент сприйняття, умовивисновків, суджень для самостійної практичної роботи творчого характеру;

- проблемність у навчанні має принципове значення в розвитку самостійного й критичного мислення підлітків. Процес навчання в реальних ситуаціях дозволяє учням самостійно приймати рішення, вести пошук компромісних розв'язків у виникаючих життєвих ситуаціях. Згідно з основними ідеями освітньої філософії Д. Дьюї, особистість здатна мобілізувати розумові сили й виробляти вміння приймати самостійні рішення, зустрічаючись із певною проблемою. Реалізація освітнього процесу в умовах заміського табору спрямована на формування цих умінь шляхом проблемного навчання;

- ігрова діяльність дітей визнана провідним чинником навчально-виховного процесу. За допомогою різних видів ігрової діяльності (рухливі, рольові ігри-спілкування, драматизація) діти різних вікових груп пізнають навколишній світ, звільняючись від формальних знань, поринаючи тим самим у ситуації природного пошуку й відкриття.

Виховна робота в таборах базується на специфічних педагогічних принципах. Це, зокрема, принцип домінування вільного навколишнього середовища («liberatory environment») у вихованні підлітка з відхиленнями у поведінці. Таке середовище представляє собою модель освітнього виховного середовища, в якому вихователі і учні працюють спільно над досягненням певних цілей, виконанням завдань на основі відносин взаємоповаги, рівноправності, толерантності. Перебування підлітків в умовах вільного навколишнього середо-

вища дає йому можливість досягти внутрішньої автономії, навчитися позитивно взаємодіяти із зовнішнім світом.

Інший принцип «ко-інтенції» («co-intention») поглиблює зміст попереднього принципу, передбачає спільну рівноправну діяльність педагога і вихованця, в основі якої – саморефлексія, продуктивний діалог, позитивне перетворення себе самого і навколишньої дійсності.

Викликає інтерес принцип «приналежності» («belonging»), який поширений в культурах індіанців США. Центральна його ідея – сприймання будь-якої дитини як найвищої цінності, яка належить не тільки конкретній родині, але й племені, всьому народу. Використання цього принципу у виховній роботі розвиває в дитини відчуття захищеності, власної значимості і необхідності, впевненості у своїх силах, підвищує її самооцінку, допомагає долати негативні риси характеру.

Вищезгадані принципи тісно зв'язані з принципом гуманізму, який передбачає повагу до особистості дитини у поєднанні з вимогливістю до неї, здійснює регулятивну функцію у відносинах педагогів і вихованців, вибудовуючи їх на взаємній повазі, довірливості, доброзичливості, співробітництві.

Для роботи в заміських таборах запрошуються переважно студенти й випускники вищих педагогічних навчальних закладів, в першу чергу, майбутні психологи, педагоги, соціальні працівники, представники різних країн світу, що мають певний досвід роботи в освітніх установах із соціально незахищеними підлітками.

США – одна з найбільших багатонаціональних країн світу, тому велике значення надається залученню поліетнічного персоналу до роботи з дітьми групи ризику, що є важливим елементом у загальній табірній програмі полікультурного виховання. Причому, мається на увазі залучення до роботи не тільки представників різних етнічних спільнот, але й зарубіжних вихователів. Вожаті-іноземці в період взаємодії, спільного проживання з дітьми, постійного спілкування з ними мають можливість розповісти дітям про свою країну, про її географічне положення, політичний лад; ознайомити

із традиціями й звичаями, культурними й духовними цінностями своєї нації. Усе це сприяє розширенню світогляду підлітка, формуванню в нього адекватного ставлення до представників інших національностей й розвитку навичок спілкування з ними.

Отже, поява широкої мережі дитячих заміських таборів, орієнтованих на цілеспрямовану соціально-педагогічну, профілактичну виховну роботу з дітьми групи ризику, в тому числі дітьми-мігрантами, дає можливість вирішити низку проблем, пов'язаних з формуванням у даної категорії неповнолітніх позитивної мотивації життєдіяльності, професійно-особистісним самовизначенням, підвищенням загальної культури, стимулюванням розвитку соціально і морально значимих цінностей.

Сьогодні заміські табори в США є повноцінною складовою системи освіти. Вони дають можливість дітям не тільки зміцнити своє здоров'я, але й долучитися до цінного соціального досвіду, оволодіти навичками життя в колективі, здійснити повноцінну реалізацію творчого потенціалу.

Список літератури:

1. Jacoby, T. Reinventing the melting pot: The new immigrants and what it means to be American. New York: Basic Books, 2004. 456 p.
2. A camping Guide for Secondary Schools. Los Angeles City Schools. Los Angeles, California, 1999. 112 p.
3. Pre-Camp Playbook for Counselors and Staff / Ed. By Steve Kanefsky. Menominee. - Wisconsin, 2001. 117 p.
4. Wallage R. Sports Camp in USA. Pennsylvania: Published by Year ling Mar. 2012. 160p.
5. Mishel L., Wallace S. A consequence of character. How summer camp promotes character and leadership. Camping Magazine. January/February, 2015. P.27-30.
6. Caine R.N. Building the Bridge From Research to Classroom. Educational Leadership. 2000. Vol.58. № 3. P.18-21.
7. Дьюи Д. Демократия и образование . М.: Педагогика-пресс, 2000. 382 с.

EDUCATION VALUES OF GREAT BRITAIN

Kozubovska I.,*Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Head of Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Uzhorod National University, Uzhorod, Ukraine,***Marusinets M.***Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Head of Department of Education, Science, Youth and Sport, Transcarpathian Regional Council, Uzhorod, Ukraine*

ОСВІТНІ ЦІННОСТІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Козубовська І.В.,*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна***Марусинець М.М.***доктор педагогічних наук, професор, завідувач департаменту освіти, науки, молоді і спорту Закарпатської державної адміністрації, Ужгород, Україна***DOI:** [10.24412/3453-9875-2022-79-2-39-43](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-39-43)**Abstract**

This article is devoted to the analysis, systematization, generalization of the results of study of British educational system. The purpose of this thesis is to reveal the essence of the educational values in the UK and the ways of their implementation. The program «Spiritual, Moral, Social and Cultural development» (SMSC) is discussed. It is underlined that the values of the British educational system ensure the successful socialization of pupils in modern society and develop their spiritual, moral and cultural potential.

Анотація

Стаття присвячена аналізу, систематизації, узагальненню результатів вивчення британської системи освіти. Метою статті є виявлення і розкриття змісту основних освітніх цінностей Великої Британії і шляхів їх впровадження в навчальних закладах. Проаналізована програма «Духовний, моральний, соціальний і культурний розвиток». Підкреслюється, що цінності британської освітньої системи забезпечують успішну соціалізацію учнів у сучасному суспільстві, розвивають їх духовний, моральний, культурний потенціал.

Keywords: education, educational values, spiritual, moral, social and cultural development.**Ключові слова:** освіта, освітні цінності, духовний, моральний, соціальний і культурний розвиток.

На початку ХХІ століття перед світовим співтовариством постали численні кризові явища, які дестабілізують політичну, економічну й соціальну обстановку в багатьох країнах, підривають єдність і згуртованість націй, сприяють соціальному розшаруванню суспільства, посиленню неконтрольованої міграції. Втрачаються такі цінності, як громадянськість, віра, добро, милосердя, мають місце прояви етноцентризму, релігійного екстремізму, насильства, агресії, жорстокості, тероризму і геноциду.

В цих умовах зростає відповідальність освітніх закладів за формування підростаючого покоління, одним із першочергових завдань яких є виховання моральної особистості, яка прагне зберігати й примножувати всі матеріальні й духовні багатства нації, накопичені попередніми поколіннями, готова відповідати за сьогодення й майбутнє своєї країни.

Різні аспекти ціннісних орієнтацій сучасної системи освіти досліджуються вітчизняними вченими: В.Зелюк, Л.Назаренко, В.Сидоренко, С.Терпищій, С.Чирчик та ін.

Важливим у цьому плані вважаємо вивчення досвіду Великої Британії, освіта якої є прикладом системи навчання й виховання, де успішно реалізуються національні ціннісні орієнтири через ціннісне виховання. Під ціннісними орієнтирами освіти в науково-педагогічній британській літературі розуміють значимі для особистості й суспільства вектори, які визначають напрямок, стратегію й тактику розвитку системи освіти. Ціннісне виховання (values-based education) – це практико-орієнтована діяльність, що проявляється не тільки в трансляції ціннісного загальнолюдського досвіду молодому поколінню й формуванні позитивного освітнього середовища, але й розвитку здатності тих, хто навчається, усвідомлено й самостійно вибирати моральні ідеали й керуватися ними в житті.

Аналіз праць провідних британських учених (М. Дж. Тейлор (M. J. Taylor), Дж. М. Хелстед (J. M. Halstead), Дж. Стівенсон (J. Stephenson), Н.Гоукс (N. Hawkes) і сучасних британських державних документів і програм у сфері освіти («Соціальні й

емоційні аспекти навчання» (2010), «Релігійне виховання в англійських школах» (2010), «Закон про рівність» (2010), «Духовний, моральний, соціальний і культурний розвиток особистості» (2011), «Впровадження фундаментальних британських цінностей у рамках програми з духовного, морального, соціального й культурного розвитку учнів у школах» (2014) та ін.) дає підстави стверджувати, що національним ціннісними орієнтирами в країні надається велика увага.

У Великій Британії ціннісний орієнтир «аксіологічна спрямованість освіти» виражається в обов'язковій реалізації ціннісного виховання в системі виховання країни. Ця практико-орієнтована діяльність пронизує кожний щабель навчання і виховання, будучи важливою складовою освітнього процесу в цілому.

Слід підкреслити, що саме в XXI столітті у Великій Британії значно актуалізується проблема формування ціннісних орієнтирів у підростаючого покоління, що зумовило визначення державного курсу на пріоритетність аксіологічного компоненту змісту освіти. У документі для учнів початкової та середньої ланки «Забезпечення духовного, морального, соціального і культурного розвитку учнів і його оцінювання» (Promoting and evaluating pupils' spiritual, moral, social and cultural development), опублікованому Комітетом зі стандартів у сфері освіти (Office for Standards in Education - OFSTED) в 2004 році, зазначалося, що розвиток духовно-моральної та інтелектуально-розвиненої особистості британця, який шанує свою країну і традиції, готовий жити і самостійно розвиватися в сучасних умовах, вміє співчувати і співпереживати ближньому, а також нести відповідальність за свої дії і вчинки, є пріоритетним в сучасному суспільстві, що характеризується швидким темпом розвитку інформаційних технологій, з одного боку, і різким падінням моральності суспільства, духовної стагнації та інертності, з іншого боку. Саме програма духовного, морального, соціального і культурного становлення особистості (Spiritual, Moral, Social and Cultural development - SMSC), включена в освітній процес шкіл на початковому і середньому етапі навчання, здатна підготувати дитину до дорослого життя, не тільки забезпечивши її певним набором знань про навколишню дійсність, але й сформувавши її стиль поведінки і спосіб мислення на основі загальнолюдських цінностей.

Термін «SMSC» є комплексним поняттям, що включає чотири основних складових: духовний (spiritual development), моральний (moral development), соціальний (social development) і культурний розвиток (cultural development) школярів. Для реалізації такого особистісного розвитку учнів необхідно чітко розуміти, що включено в зміст кожного з цих понять. У звіті про функціонування Національного навчального плану від 28 листопада 2011 року сформульовані основні положення, що характеризують духовний, моральний, соціальний і культурний розвиток школярів (Spiritual, moral, social and cultural development:

review of the National Curriculum, 2011) [1]. Так, духовний розвиток спрямовано на формування у підростаючого покоління почуття власної гідності та цілеспрямованості, осмислення свого унікального життєвого потенціалу, аналіз сильних і слабких сторін особистості, а також прагнення до самовдосконалення. Поступово, в міру дорослішання, школяр повинен самостійно виробити ціннісні орієнтири своєї діяльності, що визначають чуттєво-емоційне ставлення індивіда до навколишнього дійсності.

Моральний розвиток, у свою чергу, покликаний визначити рівень розуміння учнями різниці між добром і злом, чесністю і брехнею, любов'ю і ненавистю, а також орієнтувати їх на справжні моральні ідеали і цінності: турботу про ближнього, доброзичливе ставлення до оточуючих, благодійність, порядність та ін. Аналізуючи свої вчинки, школярі повинні замислюватися про наслідки своїх дій, а також вчитися прощати себе та інших людей. Формування таких якостей особистості необхідно для прийняття відповідальних моральних рішень, які згодом стають ціннісними життєвими орієнтирами. Головною метою соціального розвитку є виховання в учнів почуття відповідальності за право бути частиною суспільства (місцевого, національного і глобального), формування здатності доброзичливо ставитися до оточуючих людей, готовності працювати задля загального блага. Культурний розвиток підростаючого покоління передбачає передачу культурної спадщини країни, її цінностей і традицій; сприяє включенню учнів в естетичне середовище, яке породжує у них сприйняття прекрасного і вміння демонструвати свою творчість. Школярі повинні навчитися поважати національне і культурне багатство, берегти його і всіляко поповнювати, не забуваючи при цьому про дбайливе ставлення до культурних надбань інших народів (Spiritual, moral, social and cultural development: review of the National Curriculum, 2011) [1].

Слід підкреслити, що у Великій Британії ціннісне виховання підростаючого покоління через програми духовного, морального, соціального і культурного розвитку учнів (SMSC), безсумнівно, є пріоритетним завданням освітнього процесу на початковому і середньому ступенях навчання. Більш того, Міністерство освіти країни вирішило визначити, які саме цінності необхідно виховувати у школярів в першу чергу, випустивши в 2014 році документ під назвою «Впровадження фундаментальних британських цінностей в школах в рамках програм з духовного, морального, соціального і культурного розвитку учнів» (Promoting fundamental British values as part of SMSC in schools) [2]. Фундаментальні британські цінності охоплюють такі поняття, як: демократія, верховенство закону, свобода особистості, повага і толерантність до інших релігій і національностей. У документі представлені основні функції шкіл, які повинні:

- надати учням можливості розвивати свою самосвідомість і самопізнання, підвищувати самооцінку і впевненість в собі;

- вчити школярів відрізняти правильне від не-правильного, поважати цивільне і кримінальне законодавство Великобританії;

- сприяти оволодінню дітьми в ціннісному контексті глибоких знань із загальноосвітніх предметів;

- виховувати толерантність і забезпечувати гармонію між різними культурними традиціями, дозволяючи учням отримувати високу оцінку і повагу з боку своїх однолітків незалежно від їх національної приналежності;

- заохочувати в учнях повагу до демократії, громадянськості і верховенства законодавчої влади Великої Британії [2, с.5].

Для реалізації такого ціннісного компонента виховання, як духовно-моральне самовизначення школярів та розвиток у них почуття толерантності до інших релігій і віросповідань, в навчальному плані британської початкової і середньої шкіл передбачений окремий предмет – релігійне виховання. Дітям надана можливість не тільки знайомитися з традиціями різних конфесій, але й відвідувати їх місця богослужіння і брати участь в релігійних святах. Будучи обов'язковою навчальною дисципліною, релігійне виховання з початкової ланки освітньої системи проходить через всі етапи навчання, формуючи у школярів стійку моральну свідомість і релігійність, що з незапам'ятних часів також є британським ціннісним орієнтиром.

Слід зазначити, що сформована світова практика відносно необхідності включення релігійної освіти в шкільне навчання неоднозначна.

У сучасних умовах питання необхідності формування рекомендацій для початкової освіти в сфері релігійного навчання продовжує залишатися дискусійною. Переваги навчання з питань, пов'язаних з релігією, полягають у тому, що учні здобувають знання, що дозволяє їм свідомо робити моральний вибір, визначати власні цінності. Подібне навчання дозволяє формувати в учнів взаєморозуміння, адекватне ставлення до навколишньої дійсності, до традицій інших народів. Подібний погляд відображений у праці Р.Лонга (R. Long) «Релігійна освіта в школах Англії» (Religious Education in schools. England, 2016). Дослідник підкреслює обов'язковість релігійної освіти як компоненту основного освітнього плану в британських державних школах [3]. Р.Лонг відзначає як позитивне нововведення релігійного навчання в навчальні плани шкіл Великої Британії. Дане твердження автор аргументує тим, що релігія становить основу для розвитку в учнів молодшого шкільного віку поваги до людей, суспільства, до культури, релігії інших народів.

У той же час існує й негативна оцінка обов'язковості релігійного навчання на рівні початкової школи. Подібний підхід виражений, зокрема, Н. Морганом (N. Morgan). Автор демонструє переконаність у тому, що наявність у програмі початкової школи курсу релігійного навчання не може сприяти розумінню учнями різноманіття релігійних поглядів, формуванню громадянських і релігійних переконань, оскільки молодші школярі ще не готові

адекватно сприймати відповідні відомості через вікові особливості. [4].

Впровадження інших британських цінностей в зміст освіти має здійснюватися під час вивчення обов'язкових предметів навчального плану, як вважає Сью Роджерс (Sue Rogers). Так, на уроці англійської мови необхідно пропонувати учням книги, що містять такі теми, як терпимість до інших національностей, взаємна повага і громадянськість. Важливо обговорювати з учнями питання, яким чином висвітлюються дані теми і як саме ці цінності втілюються в життя. На уроці історії учні повинні аналізувати події, пов'язані з Великою Британією, її місцем у світовій історії, виявляти, в які періоди і які саме британські цінності проявлялися протягом століть, наприклад, під час двох світових воєн. На уроці географії вчителю необхідно розповідати учням про світові культури та існуючі в їх рідній країні, прищеплюючи не тільки любов до своєї батьківщини, але й розкривати ціннісні значення вирішення глобальних проблем.

Однак, як визнає С. Роджерс, деякі предмети (математика, природничі науки) важко пов'язати з британськими цінностями. Проте дослідниця зауважує, що «школи повинні виробляти цілісний підхід до викладання британських цінностей, а не зосереджуватися на окремих предметах» [5, с.85]. Показово, що британський уряд не тільки розробив низку документів, спрямованих на розвиток ключових британських цінностей у підростаючого покоління, але й включив в освітній процес середніх шкіл важливий предмет «громадянське виховання», основною метою якого є закріплення ціннісних орієнтирів, таких як громадянськість, міжкультурна комунікація, повага і толерантність до представників інших національностей та віросповідань. У вересні 2013 року Міністерство освіти країни в рамках національного навчального плану випустило спеціальну «Програму громадянського виховання для 3-х і 4-х Ключових ступенів середньої освіти» (Citizenship programmes of study: key stages 3 and 4), що визначила основні теми навчальної дисципліни, а також вимоги, які пред'являються до випускників середньої школи з цього предмету. Отже, відповідно до цієї програми, на уроках громадянського виховання необхідно акцентувати увагу на таких аспектах:

- походження національної, регіональної, релігійної та етнічної ідентичності у Великій Британії і їх різноманітність;

- громадянські і юридичні права та обов'язки, система правосуддя по кримінальних справах;

- центральний і місцевий уряд, форма правління, виборча система і голосування;

- роль засобів масової інформації в житті країни;

- світова спільнота, вирішення конфліктів;

- права та обов'язки споживачів, роботодавців і службовців;

- зв'язок між Великобританією, ООН, глобальна взаємозалежність і безперервний розвиток.

Відповідно до вимог, що пред'являються до викладання цього важливого предмета на 3-му

Ключовому ступені (11-14 років), навчання основам громадянськості має розвивати у школярів розуміння сутності демократії та діяльності влади, знання прав і обов'язків громадян. Школярам необхідно використовувати і застосовувати отримані знання на практиці, прагнути досліджувати і шукати докази того чи іншого соціального чи політичного явища, оцінювати різні точки зору і приходити до адекватних рішень по тій чи іншій проблемі.

На 4-му Ключовому ступені (14-16 років) середньої освіти учням необхідно поглиблювати своє розуміння демократії і влади, міцно закріплювати знання прав і обов'язків британських громадян. Школярі повинні вміти використовувати цілий ряд науково-дослідницьких стратегій, щоб виважено подавати докази, переконливо аргументувати свою точку зору і обґрунтовувати висновки. Здатність аналізувати і оцінювати діяльність інших людей, прагнення робити внесок в розвиток демократичного суспільства і діяти спільно у вирішенні національних проблем – саме це визначає істинного громадянина своєї країни (Citizenship programmes of study: Key stages 3 and 4, 2013).

Таким чином, активна життєва позиція учнів, що мають стійкі ціннісні орієнтири духовно-морального та правового характеру, постає в якості основного результату реалізації урядової програми з курсу «Громадянське виховання», яка може розглядатися як частина ціннісного виховання.

Отже, очевидно, що особистісний розвиток учнів на початковому і середньому етапах навчання необхідно здійснювати в ціннісному контексті, формуючи істинно духовну і моральну особистість, яка прагне діяти відповідно до загальнолюдських чеснот, здатну нести відповідальність за свої вчинки і дії, шанувати свою країну і її уклад, особистість, яка вміє дорожити культурним багатством нації [6, с.20-23].

Подальша (професійна) (Further Education) освіта може бути представлена в загальному сенсі як спеціальні курси, які здійснюють підготовку різного рівня фахівців: від професійно-технічного до вищого.

В Англії в сектор подальшої освіти входять наступні освітні установи: загальноосвітні коледжі подальшої освіти (General Further Education colleges); третинні коледжі (tertiary colleges), що надають підготовку до університету; коледжі для старших класів (Sixth form colleges); спеціалізовані коледжі (Specialist colleges): навчальні установи для дорослих (Adult education institutes). Неповнолітні віком з 16 років можуть вибрати професійну освіту і навчатися без відриву від виробництва, наприклад, в аграрному коледжі, або вибрати комплексний навчальний заклад, як вищий коледж, що здійснює підготовку студентів на різних рівнях, включаючи і вищий.

Однак основним завданням британського уряду і його ціннісним орієнтиром у сфері подальшої освіти є особистісний розвиток учнів: не тільки підготовка висококваліфікованих робочих кадрів, але і формування особистісних якостей вихованців, а саме:

- комунікативних якостей особистості і вміння виступати перед широкою аудиторією;
- працьовитості, потреби у вдосконаленні;
- прагнення вчитися;
- здатності працювати в команді;
- морально-етичного усвідомлення свого становища в суспільстві, розуміння своїх прав і обов'язків в родині та соціумі (Education and Skills, 2005) [7, с.41].

Ці особистісні якості визначають ціннісне становлення учня: можливість розуміти і контролювати себе, з одного боку, а, з іншого, успішно спілкуватися з людьми в суспільстві на основі продуктивної діяльності і самовдосконалення. Для реалізації ціннісних орієнтирів релігійності, міжкультурної комунікації, поваги і толерантності до представників інших національностей і віросповідань в освітніх установах подальшого навчання, як і на попередніх етапах, передбачений предмет «Релігійне виховання», а громадянськість закладається і формується на уроках громадянського виховання.

Загалом вся система освіти Великої Британії має складну ієрархічну структуру, яку можна представити у вигляді піраміди. Спочатку в дитячих садках і початковій школі дітям представлено все різноманіття предметів, з основами яких їм належить ознайомитися. Вже згодом, в середній ланці, діти визначають предмети, які їм хочеться вивчати детально і з якими буде пов'язана їх подальша вища освіта. При цьому учні можуть вибирати навчальні заклади, виходячи з матеріального становища, враховуючи місце проживання, особисті інтереси, відгуки інших учнів, а також звіти Управління стандартами в освіті (OFSTED), незважаючи на їх фізичні та розумові здібності, що визначає їх свободу вибору. Що стосується свободи вибору як ціннісного орієнтиру, він є основним в системі освіти у Великій Британії. Історично сформована децентралізована система управління освітніми організаціями забезпечує достатню автономію в організації освітнього процесу. Незважаючи на єдиний Національний навчальний план (2014 року), який є державним стандартом освіти, кожна школа індивідуально вибирає методи і засоби навчання учнів, комплектує набір підручників, які найбільш ефективно розкривають зміст навчальних предметів. Крім того, батьки можуть вільно вибирати навчальний заклад, який, на їх думку, найкращим чином підходить їхнім дітям.

Отже, аналіз наукових джерел показав, що система освіти Великої Британії чітко спрямована на реалізацію ціннісних орієнтирів за допомогою впровадження концепцій ціннісного виховання в діяльність різних освітніх організацій. Більш того, важливо вказати на системний підхід в організації британської освіти, яка структурована в стійку систему взаємопов'язаних елементів, що забезпечують послідовний і різносторонній розвиток учнів на всіх ступенях навчання і виховання.

Список літератури:

1. Spiritual, moral, social and cultural development: review of the National Curriculum [Электронный ресурс]. Department for Education. Режим доступа: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130123124929/http://www.education.gov.uk>
2. Promoting fundamental British values as part of SMSC in schools. Department for Education, 2004. 91 p.
3. Long R., Robert T. Religious Education in schools (England). House of Commons Library. Briefing Paper. № 07167. 7 July. 2016. P. 25-34.

4. Morgan C., Stobbe J., Baron W., Miller J. Keys to the Elementary Classroom. 3d Edition: Corwin press. 2009. 206 p.
5. Rogers S. Knowledge creation as an approach to facilitating evidence informed practice: examining ways to measure the success of using this method with early years practitioners in Camden (London). Journal of Education Change. 2014. No 16 (1). P. 79-99.
6. Thorne K. The spiritual, moral, social and cultural development of learners. Ethos: positive education for the future. 2012. Issue 6. P. 20-23.
7. Education and Skills. Her Majesty's Stationery Office, 2005. 93 p.

DEVELOPMENT OF VISUAL-SHAPED THINKING IN CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE IN EXPERIMENTATION

Faley M.

*Ph.D., associate professor
FSBEI HE "Sakhalin State University"*

РАЗВИТИЕ НАГЛЯДНО-ОБРАЗНОГО МЫШЛЕНИЯ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ЭКСПЕРИМЕНТИРОВАНИИ

Фалей М.В.

К.п.н., доцент

ФГБОУ ВО «Сахалинский государственный университет»

DOI: [10.24412/3453-9875-2022-79-2-43-47](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-43-47)

Abstract

The article considers the problem of the development of visual-figurative thinking in children of senior pre-school age based on their experimental activities. The basis of the organization of experimental activities is the program developed by researchers.

Аннотация

В статье рассмотрена проблема развития наглядно-образного мышления у детей старшего дошкольного возраста на основе включения их в экспериментальную деятельность. Основой организации экспериментальной деятельности является разработанная исследователями программа.

Keywords: thinking, visual-shaped thinking, experimentation, cognitive activity.

Ключевые слова: мышление, наглядно-образное мышление, экспериментирование, познавательная активность.

Дети старшего дошкольного возраста располагают значительными резервами развития. В связи с предстоящим поступлением в начальную школу у них происходит перестройка всех познавательных процессов. Важным инструментом познания человеком окружающей действительности являются мыслительные операции, поэтому в данный период необходимо уделять больше времени развитию мышления ребенка.

Старший дошкольный возраст считается наиболее продуктивным в развитии наглядно-образного мышления, т.к. ребенок учится произвольно актуализировать образы, оперировать ими. Данная форма мышления является основой познавательной деятельности ребенка 5-6 лет, позволяя ему выполнять определенные задания.

Существенный вклад в изучение проблемы развития мышления старших дошкольников в экспериментальной деятельности внесли такие психо-

логи, как В.В. Давыдов, П.Я. Гальперин, Е.О. Смирнова, О.К. Тихомиров, А.Н. Поддъяков и др. Среди педагогов данной проблемой занимались: А.И. Савенков, Л.Ф. Тихомирова, Т.И. Шамова, Г. И. Щукина и др. Данная проблема изучалась Н.П. Аникеевой, Н.Е. Веракса, Ю.А. Максаевой, Н.К. Прудниковой, Е.Н. Силиной и др. Наглядно-образное мышление рассмотрено в исследованиях Б.Г. Анянueva, Л.Л. Гуровой, В.П. Зинченко, Т.В. Кудрявцева, Л.О. Путляевой и др.

Главной задачей психолого-педагогической науки является поиск возможностей развития мыслительных операций. На сегодняшний день описано довольно много разных методов активной стимуляции мыслительной деятельности.

Специфическим видом детской деятельности, которая обогащает развитие ребенка и играет важную роль в формировании мышления, является экспериментальная деятельность.

Развитие мышления занимает одно из ведущих

мест в личности человека. Данная проблема выступает источником постоянного внимания со стороны зарубежных и отечественных исследователей.

Известным является тот факт, что мышление обозначается как одна из фундаментальных и исключительно значимых для человека психологических способностей. А.В. Брушлинский рассматривает мышление как «социально обусловленный, неразрывно связанный с речью психический процесс поисков и открытия существенно нового, процесс опосредованного и обобщенного отражения действительности в ходе ее анализа и синтеза, возникающий на основе практической деятельности из чувственного познания и далеко выходящий за его пределы» [1, с. 12]. По мнению А.А. Матюшкина, мышление представляет собой «психический процесс отражения действительности, высшую форму творческой активности человека» [4, с. 467].

Определенный научный потенциал для решения проблемы развития мышления накоплен в современной психолого-педагогической литературе. Так, вопросы развития мышления отражены в работах по изучению:

- проблемного обучения, в основе которого лежит получение детьми новых знаний посредством решения теоретических и практических проблем, задач в специально создающихся для этого проблемных ситуациях (Т.В. Кудрявцев, И.Я. Лернет, А.М. Матюшкин, М.И. Махмутов и др.) .

- развивающего обучения, в котором акцент делается на формировании теоретического мышления (В.В. Давыдов, Л.В. Занков и др.).

- поэтапного формирования умственных действий, поразумевающего, что любое новое умственное действие наступает после соответствующей внешней деятельности (П.Я. Гальперин, Н.Ф. Талызина).

- индивидуального подхода в обучении заключается в осуществлении педагогического процесса с учетом индивидуальных особенностей учащихся (В.И. Гладких, М.А. Данилов, Б.П. Есипов, И.Т. Огородникова и др.).

Как считали Л.С. Выготский, Д.Б. Эльконин, «именно от мышления зависит развитие остальных познавательных процессов (восприятия, внимания, памяти, воображения). Их развитие идет по пути интеллектуализации, и ребенок использует их при решении учебных задач» [3, с. 46].

Д.Б. Эльконин отмечал, что «благодаря переходу мышления на новую, более высокую ступень происходит перестройка всех остальных психических процессов, память становится мыслящей, а восприятие думающим» [8, с. 124]. Поэтому у ребенка 5-6 лет необходимо развивать мыслительные операции (анализ, синтез, сравнение, обобщение, абстрагирование, конкретизация) для будущей учебной деятельности в начальной школе. Особое значение для детей старшего дошкольного возраста приобретает наглядно – образное мышление.

М.Г. Ярошевский обосновывая наглядно-образное мышление, указывая, что « это вид мышления, который осуществляется на основе преобразований образов восприятия в образы-представления,

дальнейшего изменения, преобразования и обобщения предметного содержания представлений, формирующих отражение реальности в образно-концептуальной форме» [9, 36].

По словам Н.Н. Поддъякова, «наглядно-образное мышление – чрезвычайно сложное образование, выступающее как определенная система взаимосвязанных разнородных элементов, ведущими среди которых являются различные виды детских представлений и умение оперировать ими» [5, с. 59].

Формирование наглядно-образной формы мышления наиболее активно происходит в возрасте 5-6 лет. Таким образом, ребенок переходит от использования готовых связей и соответствий к «открытию» более сложных. У него возникает желание объяснить явления и процессы. Наглядно-образное мышление становится существенным этапом в становлении следующих форм мышления, в частности понятийного, столь необходимого в реализации учебной деятельности в младшем школьном возрасте.

Анализируя мышления детей дошкольного возраста, следует отметить, что именно в этот период происходит формирование обобщенных представлений, которые, в свою очередь, становятся основой развития особых умений – умений умственно воспроизводить скрытые части предмета на основе видимых частей и оперировать образами этих скрытых частей. Обобщенные представления являются необходимым компонентом для формирования наглядно-образного мышления детей.

В работах Г.А. Урунтаевой также отмечено, что «в дошкольном возрасте мышление опирается на представления. Ребенок может думать о том, что в данный момент он не воспринимает, но что он знает по своему прошлому опыту. Оперирование образами и представлениями делает мышление дошкольника внеситуативным, выходящим за пределы воспринимаемой ситуации, и значительно расширяет границы познания» [7, с. 42]. Также автор считает, что в возрасте 5-6 лет у «ребенка складываются первичная картина мира и зачатки мировоззрения. В то же время познание действительности у дошкольника происходит не в понятийной, а в наглядно-образной форме. Именно усвоение форм образного познания подводит ребенка к пониманию объективных законов логики, способствует развитию понятийного мышления» [7, с. 135].

Следовательно, в процессе развития мышления происходит отделение значения слова от конкретного содержания предмета: оно абстрагируется, приобретает смысл, обобщается. Этот процесс является началом формирования и функционирования наглядно-образного мышления, потому что образ – это и есть абстрагирование свойств предметов. Образ связан со значением, но уже отделен от непосредственного восприятия обозначенного им предмета.

Важное место в развитии наглядно-образного мышления занимает техника оперирования образами, сущность которой в мыслительном перемещении предметов и их частей в пространстве.

Уровень развития наглядно-образного мышления также проявляется в процессе решения задач на установление тождества в простых и сложных рисунках, и в задачах на простую аналогию.

Многочисленные исследования развития мышления ребенка дают возможность выделить три основных признака изменения наглядно-действенного мышления на наглядно-образное:

- возникновения образов предметов;
- способность оперировать образами;
- вызывание и поддержание образа предмета в сознании ребенка не только внешними предметными сигналами, но и произнесенным словом.

Для возникновения наглядно-образного мышления очень важно научить детей отличать модель от оригинала, взаимодействуя с которой дошкольник лучше узнает сам предмет, раскрывает его секреты, а затем переносит эти знания на реальный предмет, что формирует двоякую направленность действий. Все это помогает ребенку оторваться от реальности и осуществлять действия, оперируя образами.

Таким образом, в старшем дошкольном возрасте преобладает наглядно-образное мышление, которое имеет следующие особенности: действия детей воспроизводятся без опоры на реальные вещи; формируется умение представлять объекты в различном пространственном положении, оперировать образами или их частями, мысленно преобразовывать образы реальных предметов и строить наглядные модели (схемы); возникают попытки объяснить явления и процессы; мышление становится внеситуативным.

На этапе завершения дошкольного детства, ребенок «интересуется причинно-следственными связями, пытается самостоятельно придумывать объяснения явлениям природы и поступкам людей; склонен наблюдать, экспериментировать» [44, с. 25].

По мнению Н.Н. Поддъякова, экспериментальная деятельность представляет собой «особый вид интеллектуально-творческой деятельности, порождаемый в результате функционирования механизмов поисковой активности и строящийся на базе исследовательского поведения» [33, с. 246].

Иное определение экспериментальной деятельности дает А.И. Савенков, рассматривая ее как «целостное образование личности в совокупности процессов: интеллектуальных, эмоциональных, волевых, творческих. Н.Е. Веракса подразумевает под данным понятием побуждение к деятельности [2, с. 31].

Экспериментальная деятельность позволяет педагогам дошкольных образовательных учреждений организовать обучение детей таким образом, чтобы каждый ребенок научился задавать вопросы и самостоятельно находить ответы на них. Приобретая навыки в экспериментальной деятельности, дошкольники тренируются в построении концептуальных идей об окружающем мире и взаимодействии с ним. Главная цель организации данного вида деятельности в дошкольном возрасте заключа-

ется в том, чтобы развить у детей глубокий, устойчивый интерес к предмету на основе широкой познавательной активности и любознательности.

Для того чтобы экспериментальная деятельность осуществлялась успешно, необходимо наличие у детей исследовательских способностей, проявляющихся в поисковой активности. При этом дошкольник должен не просто стремиться к поиску, но и уметь оценивать (обрабатывать) его результаты, строить дальнейшее поведение в условиях развивающейся ситуации.

Основной целью экспериментальной деятельности является развитие у детей познавательной активности, любознательности, стремления к самостоятельному познанию и размышлению. Задачами данного вида детской деятельности являются:

- расширение кругозора посредством ознакомления с элементами различных областей знаний (свойства воды, песка, воздуха, физических свойств и явлений, химических свойств веществ и др.);
- развитие умения пользоваться специальными приборами при проведении игр-экспериментов (лупа, микроскоп, чашечные весы, песочные часы и т.д.);
- формирование умственных способностей: анализа, синтеза, сравнения, обобщения, классификации;
- формирование способов познания путем сенсорного анализа;
- развитие наблюдательности, самостоятельности, коммуникативности, самоконтроля и саморегуляции.

С целью определения влияния экспериментирования на развитие наглядно-образного мышления дошкольников нами была проведено исследование на базе МБДОУ № 14 г. Южно-Сахалинска. Всего исследованием было охвачено 2 группы воспитанников (50 человек) в возрасте от 5 до 6 лет. Экспериментальной группой являлась группа «Смешарики», а контрольной – группа «Фантазеры».

На первом констатирующем этапе было проведено диагностирование уровня развития наглядно-образного мышления в экспериментальной и контрольной группе по следующим диагностическим методикам

– «Сгруппируй картинки (по цвету и форме)» Е.А. Стребелевой. Цель: выявление уровня развития восприятия и наглядно-образного мышления (ориентировка на цвет и форму, умения группировать картинки по образцу, переключаться с одного принципа группировки на другой, объяснять принцип группировки).

– «Нарисуй целое» Л.А. Венгера. Цель: выявление уровня развития наглядно-образного мышления, форсированности предметного рисунка.

После проведенной с детьми диагностики нами было установлено, что в экспериментальной группе только у 8% детей высокий уровень развития наглядно – образного мышления, у 62 % детей – средний уровень развития, у остальных детей отмечается низкий уровень развития наглядно – образного мышления. В контрольной группе – боль-

шой процент также составили дети, имеющие средний уровень развития. С целью сравнения диагностических результатов экспериментальной и контрольной групп, мы использовали метод математической статистики U-критерий Манна-Уитни. На основании которого мы можем утверждать, что экспериментальные и контрольные группы уравновешены.

На формирующем этапе нашего исследования с целью формирования наглядно-образного мышления в процессе экспериментирования у детей 5-6 лет экспериментальной группы «Смешарики», нами была разработана и реализована программа, педагогическая целесообразность которой заключается в том, что экспериментирование направлено на развитие познавательного интереса дошкольников, но и способствуют развитию наглядно-образного мышления. Непосредственная образовательная деятельность детей на основе экспериментирования, в соответствии с программой, была организована систематически еженедельно, в течение трех месяцев.

Работа с детьми экспериментальной группы «Смешарики» началась с проведения образовательной деятельности «Песочная страна», в которой старшие дошкольники не только познакомились с основными свойствами песка, но и расширили знания о его пользе для человека. В сопровождении игрового персонажа – мудрой Черепахи из известного мультфильма «Львёнок и черепаха» дети отправились в путешествие по песочной стране. Посредством экспериментальной деятельности увидели, что песок состоит из маленьких песчинок, легко сыплется, движется под действием ветра. Закончилось мероприятие рисованием на песке.

Следующее занятие было посвящено теме «Свойства воздуха». С помощью волшебной лаборатории старшие дошкольники поняли, что воздух живет везде: в воде, в комнате, на улице, в банке, в пустом пакете, в сахаре. Он может сжиматься и расширяться. В ходе обобщающей беседы по картине дети узнали, что воздух обязательно нужно охранять от загрязнения? А для этого необходимо сажать и выращивать молодые деревья, нельзя жечь костры и т.д.

Целью образовательной деятельности «Город волшебства» являлось обучение умению устанавливать причинно-следственные связи между предметами, объектами и явлениями. Сюрпризным моментом послужило присутствие «волшебника», который пригласил детей в «Сад цветов». С помощью бумажных цветов и воды воспитанники увидели, как они «распускаются», помогли Золушке просеять крупу, провели опыт с аспирином в молоке, рисовали на «волшебной» бумаге.

Очень понравилось детям занятие «Такие разные ткани», способствующее формированию умения переносить практический опыт в наглядно-образный план. Дошкольники познакомились с историей возникновения тканей, различными видами тканей. В ходе экспериментальной деятельности они пришли к выводу, что не все ткани впитывают воду, ткань в сравнении с бумагой прочная. По

окончании образовательной деятельности подготовили аппликацию «Наряды для куклы Тани».

Следующее занятие было посвящено воде – одному из самых удивительных веществ на планете. Проведение опытов помогло дошкольникам понять, что вода не имеет вкуса, цвета, запаха, она может иметь твердое и парообразное состояние. Закончилось мероприятие рассказом «Круговорот воды в природе».

Помогло детям старшего дошкольного возраста развить наглядно-образное мышление в процессе опытно-экспериментальной деятельности занятие «Стекло». В ходе ОД дети играли в игру «Что из чего сделано?», познакомились с качествами и свойствами стекла. Очень важным было проведение педагогом общения «Как нужно обращаться со стеклом?»

Произвело глубокое впечатление на детей занятие «Сладкие опыты», в ходе которого воспитанники расширили и уточнили знания о выращивании и переработке сахарной свеклы, познакомились со свойствами сахара (цвет, запах, вкус, растворимость) и его значением для человека закрепили знания о том, что твердое вещество (сахар) при нагревании переходит в жидкое, и наоборот, в твердое, о применении этого свойства в пищевой промышленности.

Следующая образовательная деятельность была посвящена бумаге. В ходе занятия дети играли в игру «Бывает – не бывает», посредством экспериментов выявили, что бумага мнется, рвется, режется, намокает при соприкосновении с водой, впитывает масло, а также может издавать звук, гореть и сгибаться.

Способствовало упражнению в умении анализировать, делать выводы, развитию наглядно-образного мышления занятие «В мире комнатных растений». Образовательная деятельность началась с рассказывания сказки о царстве комнатных растений. Затем дети вспомнили признаки живого (дышат, размножаются, растут, питаются, двигаются), закрепили знания о том, чем отличаются комнатные растения друг от друга и чем похожи. Проведение экспериментальной деятельности способствовало выявлению того, для чего растению нужен корень, как вода поднимается по стеблю. Закончилось занятие общением об уходе за комнатными растениями.

Последним занятием, способствующем развитию наглядно-образного мышления детей через элементарное экспериментирование стало занятие «Секреты магнита». Дети узнали, что магниты притягивают металлические предметы через ткань, бумагу, крупу, а также через стекло и воду.

В процессе экспериментирования дети научились не только проводить элементарные опыты, получили обобщенные представления о свойствах и качествах веществ, но и анализировать, делать выводы. Старшим дошкольникам очень понравилось заниматься экспериментальной деятельностью, поскольку они учились устанавливать причинно-следственные связи между предметами, объектами и явлениями, переносить практический опыт в

наглядно-образный план. Также проведенные занятия способствовали развитию у детей творческих способностей и мелкой моторики.

На заключительном этапе исследования была проведена заключительная диагностика уровня развития наглядно-образного мышления с помощью методик, которые были использованы на констатирующем этапе. При анализе и обобщении результатов, нами установлено, что у детей экспериментальной группы уровень наглядно – образного мышления значительно повысился, так 24% детей имеют высокий уровень, низкий уровень показал 1 ребенок, увеличилось количество детей, имеющих средний уровень развития.

Таким образом, разработанный и реализованный на практике комплекс занятий по развитию наглядно-образного мышления у детей старшего дошкольного возраста с помощью экспериментирования, показал свою эффективность: дети старшего дошкольного возраста научились оперировать образами-представлениями, моделировать. Все это, в свою очередь, способствует развитию их наглядно-образного мышления.

Список литературы:

1. Брушлинский А. В., Тихомиров О. К. О тенденциях развития современной психологии

мышления // Национальный психологический журнал. 2013. № 2(10). С.10-16.

2. Веракса Н. Е., Галимов О. Р. Познавательно-исследовательская деятельность дошкольников. М.: Мозаика-Синтез, 2012. 180 с.

3. Выготский Л. С. Мышление и речь. М.: Национальное образование, 2016. 368 с.

4. Матюшкин А. М. Психология мышления. Мышление как разрешение проблемных ситуаций: учебное пособие; под ред. канд. психол. наук А. А. Матюшкиной. М.: КДУ, 2009. 190 с.

5. Поддьяков Н. Н. Особенности психологического развития детей дошкольного возраста. М.: Ассоциация Профессиональное образование, 2012. 375 с.

6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2003. 713 с.

7. Урунтаева Г. А. Психология дошкольного возраста / Г.А. Урунтаева. М.: Academia, 2014. 272с.

8. Эльконин Д. Б. Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений; ред.-сост. Б.Д. Эльконин. 4-е изд., стер. М.: Академия, 2007. 384 с.

9. Ярошевский М. Г. История психологии от античности до середины XX в. М.: Академия, 1996. 416 с.

PHILOLOGICAL SCIENCES

BAROQUE TRADITIONS IN O. BOGAEV'S PLAY «DAWN-WAY. THE ROAD DOWN WITHOUT STOPPING»

Soloviova A.

*Postgraduate Student of the Russian Literature Department
Kyiv National Taras Shevchenko University*

БАРОЧНЫЕ ТРАДИЦИИ В ПЬЕСЕ О.БОГАЕВА «DAWN-WAY. ДОРОГА ВНИЗ БЕЗ ОСТАНОВОК»

Соловьева А.Г.

*аспирант кафедры русской литературы,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко*

DOI: [10.24412/3453-9875-2022-79-2-48-52](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-48-52)

Abstract

The article studies O. Bogaev's play "Dawn-way. The road down without stops" in the aspect of the transformation of baroque traditions. The reason for the renewal of the principles of baroque and their modification is explained.

Аннотация

В статье изучается пьеса О. Богаева «Dawn-way. Дорога вниз без остановок» в аспекте трансформации традиций барокко. Объясняется причина возобновления принципов барокко и их модификация.

Keywords: baroque code, neo-baroque, sacred center, picture of the world, postmodernism.

Ключевые слова: код барокко, необарокко, сакральный центр, картина мира, постмодернизм.

Олег Богаев обращается к традициям барокко в пьесах «Башмачкин. Чудо шинели в одном действии», «Русская народная почта. Комната смеха для одинокого пенсионера», «Тридцать три счастья». Это показывает последовательность усвоения художественного опыта стиля и стратегий его переосмысления. Все эти произведения интерпретационные, то есть построены на диалоге с классическими текстами, но не с целью переработки, а для выполнения собственной творческой задачи: проверки ценностных и экзистенциальных ориентиров современного человека и воспроизведение сакрального центра картины мира.

Молодой русский драматург «поколения 90-х» Олег Богаев выбирает сложный комплекс стратегий трансформации барочных традиций. Яркой демонстрацией такого подхода становится пьеса «Dawn-way. Дорога вниз без остановок» (первая публикация в журнале «Урал» в 2008, №3). Она показательна и в жанровом плане, потому что сочетает черты мистерии инициации и драмы абсурда. В ней имеется сакральный центр, который не поддается деструкции и возобновляется. Он даже находит в финале воплощение в образе Бога, мотивах конца света и сюжете спора светлых и темных сил по поводу природы человека и возможностей просветления.

Целью настоящей статьи является прослеживание стратегий переосмысления традиций барокко в новой культурной ситуации на примере творчества яркого представителя современной драматурии.

Вопрос ставится о том, сохранилось ли представление о сакральном в душах людей. Представленное и контрастное – инфернальное начало в образе Дьявола. Обе силы, не вмешиваясь в действие конкретных четырнадцати картин-приключений, ведут дискуссию о природе человека, его выборе и, собственно, перспективах человечества. Подобная образность и тематика присуща классическому барокко. В произведениях XVII в. распространен был мотив борьбы светлых и темных сил за душу человека. В пьесе О. Богаева они лишь создают условия для ярчайшего проявления сущности современного деформированного культурным кризисом человека, оставляя ему право на выбор, свободу воли, близость к одной из сил. Дискуссия между светлыми и темными силами порождает ассоциации с библейскими эпизодами, в частности с притчей об Иове. Библейские аллюзии также относятся к типично барочным чертам, трансформированным в современном произведении. Добавим, что эксперимент, затеянный сверхъестественными силами, рассматривается и оформляется ими как сцена с определенным антуражем (ночь, пустая дорога), избранными обстоятельствами (сбитый машиной ангел, словно с неба упал). Это иллюстрирует актуализацию барочного принципа театрализации.

Сакральный центр не деконструируется, а только остраивается, испытание проходит не божественный Абсолют, а человек.

Название имеет символический характер: это дорога вниз, деградация конкретного человека, его индивидуальный путь из-за грехов в ад и сомнительный путь всего человечества, который может

закончиться новым наказанием, вроде потопа, причем, по совету дьявола Богу прямо сейчас досрочно.

Произведение строится по законам апофатического доказательства от противоположного, моделируется провокационная ситуация и интеллектуальная интрига, к которой привлекается читатель или зритель, который на протяжении пьесы не получает прямых авторских оценок и должен сформировать собственную интерпретацию событий.

События же разворачиваются головокружительно, в пьесе в одно действие быстро меняются пятнадцать картин, демонстрируя присущую барокко повышенную динамику. Четырнадцать картин повторяют один и тот же сюжет, словно возвращая действие на новый оборот рокового круга. Такая повторяемость имеет признаки ритуала (эту особенность М. Липовецкий считает признаком современного драматургического неobarocko) и одновременно моделирует комический эффект. Роковой круг ассоциируется с inferнальным началом, что найдет образное воплощение в финале. Каждый оборот сюжета добавляет новую семантику и подталкивает читателя к разгадке авторского замысла и одновременно создает абсурд ситуации (трагическую по содержанию), усиливая комизм (неслучайно в финале дьявол назовет все повторяющиеся события «комедией», распространяя это определение на все действия современного человечества).

В основе повторяющегося сюжета несчастный случай: на безлюдной и темной дороге (что символично) персонажи четырнадцати картин последовательно наезжают машиной на человека и дальше решают, что делать. Примечательно, что все без исключения оставляют несчастного и не оказывают ему помощи, просто бегут с места происшествия. Акцент делается на разной аргументации, которая, казалось бы, оправдывает поступок. Ситуация постепенно обостряется «подсказками», подброшенными высшими силами, определенные знаки должны были б наставить героев на правильный путь раскаяния, помощи. К примеру, «покойник» оживает, пытается общаться, он поднимает руку, ползет, шепчет что-то важное типа «вечное...». А потом на его спине обнаруживаются крылья, становится понятным, что он ангел, а некоторые водители утверждают, что видели, как он упал с неба им под колеса. Эти знаки должны были напомнить о сакральном, ином мире, изменить в сознании людей систему координат, но этого не происходит. Поскольку статус ангела закрепляется (его признают таким большинство героев), конфликт переносится из сферы бытовой (криминальной) в сферу высшей – веры и уныния, добродетельности и греха, нахождение на стороне темных или светлых сил. Одновременно утверждение статуса ангела снимает трагический пафос событий, ведь отменяет смерть и объясняет постоянное выживание жертвы. Поэтому читатель начинает воспринимать повторы уже в комическом ключе. Этому способствует абсурд, применение несоответствующего кода описания событий. Читатель понимает, что он привлечен к игре, на его глазах разворачивается эксперимент

с испытанием героев, а его позиция наблюдения «сверху» существенно возвышается над персонажами и аналогично соотносится с ними, потому что стоит вопрос о выборе, актуализирует барочные принципы «моменту мори» и «жизнь – театр». Читатель находится одновременно в высокой позиции наблюдателя и судьи и в позиции, соответствующей действующим лицам. Заметим, что подобное сочетание трагического и комического, абсурдного, игрового и философского начал характерно для барокко.

Анализ четырнадцати ситуаций испытаний позволяет сделать предположение о том, что каждая «картина» иллюстрирует особенности неправильного, перевернутого (как у барокко) мира, в котором все оборачивается на противоположное, а социальные роли и наставления, которые должны центрировать личность, деградируют. Интенция на составление коллективного образа и максимально художественного обобщения отражается и на наименованиях героев, лишенных паспортизации. Это люди в целом: «муж» / «жена»; «безухий» / «безносый» (бандиты); «ушастый» / «носатый» (полиция); «жених» / «невеста»; «первый» / «второй» / «начальник». Выделяется либо социальный статус («депутат» / «охранник»), либо религиозный («священник» / «мул»), но части оппозиции на самом деле не контрастны, а похожи по манере поведения и философией. Все они ведут себя противоположно предназначению, идеалу, норме, но логично в контексте картины перевернутого мира.

Из четырнадцати картин в четырех действуют семейные пары. Рай семьи становится адом. Для двух пар трагическое приключение становится лишь поводом поругаться, обвинить, спровоцировать скандал, а судьба жертвы отходит на периферию внимания и заслоняется боль «важными» делами и деталями – запятнанным платьем, опозданием в ресторан и т.п., упоминаниями о невыполненных обещаниях, подарках, рыбалке и т.д. На наш взгляд, подобный «семейный» ракурс изображения поломки мира отражает традиции «новой волны» в целом, Л. Петрушевской в частности, но здесь он интерпретирован не в трагической, а в комической модальности.

Кроме того, в произведении Олега Богаева трагический пафос «новой волны» абстрагируется в аллегориях заблудшего человечества. Например, молодые супруги, сбившиеся с дороги, воплощают максимальное легкомыслие и эгоизм: у них хватило ума спросить у сбитого «мертвеца» о дороге, а само происшествие раскрыло деградацию любви к сексу, стимулированного непривычными обстоятельствами. Аллегорические смыслы видим и в паре слепых. Они могут прямо ассоциироваться с картиной Брейгеля, тем более, оба произведения имеют путь слепых, который ведет к пропасти. «Слепцам» высшие силы даже подсказывают («Мне сегодня ангел приснился. Вроде бы мы едем с тобой по дороге и ангела видим. Ты обнял его и прозрел. Странно, к чему это?») [Богаев, 2008]. Но смысла

«подсказки» персонажи не понимают и впоследствии забывают о своей вине, ангеле и его «послание».

Другие группы испытуемых иллюстрируют деформации разных (в том числе и социальных) составляющих неправильной картины мира. Да, милиционеры не спасают, а убивают; врачи не помогают, а оставляют «материал», «мутанта», генетический мусор (так квалифицируется человек с крыльями); народный избранник депутат сожалеет, что сбитый «бомж», «мешок дерьма» с крыльями по конституции тоже считается человеком и за него можно ответить, его судьба ничего не значит по сравнению со стоимостью машины, страховки, ремонта.

Показательно, что во всех картинах изображены деформации социальных ролей и акцентирован мотив смерти независимо от сюжета дорожного происшествия. Для пары бандитов, которые только что убили инкассаторов, происшествие становится толчком для выяснения иерархии отношений и приводит к стрельбе. Не менее уголовными личностями выглядят и полицейские:

«Ушастый. Вот вы, товарищ сержант... Простите, конечно.... Но вы вчера задавили троих, и вам ничего не было, вам даже грамоту дали.

Носатый. Закон, как мой папаша – трахает выборочно» [Богаев, 2008, 5].

Наиболее ярко это освещается в картине о похоронной команде, которая тоже сбивает ангела, но в покойнике не признает «своего». В этом эпизоде абсурд максимально концентрируется и страшное сочетается со смешным. Вечно пьяная похоронная команда («Здесь пей – не пей, все равно ходишь пьяный. Смерть сама наливает» [Богаев, 2008, 13]) периодически теряет покойников и потому ищет других, подкладывает их в гроб, чтобы успокоить родню мертвеца. На этот раз объект им не подходит потому, что, во-первых, он мужчина, а потеряли женщину, и, во-вторых, он жив. В этой картине максимально присутствует мотив смерти/жизни в абсурдном контексте, переиначивается мистический мотив оживления мертвеца. Просматриваются аллюзии на Панночку из «Вия» М. Гоголя. Но в отлучки от умершего от страха (по версии Бурсаков) Хомя Брута, «команда» не удивляется и не пугается, а дает эпизоду «философское» объяснение и рассматривает событие в практическом ключе: оживление покойника мешает реальным планам. Мистический аспект травестируется и обозначается не соответствующим гендерным кодом. То есть деформированный современный человек не реагирует на сакральное (крылья ангела) и мистическое.

«Первый. Это мужик, а нам надо бабу.

Начальник. Еле-имеет... Точно мужик. А может, он тоже из наших?

Второй. Нет. Мужики не теряются. Одни бабы. Они даже после смерти любят гульнуть. <...> Месяц назад привезли одну, так она ночью встала и предъявляет: «Зачем меня одели в тряпки?» Ушла, деньги где-то нашла, сходила в магазин и вернулась

в шикарном купальнике» [Богаев, 2008, 13]. Ритуальная команда не испугалась крыльев, перекрестилась на живого, как на покойника (достаточно символически звучит фраза: «Живой??? Живой нам не нужен») и оставила его.

Абсурдизация сочетается с травестией мифообразования. В десятой картине ангела сбивает рефрижератор «Холодные куры». Экспедиторы не собираются спасти жертву, поскольку заинтересованы только коммерческими планами – вовремя доставить 10 тонн, уже начинающего тухнуть, мяса, следовательно, задержка на дороге «несвоевременная». Наличие у жертвы крыльев удивляет, но все объясняет миф-медиатор о «курином человеке», родившемся от брака солдата и хохлатки. «Солдаты – народ диковатый, глупый <...> И один подружился с хохлаткой. Он с курицей даже на танцы ходил. Поехали потом в Самару, расписались, он взял ее фамилию – Хохлаков, у них родился сын совсем куриный! [Богаев, 2008, 18]. Этот миф о создании нового человека рождает у экспедиторов коммерческие планы: наплодить самим таких огромных «бройлеров» и торговать ими. Жертву они оставляют, потому что уже не свежий. На уровне интертекстуальном история прочитывается как острашение мифа о создании человека, обыгрывание античного смехового определения человека как двуногого без перьев. В подтексте ставится вопрос о сущности человека. Если в религиозном дискурсе она имеет высокий статус созданного по образу и подобию Бога, то в перевернутом дисакрализованном мире провокационно интерпретируется как мясо, бройлер.

Максимальное острашение сакральных ориентиров и мотива испытания осуществляется в картине восьмой, где ангела сбивают «Священник» и «Мул», то есть священнослужители, «отцы», имеющие предназначение учить и наставлять на путь истинный. Для двоих трагическое приключение не становится толчком к реализации религиозного постулата любви к ближнему, оно лишь вдохновляет на схоластический диспут по ряду вопросов (преимущества христианства и ислама, принадлежности ангела определенным конфессиям и т.п.).

Подбор цитат, к которым обращаются героинатетики кажется нам символическим. Речь идет о земном пути человека и спасении, воскресении. Это, несомненно, связано с авторской концепцией: все герои выбирают неверную дорогу в землю, не спасая человека, и тем делают невозможным собственное спасение и спасение (что видно из финала) всего человечества.

«Священник. Извините, еще Нил Скотский говорил нам: «На земле много дорог, но все ничтожны, кроме пути в веру Христову»

Мул. Я не сомневаюсь. Сказано ведь в Коране: «Не знает тот, кто в небесах и на земле, сокрытого, кроме Аллаха, и не знают они, когда будут воскрешены»

<...> Нет, это ваши фокусы. Вы даже молитесь за рулем, собаки неверные! Сказано в суре Назате, стихотворение тридцать четвертое: «И когда насту-

пит день величайшей катастрофы – день Воскресения, день, когда человек вспомнит все свои ошибки и обнаружится огонь вечных мук, а уклонявшиеся и предпочитавшие другую жизнь, им место в огне гиены, а боявшиеся Господа и сдерживавшие страсти – им место в раю» [Богаев, 2008, 14].

Ситуация еще больше показывает абсурд, когда оба замечают у «мертвеца» крылья, понимают, что он – ангел. Но и этот знак не обращает «святых отцов» на верный путь, а возбуждает спор, чей это ангел – христианский или мусульманский, и, следовательно, кто должен беспокоиться о его судьбе. Священник и мул снова погружаются в схоластику и приходят к согласию только в одном – нужно спешить на самолет, чтобы успеть на международную религиозную конференцию.

Сакральное остранение и в картине тринадцатой, в которой происшествие получает интерпретацию двух мастеров – режиссера и композитора, заинтересованных только одним – созданием успешного коммерческого продукта. Эта картина становится рифмой к проанализированному выше восьмому эпизоду: если там действуют служители церкви, то здесь раскрывают себя, так сказать, светские святые. Деятели искусств традиционно дается роль «пророков», «инженеров человеческих душ», то есть они имеют максимально высокий статус в секуляризованном обществе, ведь причастны к сакральному действию – творчеству. Видение мира у этих двух деятелей лишено сакрального измерения. Они отрицают существование души, поскольку не увидели, как она вылетела из тела жертвы аварии. Крылья воспринимаются режиссером как реквизит, ангельский чин «испытывается» «по Станиславскому»: несчастного подбрасывают в гору и, поскольку он не улетел, «не верят» в его божественную природу. Вера в Рай, Ад и в «Ничто» уравнивается и сводится к личному делу рядового человека, к «банальностям». Происшествие становится поводом к, так сказать, творческой дискуссии.

Обыгрываются и травестируются слова настоящего мастера – Федора Достоевского относительно отношений Бога и мятежного человека, который мир Его не принимает. Персонаж Режиссер снижает экзистенциальную трагедию Ивана Карамазова и символическое «возвращение билета» Богу к жалованию на жизнь. Оно расценивается как неудачный фильм, коммерческий обман зрителя. Мятежный человек снижается до недовольного продуктом потребителя. «У меня такое ощущение, что меня обманули – мне продали билет на ужасный, скучный спектакль, и нет выхода... Братцы, что это с нами происходит? Разве все это жизнь?» [Богаев, 2008, 22].

В результате происшествие стимулирует вымысел финала очередного, по словам Композитора, «супер – пупер – жопа – говняного фильма», то есть продукта для потребления. И, бросив ненужного ангела, «мастера» поспешили воплотить «гениальный» творческий замысел. Мелодия «о счастье», которую сочиняет композитор, может ассоцииро-

ваться с размышлениями о счастье героя «Котлована» Андрея Платонова, «сокровенного человека», травестировать этот образ. Одновременно возникают ассоциации с «Ловцом крыс», ведь поддельные «мастера» привлекают наивного потребителя их продукта и повести его по ложной дороге. Ярко проявляет себя постмодернистская интертекстуальность и игра и барочная театральность поведения персонажей, травестируется формула «жизнь – театр».

Следует заметить, что барочная избыточность повторов имеет свою внутреннюю логику. Формируются образные «рифмы», это, например, семейные пары, отражающие друг друга; «святые отцы» и «мастера» соединены общим непониманием сакрального; все социальные роли (милиционеры, медики, рабочие ритуальной службы, депутат) отражают деформации общества и связаны мотивом смерти, пренебрегая человеком.

Все картины соединены мотивом смерти, падения (ангела с небес, людей в пропасть), отчужденности («не наши»), разрыва коммуникации («мертвая зона» сотовой связи, тотальное недоразумение).

Центральным символом является путь, на котором акцентирована развилка, а в иносказательном плане – вектор вверх или вниз.

Аллегорией неверного человеческого пути становятся турецкие курортные водные горки: когда летишь с водой вниз ногами, получаешь удовольствие, а когда вниз головой – травму или гибель, то есть идешь за водой. Показательны слова депутата о том, что вся его жизнь – это изменение этих двух позиций смыывания наземь. Как отметит в финале дьявол, дорога для всех испытуемых заканчивается пропастью, падением вниз «без остановок».

Авторская концепция проявляется в финале и приобретает дидактические смыслы. Все приключения с ангелом и людьми изображаются как эксперимент, спор между Богом и дьяволом. В финале звучат апокалиптические мотивы, характерные для барокко и переходного художественного мышления в целом, и проявляются черты барочной мистери. Дьявол предлагает прекратить «комедию», признать, что Бог ошибся с человечеством, «подавить» человечество прямо сейчас и прогуляться в пропасть, чтобы полюбоваться «падками душами». Но Бог продолжает испытание и оставляет ангела на дороге, ожидая того человека, который все же спасет несчастного и тем самым оправдает все человечество. Фактически дискуссия идет о способности человека чувствовать себя творением Божьим и о возможности двигаться вверх, улучшать свою природу. По словам дьявола, "две тысячи лет назад на этой дороге вообще никто не остановился, а здесь хоть какой-то прогресс". Вопрос стоит так: «проиграл» ли Господь, создав человека, является ли она «пустой затеей», способным только на «комедию»:

«Дьявол. Вы что, до сих пор уверены, что найдется хоть один, кто спасет вашего ангела?

(пауза)

Бог. Да.

(пауза)

Дьявол. О. нет....

(Ангел лежит на дороге. Приближается очере́дная автомобиль)» [Богаев, 2008, 26].

Таким образом, через остранение возвращается в картину мира сакральный центр и философская традиция барокко.

Центральными стратегиями становятся: стилизация барочных принципов контраста, избыточности повторов, сочетания ужасающего со смешным.

Выводы. О. Богаев воспринимает художественный код барокко как актуальный, способный обрисовать глобальные культурные преобразования конца XX – начала XXI века. Художественный код барокко в пьесе «Dawn-way. Дорога вниз без остановок» широко используется на всех структурных уровнях: тематическом, образном, композиционном, мотивном, символическом, а также знаки кода барокко существенно переосмысливаются и претерпевают модификации под влиянием современного культурного контекста.

Показателен выбор драматургом определенных барочных принципов по широкому кругу системообразующих признаков. Акцентируется изображение неверного, перевернутого мира и деформаций человеческой натуры. Сакральный центр в произведении сохраняет свой статус, а испытание проходит именно человек. Образное воплощение получают ирреальные явления – Бог, смерть, чудо, оживление. В сферу сакрального (которое обозначено как вечное) входят положительные экзистенциалы любви и сострадания, диалога. В формировании дискурса сакрального особый вес приобретают мотивы света, луча, пронизывающего облака; ночное небо, зеркала Луны, океан звезд. Моделируется образ канала связи между мирами: это луч, ангел. Создаются аллегории заблудшего человечества (слепые). Моделируется барочное пространство: рай – земная повседневность – ад. Оно может переноситься в экзистенциальную сферу сознания героя. Автору присуще трагическое переживание не-правильности мира, экзистенциальной уязвимости человека. Произведение отражает усиление сентиментального начала, присущее последователям школы Николая Коляды, и особенности российской версии постмодернизма в целом.

Системообразующей основой модификаций кода барокко в новой культурной ситуации постмодернизма и постпостмодернизма становится дискуссия вокруг сакральных первооснов бытия. Доказывается, что в отличие от постмодерных интерпретаций центр картины мира в исследуемом произведении не изображается как пустой или

«мерцающий» (по М. Липовецкому), а возобновляется. Происходит перенос необарочной иронии. Сомнению подвергается не сакральный центр, а возможности человека его постичь, поэтому доминантой становится инициационный сюжет поиска, испытания героя, акцент делается на деформациях и потенциях современного человека в условиях «перевернутого» мира-хаоса. Традиционность в интерпретации сакрального центра отражает попытки писателя преодолеть культурный кризис, найти твердые положительные ориентиры новой картины мира. Подобные интенции порождают круг стратегий модификации барочного кода. Среди них: реактуализация сакральных ориентиров с их параллельным изумлением, театральным обыгрыванием, стилизация традиции, мифообразование и апофатика. Синтез стратегий переосмысления кода барокко формирует стереоскопичность изображения мира и человека, способствует проявлению авторской концепции культурных преобразований, подкрепляет авторитет художественных традиций, их диалог с инновациями.

Список литературы:

1. Бранский В.П. Искусство и философия: Роль философии в формировании и восприятии художественного произведения на примере истории живописи. – Калининград: Янтарный сказ, 1999.
2. Богаев О. Dawn-way. Дорога вниз без остановок // Урал, 2008, 3№ / режим доступа: magazines.gorky.media
3. Гончарова-Грабовская С.Я. Комедия в русской драматургии конца XX – начала XXI века: Учеб. пособие. – М., 2006. – 280 с.
4. Заярная И.С. Необарокко в русской поэзии второй половины XX столетия: динамика эстетических систем: учеб. пособие. – К.: Логос, 2009. – 224с.
5. Заярная И.С. Барокко и русская поэзия XX столетия: типология и преемственность художественных форм: Монография. – К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2004. – 405 с.
6. Кривцун О.А. Психология искусства. – М.: Издательство Литературного института им. А.М.Горького, 2000. – 224 с.
7. Софронова Л.А. Поэтика славянского театра XVII – первой половины XVIII в.: Польша, Украина, Россия. – М.: Наука, 1981. – 263 с.
8. Липовецкий М. Паралогии: Трансформации (пост)модернистского дискурса в русской культуре 1920 – 2000-х годов. – М. Новое литературное обозрение, 2008 – 848 с.

POLITICAL SCIENCES

STRENGTHENING THE MODERN IMAGE OF UKRAINE AS ONE OF THE MOST IMPORTANT DIRECTIONS OF THE STATE'S FOREIGN POLICY STRATEGY

Sulym B.

Candidate of Political Sciences, Dozent of Department International Relations and Diplomacy, Ivan Franko National University of Lviv

ЗМІЦНЕННЯ МОДЕРНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ ЯК ОДИН ІЗ НАЙВАЖЛИВИШИХ НАПРЯМІВ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ

Сулим Б.В.

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби ЛНУ ім. Івана Франка

DOI: [10.24412/3453-9875-2022-79-2-53-58](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-53-58)

Abstract

The article is devoted to studying the current state of Ukraine's image and the search for ways to strengthen it, taking into account the foreign policy strategy of the state. The study aims to show the current state of Ukraine in the international business arena, identify the main strengths and weaknesses, and form practical directions for strengthening the image during the strategic development of the state. The study's relevance is confirmed by the conflict escalation in Ukraine and problems that emerged under the influence of globalization. According to the study results, Ukraine's place in international rankings is shown, the main weaknesses and strengths of Ukraine, its place among other countries are identified. Seven main factors can be important in shaping the foreign policy strategy of the state, which positions the country as a tourist and innovative.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану іміджу України та пошуку напрямів щодо його зміцнення із врахуванням зовнішньополітичної стратегії держави. Мета дослідження - показати сучасний стан України на міжнародній діловій арені, визначити основні сильні та слабкі сторони та сформулювати практичні напрями щодо зміцнення іміджу в ході стратегічного розвитку держави. Актуальність дослідження підтверджується загостренням конфлікту в Україні, а також низкою проблем, які сформувалися під впливом чинника глобалізації. За результатами дослідження показано місце України у міжнародних рейтингах, визначено основні слабкі та сильні сторони України, її місце серед інших країн світу. Запропоновано сім основних чинників, які можуть стати вагомими при формуванні зовнішньополітичної стратегії держави, що позиціонує країну як туристичну та інноваційну.

Keywords: image, brand, state strategy

Ключові слова: імідж, бренд, стратегія держави

Постановка проблеми. У період розвитку глобалізації та активізації міжнародних відносин кожна держава дбає про формування власного позитивного іміджу. Такі заходи сприяють захисту національних інтересів та досягненню соціально-економічних цілей країни як в розрізі внутрішнього розвитку так і на міжнародній арені.

Сьогодні, коли інформаційна прозорість та демократія формують особливу цінність, якщо держава не може забезпечити комунікативну відкритість і не ставить у пріоритеті забезпечення основних людських цінностей та свобод людини, формувати імідж демократичної держави стає досить складно. Безумовно, демократичність є запорукою того, що країна буде адекватно сприйматися міжнародною спільнотою, а тому і в подальшому співпрацюватиме з нею у вирішенні різних проблем національного та глобального характеру. Від іміджу країни залежить успішність її зовнішньої політики, формування міжнародних торговельно-економічних відносин та можливість отримання інвестицій, що сприятимуть розвитку економіки.

Зовнішньополітичний імідж в свою чергу впливає і на внутрішньополітичні процеси, зокрема, якщо репутація України в очах міжнародної спільноти є недостатньо високою, це формує підґрунтя для внутрішньодержавного незадоволення, знижує рівень сприйняття та довіри до проголошених реформ.

Загалом можна стверджувати, що діловий імідж свідчить про політичну та економічну значущість країни, про процвітання та її культурний розвиток і є показником авторитетності на світовій арені. Позитивний імідж держави формується не тільки у ставленні до неї інших країн, але й у ставленні населення до уряду і до процесів, які відбуваються всередині країни. Таким чином, можна стверджувати, що зміцнення іміджу України дозволяє сформулювати патріотично налаштоване суспільство, яке готове дбати про майбутній розвиток своєї країни [1]. Отже, імідж держави є основою економічного розвитку для тих країн, які працюють в умовах міжнародної співпраці. Так як сучасна Україна позиціонує себе як частина європейської спільноти, вона орієнтується на зміцнення своєї політичної та

економічної позиції серед європейських країн, а тому зміцнення сучасного іміджу України є одним із найважливіших напрямів зовнішньополітичної стратегії держави.

Огляд літератури. Серед досліджуваних праць слід виділити дослідження Квактун, О. О., Вертелецької, О. М., Калініченко, К. [1] що показали концептуальні основи формування міжнародного іміджу України. Аналогічні дослідження проводилися Лавриненко Г. [2], яка показала формування міжнародного іміджу України в Західному світі. Зазначимо, що чимало дослідників визначають імідж країни як *бренд*, а тому численна кількість праць присвячені визначенні ролі різних чинників на формування бренду держави, а також побудові національних ідей, які могли б підвищити місце України на зовнішньо-політичній та економічній арені. Разом з тим питання основних перспектив та загроз, які характерні для сучасного розвитку держави залишається не вивченим, а тому поточне дослідження має наукове та практичне значення для державних управлінців, які будують стратегії покращення іміджу України на наступні роки.

Мета дослідження. Визначити сучасний стан України на міжнародній діловій арені та розробити заходи зміцнення іміджу в полі стратегічного розвитку держави.

Викладення основного матеріалу. Позитивне сприйняття процесів, що відбуваються всередині країни зі сторони населення та міжнародної спільноти, є запорукою успіху країни її соціального, економічного та політичного розвитку. При цьому домінуючу роль відіграють не тільки реформи, що стосуються економічного розвитку, але й оптимізація структури влади та управління [2]. Дослідження літератури дозволило зробити висновок про те, що імідж країни є комплексом об'єктивних характеристик державної системи, які формуються у процесі еволюційного розвитку держави і є складовою ба-

гатофакторної системи світового устрою, ефективність якої визначає тенденції соціально-економічного та політичного розвитку та інших процесів [1,2,3].

Аналіз поточного іміджу України. На сьогоднішній день, на жаль, імідж України виглядає в очах міжнародної спільноти доволі різно. Постійні політичні перегони створюють нестабільне середовище всередині країни та загрози національній безпеці зовні. Сьогодні країна характеризується повільно зростаючим, однак ще занадто низьким соціально-економічним розвитком, а останнім часом ще й загрозами повномасштабних воєнних операцій. Враховуючи загострення конфлікту між Україною та Росією, показники ділового іміджу в 2022 році погіршилися ще більше, то ж на сьогодні і значна кількість розвинених країн рекомендують своєму населенню утриматися від поїздок до України або негайно покинути її території через загрозу воєнних дій. Така ситуація знецінює чимало надбань населення країни з періоду незалежності, а тому її слід розцінювати як кризову, гостру і яка потребує негайного вирішення. В таких умовах дослідження напрямів зміцнення іміджу України стають все більш актуальними. Це вимагає чітких витлумачень ситуації у державі та необхідності здійснення кроків, спрямованих на довіру Україні, яка на нікого не напала і не планує нападати.

Однак перед тим як будувати пропозиції щодо зміцнення модерного іміджу України, варто розглянути поточне місце нашої держави серед інших країн з огляду на економічні, політичні та соціальні чинники.

Міжнародні організації постійно формують рейтинги країн, які дозволяють побачити, в якому напрямі розвивається держава у порівнянні із іншими країнами. Розглянемо основні позиції України на міжнародній арені. Для цього складемо порівняльну таблицю 1.

Таблиця 1

Місце України в міжнародних рейтингах

Рейтинг	Країни схожого рейтингу	2021	2020	2019
Future Brand [4]	Колумбія (70) Мексика (72)	n/a	71/75	74/75
GCI Global Competitiveness Index [5]	Шрі-Ланка (84) Молдова (86)	n/a	n/a	85/141
The Open Data Barometer [6]	Аргентина (47) Філіппіни (42)	47/100	34/100	20/100
Freedom House [7]	Туніс (63) Бразилія (64)	60/100	62/100	
Hanke's Misery index [8,9]	Домінікана (45) Саудівська Аравія (47)	n/a	46/89	10/89
World Population Review [10]	Чад (32) Ліберія (34)	33/196	n/a	n/a

На думку закордонних експертів, станом на 2022 рік зовнішній імідж України потребує оновлення, розширення і переконливого зміцнення. Через загальну необізнаність і неспроможність вигідно представити себе в очах Міжнародного співтовариства думка про Україну формується здебільшого на основі неофіційної інформації, яка

формується певними політичними силами або іншими зовнішніми силами, які зацікавленими у де-стабілізації країни. Сьогодні питання іміджу країни є не тільки політичним питанням, це - питання національної безпеки, майбутнього країни, а також можливості здійснення демократичних перетворень. Поточна ситуація щодо політики іміджу-отво-

рення свідчить про те, що уряд мав би задіювати певні додаткові важелі, відстоюючи свої чітко-визначені позиції, використовувати кожну найменшу можливість популяризації тих позитивних кроків, що вже зміцнили позицію нашої держави, лише тоді актуалізується прийняття важливих рішень міжнародними організаціями та урядами різних країн на користь України [11].

За даними рейтингу Future Brand можна дійти висновку, що Україна не достатньо розвивала свій бренд, оскільки посідала практично останнє місце у рейтингу впізнаваності країн. Однак, слід зазначити, що в 2020 році показник дещо покращився, що свідчить про те, що політика щодо даного показника змінюється.

Що стосується міжнародної конкурентоспроможності, то позиція країни в 2019 році була 85/141, це показник нижчий середнього рівня, що відповідає конкурентоспроможності Шрі-Ланки та Молдови. Поточний показник є стійким протягом багатьох років, на сьогоднішній день такого рейтингу не складено, тому можна опиратися тільки на дані 2019 року.

Негативним є і показник щастя в Україні. В 2019 році Україна входила в десятку країн, де населення почувається нещасливим. В 2020 році показник дещо покращився, однак слід розуміти, що покращення відбувається не тільки у порівнянні із минулими роками, але і у порівнянні із іншими країнами світу.

Щодо позитивного іміджу, то Україна може його сформувати у розвитку демократії. За рівнем вільності Україна посідає 60 позицію із 100, що також говорить про непоганий стан демократії. Також за рівнем відкритості даних Україна посідає 47 місце, хоча в 2019 році показник був значно вищим. За рівнем доступності проживання Україна посідає 33 місце із 196 країн.

Отже, на сьогоднішній день основними чинниками негативного впливу на формування іміджу України та слабкими сторонами є :

- військовий конфлікт на сході України, який має сьогодні всі шанси, попри оборонну стратегію і тактику, перерости у військовий конфлікт на всій території країни;
- недосконалість законодавства та нечіткість стратегічного розвитку, які не дозволяють міжнародній спільноті зрозуміти чітку позицію щодо подальшого розвитку України;
- високий рівень корупції, який попри численні формальні заходи з її зниження підвищується з кожним роком все більше, поширюючись на всі соціальні та економічні сектори;
- перерозподіл власності, що відбувається на основі не зовсім досконалих нормативних документів;

Сьогоднішня ситуація в Україні не дозволяє сформувати переконливу основу для надходження дуже потрібних іноземних інвестицій. В результаті це сприяє низькому рівню торговельно-економічних відносин та слабкому економічному розвитку загалом. На думку науковців та експертів, голов-

ним недоліком існуючої іміджевої політики України є безсистемність її розробки. Останній законодавчий акт який був підписаний щодо розвитку іміджу України був сформований на період 2017 року. На сьогоднішній день чіткої концепції щодо розвитку країни та побудови її іміджу не сформовано [12]. Основними причинами відсутністю іміджевих компаній є:

- відсутність стратегії іміджевої політики, що полягає у цілеспрямованому формуванні іміджу України за кордоном. По сьогоднішній день не встановлено пріоритетів і не визначено кінцевого результату, до якого повинні прагнути PR компанії;
- відсутній єдиний координаційний центр з формування іміджу за кордоном;
- відсутність міцного ідеологічного фундаменту, який дозволяє сформувати та покращити зовнішньоекономічний образ країни, що відбувається через нестабільність політичної ситуації та неможливості протистояння агресивній зовнішній пропаганді;

На сьогоднішній день інформацію про Україну світові видання отримують через українські засоби масової інформації, які досить часто по різному відображають реальні результати роботи влади щодо зміцнення іміджу країни через суб'єктивне ставлення до реальних фактів. На жаль, результати праці урядів у минулих періодах не призводять до конкретних позитивних результатів, що відчувається населенням, яке навіть після 30 років формування незалежності змінює свою думку щодо майбутніх напрямів розвитку країни.

Практика показала, що заходи, які відбуваються щодо покращення соціально-економічного устрою та розвитку демократії, занадто повільно реалізуються. Наприклад за рівнем соціального забезпечення та медичного обслуговування Україна зайняла одне із найгірших місць у світі і Європі зокрема, що підтверджується негативною статистикою з захворюваності та смертності внаслідок COVID-19. На сьогодні попри те, що відбулося чимало заходів із реформування медицини, її поточний стан, обтяжений роками минулої стагнації, виявився занадто інертним, аби ефективно працювати в кризових ситуаціях. Не зважаючи на це, Україні завдяки патріотизму і професійності медиків вдається контролювати ковідну ситуацію і це підсилює імідж держави.

Для того щоб покращити поточну ситуацію з сформованого іміджу України, доцільно розглянути дії, які виконують розвинені держави у даному напрямі.

Досвід іноземних країн. У більшості країн заходу з метою формування іміджу країни, створюються інформаційні та PR служби, основні завдання яких націлені на формування сприятливого інформаційного фону для політичної, соціальної та економічної діяльності. Більшість країн оперативно реагують на різні зміни всередині країни та проводять інформаційну підтримку як населення, так і країн партнерів, яка дозволяє зрозуміти майбутні дії уряду та те, що ситуація знаходиться під контролем

влади. Своєчасне інформування державних структур та закордонних представництв дозволяє зрозуміти наслідки тих чи інших дій, що відбуваються всередині країни, а також створює прозоре інформаційне середовище, яке дозволяє зрозуміти поточний стан та напрями вирішення проблем не тільки для громадськості, але й міжнародній спільноті. В таких умовах позиція держави щодо різних ситуацій стає зрозумілою, а це в свою чергу дозволяє ефективно будувати стратегію співпраці з іншими державами. Для того щоб інформувати населення та міжнародну спільноту про поточний стан всередині країни, спеціальні служби, які займаються зміцненням іміджу країни, створюють та поширюють пропагандистські фільми, фото відеоматеріали, організовують оповіщення в соціальних мережах, що дозволяє населенню чітко розуміти, в якому напрямі рухається держава. Такі заходи формують високий рівень довіри населення до поточної влади, а також дозволяють мешканцям країни відчувати безпеку та стабільність.

В Україні ж пропагандистські прийоми досить часто використовуються хаотично, а тому вони недостатньо сприяють іміджу країни. Це говорить про безсистемну та малоефективну роботу відповідаль-

них за це інституцій. В результаті такої роботи чимало проектів із зміцнення іміджу України щодо майбутнього розвитку країни стають неідеальними, а можливість будувати довгострокові ділові стосунки з міжнародними організаціями та державами уповільнюються. Щоб пропаганда стала ефективною, інформаційні заходи повинні бути ідейно наповненими, відповідати реальному стану справ, а не спотвореними і далекими від реальності для вигідного зображення ситуації в пропагандистських матеріалах. Для того, щоб імідж країни покращувався, потрібно не тільки використовувати PR-технології, але й створювати ефективні команди, які завдяки зусиллям спеціалістів різних галузей (зокрема соціологів, політологів, економістів, спеціалістів зі зв'язків з громадськістю, психологів, консультантів) можуть приймати прозорі, зрозумілі та ефективні рішення. Така спільна робота повинна проводитися за підтримки та участі органів державної влади і представлятися дипломатичними службами, культурними організаціями в якості пріоритетних завдань [13].

Розглянемо основні сильні сторони України, які могли би стати вихідною точкою покращення ділового іміджу України.

Рис.1. Чинники впливу на імідж України

Розглянемо більш детально кожен із чинників впливу на імідж України.

Природно-ресурсний потенціал. Україна багата своїми природними ресурсами, у тому числі і рекреаційними ресурсами, які необхідно використовувати як основу для розвитку туризму. Туристичний потенціал України є достатньо високим, оскільки на території країни розміщуються природні ресурси, які здатні реалізувати туристичний потенціал в будь-який сезон.

Національно-культурний потенціал. Це також частина розвитку туристичного потенціалу України, оскільки Україна є багатою своїми традиціями та містить історичні та культурні надбання практично в кожному місті. Зберігаючи пам'ятки мистец-

тва та архітектури та примножуючи їх новими надбаннями, Україна може стати однією із найбільш доступних та цікавих туристичних країн Європи.

Соціально-психологічні настрої. На сьогодні Україна у багатьох країнах світу відома тим, що її населення здатне протистояти несправедливості, адміністративним тискам зі сторони влади. Українці останніми роками сформували хорошу репутацію завдяки Помаранчевій революції, яка стала прикладом сучасної побудови національної ідентичності. Та на жаль, попри свободолобивість та незалежність, сьогодні населення країни характеризується політичною незрілістю, що характерно для молодих націй, які керуються не виваженими та обґрунтованими рішеннями, а більшою мірою емоціями. В таких умовах правильно будувати імідж кра-

їни в напрямку кардинально нових підходів до управління країною та добре злагодженої взаємодії між владою та населенням, що сприяють впровадженню сміливих рішень та інновацій у країні.

Ділова атмосфера є одним із найбільш важливих чинників, які формують діловий імідж країни. Основними факторами які можуть змінити ставлення міжнародної спільноти до України є боротьба з корупцією та подолання бюрократії. На сьогоднішній день Україна знаходиться в числі тих країн, яким характерний високий рівень корупції та бюрократії, а тому на сьогодні потенціал даного чиннику є дуже великим, оскільки змінивши підхід до державного управління та знизивши рівень корупції та бюрократії, діловий імідж був би суттєво покращеним.

Зовнішньоекономічні відносини України характеризується асоціацію України з Європейським Союзом та прагненням стати її членом. Відповідно, управлінські та адміністративні органи вже протягом значного періоду проходять шлях трансформації до міжнародних стандартів ведення бізнесу. Україна повинна чітко показувати свій напрям розвитку та звітувати про результати реформувань, які могли би наблизити Україну до її мети.

Адміністративні технології формують частину ділової атмосфери, однак виокремлюються в окрему категорію, оскільки діяльність органів влади впливає не тільки на бізнес, але і на усі інші соціально-економічні процеси. Дуже важливо реалізувати можливість цифровізації адміністративних процесів, які дозволили би прискорити, спростити та зробити більш ефективними усі адміністративні роботи.

Інформатизація на сьогодні є одним із найбільших потенційно важливих та впливових чинників на формування іміджу в Україні. Останніми роками інформаційний сектор стрімко розвивається, що пов'язано з формуванням високого інтелектуального потенціалу в країні і разом з тим низьким рівнем заробітних плат. Через це численна кількість міжнародних компаній, що працюють в інформаційному секторі, планують заходити на вітчизняний ринок інтелектуального капіталу, стимулюючи розвиток і інших галузей економіки. Створюючи сприятливий клімат для розвитку інформатизації в Україні, держава має всі шанси отримати стрімке прискорення економічного розвитку в усіх галузях.

Однак для того, щоб Україна стала успішним проектом, сучасна українська національна ідея потребує чіткості формування і навіть модернізації. Вона повинна враховувати економічні виклики, геополітичної ситуації, а також жорсткі реалії суспільства, з якими стикається країна. Нагальною стає потреба наповнення національної ідеї новим ідеологічним змістом, який би відповідав цивілізованним цінностям а також науковим, інформаційним та сучасним технологічним прогресам [15]. В базову концепцію цінностей входять і загальноприйняті цінності, які слід враховувати незалежно від політичного ладу держави. Це, в першу чергу, забезпечення права та свобод людини, гідних умов

життя, цінність кожного життя, верховенство закону. Всі інші заходи із зміцнення іміджу повинні формуватися на даних засадах.

Поточний стан управління іміджем України і напрями щодо його вдосконалення. У 2016 році, в рамках реалізації концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі було створено Міжвідомчу комісію з питань популяризації України у світі. Ця комісія повинна сприяти забезпеченню та координації дій центральних та місцевих органів влади щодо просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Комісія формує методи зміцнення позитивного іміджу України в інформаційному просторі із залученням різних каналів розповсюдження інформації. Забезпечення оперативної та скоординованої діяльності з підготовки та поширення інформації у світовому інформаційному просторі повинна націлюватися на підвищення інвестиційної та туристичної привабливості України. Результатом створення такої комісії з питань популяризації України став план заходів із реалізації концепції популяризації України у світі та просування інтересів у світовому інформаційному просторі який був затверджений на 2011 рік [16]. Сьогодні ж нової Концепції іміджу України не створено, а стратегія зовнішньополітичної стратегії України, що затверджена в 2021 році хоча і включає положення щодо зміцнення іміджу України, однак не містить конкретних, чітко виражених дій, яких слід послідовно дотримуватися для досягнення стратегічних цілей країни [17].

Висновки. Сьогодні Україна знаходиться у складному і навіть кризовому міжнародному становищі, яке буде залишатися таким до того часу, поки не буде виявлено та оприлюднено чіткої позиції щодо внутрішнього розвитку та зовнішньополітичної стратегії. Чимало процесів які відбуваються в Україні є незрозумілими не тільки для населення, але й для міжнародної спільноти. Не всі задекларовані заходи та цінності на практиці є зреалізованими. Будучи вразливою до численних проблем, Україна сьогодні особливо залежить від того, як її сприймають представники та уряди інших країн, міжнародна спільнота в цілому. В таких умовах для того щоб заявити, що Україна готова стати впливовим суб'єктом на міжнародній політичній арені, необхідно повністю змінити підходи до інформаційного забезпечення. Щоб покращити імідж України, необхідно обрати правильний вектор зовнішньої політики, поглибити політичні асоціації та знайти компроміси у зміцненні політичної безпеки країни, сприяти міжнародній стабільності та безпеці на основі ефективної та багатосторонньої роботи для вирішення кризової ситуації. Для того, щоб заходи із зміцнення іміджу України були дієвими, вони повинні відбуватися не формально, а бути втіленими на всіх рівнях державного управління. Це потребує повної перебудови іміджевих механізмів, чіткого і патріотичного вишколу відповідних фахівців, а також бажання і підтримки населення та уряду щодо організації таких змін. Побудувавши основу для

зміцнення іміджу України, що базується на демократичних та загальнолюдських цінностях, його можна розвивати у туристичному, інноваційному та цифровому напрямках.

Список літератури:

1. Квактун, О. О., Вертелецька, О. М., Калініченко, К. (2018). Концептуальні основи формування міжнародного іміджу України. Економічний простір. 2018. №135. С. 39-48. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/261>
2. Лавриненко Г. Формування міжнародного іміджу України в західному світі (на прикладі Польщі). Схід. 2011. №4 (111). С. 149—154.
3. Браун Л. Имидж — путь к успеху. СПб: Изд. дом "Питер". 2001. — 188. с.
4. The Future Brand Country Index 2020. 2020. URL: <https://www.futurebrand.com/uploads/FBCi-2020-Assets/FutureBrand-Country-Index-2020.pdf>
5. Global Competitiveness Report. WEF. 2019. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
6. The Open Data Barometer. 2020. URL: https://opendatabarometer.org/?_year=2017&indicator=ODB
7. Freedom House. 2021. URL: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2021>
8. Hanke's Misery Index. 2020. URL: <https://www.cato.org/commentary/hankes-2020-misery-index-whos-miserable-whos-happy#>
9. Hanke's Misery Index. 2019. URL: <https://economynext.com/sri-lanka-climbs-in-misery-index-in-2019-after-currency-collapse-54809/>
10. Cheapest Countries To Live. 2021. World Population Review. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/cheapest-countries-to-live-in>
11. Кулеба О.В. Роль сучасних інформаційно-комунікативних технологій у формуванні міжнародного іміджу держав. Інвестиції: практика та досвід. 2011. №3. С. 104—107.
12. Антонюк О.В. Сучасний стан стратегії просування бренда держави в Україні. Економіка та держава. 2011. No 8. С. 64—67.
13. Колосок С.В. Формування іміджу установи в системі державного управління. Актуальні проблеми державного управління: наук. зб. — Вип. III: наук. вид. Одеса: АстроПринт. 2000. С. 84—90.
14. Попович М.В. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні. К.: Укр. Центр духовн. культури. 2005. 328 с.
15. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань популяризації України у світі : Постанова Кабінету Міністрів України від 7.06.2017 р. No 467. Дата оновлення 02.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2017-%D0%BF>
16. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 No 383-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2017-%D1%80>
17. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України. Указ Президента України від 26 серпня 2021 року №448/2021.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

UDK 37.015.3

THE STUDY OF THE FEATURES OF EMOTIONAL AND VOLITIONAL REGULATION OF CHILDREN WITH ASD AND MENTAL RETARDATION

Savina T.,

*Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Family and Childhood Psychology
Russian State University for the Humanities.
Institute of Psychology L.S. Vygotsky
Moscow*

*Associate Professor of the Department of Speech Therapy,
Moscow Region State University
Moscow region, Mytischki*

DOI: [10.24412/3453-9875-2022-79-2-59-61](https://doi.org/10.24412/3453-9875-2022-79-2-59-61)

Abstract

The article describes the study of the characteristics of children with ASD and mental retardation (PDD), presents an analysis of the results of diagnosing emotional-volitional regulation. The specifics of disorders in the emotional sphere of children with ASD and mental retardation are described. The results are described confirming that violations of emotional-volitional regulation can occur both in ASD and in mental retardation, but behavioral manifestations and emotional states will have their own specifics.

Keywords: mental retardation (PDD), ASD, specifics of emotional disorders.

To conduct a comparative analysis of disorders of emotional-volitional regulation in children with ASD and mental retardation (PDD), we used the method of diagnosing disorders of emotional development by V.V. Lebedinsky and M.K. Bardyshevskaya [1, p. 258].

The proposed diagnostic scheme was developed both as a method for research and as a tool for the work of a psychologist, which allows not only to assess the severity of emotional disorders, but also to determine the symptoms and dynamics of a child's development in different conditions.

Diagnostics was carried out in several stages. At the first stage, information was collected from the psychological history of the child. The second stage included direct observation of the child's behavior with fixation of the symptoms identified in the process of observing him in natural conditions. This stage allows

us to draw a conclusion about the nature of the dysfunctions of the basal system of emotional regulation in general. For quantitative analysis, a scoring was introduced, where 0 points - no violations are noted, 1 point - mild / moderate violations, 2 points - pronounced violations are noted.

At the next stage of diagnostics, specific characteristics of emotional regulation in children with mental retardation and ASD were identified and studied at the level of:

- assessment of the intensity of environmental impacts;
- affective stereotypes of behavior;
- affective expansion;
- affective communication;
- generalizations of emotional experience at the symbolic level.

The results obtained are presented in table 1.

Table 1

The results of the development of emotional regulation in children with ASD and mental retardation

Criterion	Indicator (in points)	
	PDD	ASD
<i>I level of emotional regulation</i>		
The level of assessment of the intensity of environmental impacts		
Hypersensitivity to physical objects: olfactory; taste; temperature; visual; auditory; painful; vestibular	0,54	1,4
Human hypersensitivity: eye contact; voice contact; tactile contact	0,43	1,9
<i>II level of emotional regulation</i>		
Level of affective stereotypes of behavior		
The rhythm of physiological processes; sleep rhythm/eating rhythm, selectivity, strength of adaptive reactions, autostimulation, use of stereotypes, hyperactivity)	0,8	1,3
<i>III level of emotional regulation</i>		
Level of affective expansion		

Sense of self-preservation, reaction to a physical barrier/remoteness, reaction to the complexity of an object, the influence of fears, the degree of self-formation, defensive aggression, quasi-aggression	1,1	1,7
<i>IV level of emotional regulation</i> Level of affective communication		
Contact initiation, adult withdrawal, depth and duration of contact, eye contact/tactile contact/voice contact, use of emotional contagion, relationships with other children, empathy, selectivity, group attachment, anxiety regulation	0,6	1,9
<i>V level of emotional regulation</i> Generalization of emotional experience at the symbolic level		
The level of development of speech and play; use of external regulating speech; the ability to talk about one's emotional experience; the ability to represent their desires in the game; emotional experience projected in the game	1,2	1,95

Further, to verify the obtained diagnostic results, we applied the Student's T-test for independent samples to confirm the reliability of the identified differences. The data obtained are presented in table 2.

Table 2

Analysis of differences in emotional regulation parameters in children with ASD and PDD according to Student's T-test

Student's t-test (p=)					
N	The level of assessment of the intensity of environmental impacts	Level of affective stereotypes of behavior	Level of affective expansion	Level of affective communication	Generalization of emotional experience at the symbolic level
24	0,00001	0,02	0,004483	0,000134	0,080 (not significant)

According to the results obtained in the course of mathematical analysis of the data, according to the "level of symbolic regulation" parameter "p" is not in the zone of significance, between groups of children with mental retardation and ASD at the level of symbolic activity, the children of the two groups do not have significant differences. Significant differences were found for other parameters (the level of assessment of the intensity of environmental influences, the

level of affective stereotypes of behavior, affective expansion, and the level of affective communication).

As a result, in the course of a qualitative and quantitative analysis of diagnostic data, general and specific criteria for emotional regulation were identified that are characteristic of a group of children with mental retardation and a group of children with an autism spectrum disorder [3, p. 195]. The results are presented in table 3.

Table 3

General and specific disorders of emotional regulation in children with ASD and PDD

Specific features of emotional regulation of children with PDD	Specific Features of Emotional Regulation in Children with ASD	General criteria specific to both groups of children
<i>General characteristics of emotional regulation</i>		
Active forms of defensive behavior predominate. Manifested in the form of aggressive reactions, conflict behavior, negativism. Can usually calm down on their own	The use of passive forms of protective behavior in the form of freezing, encapsulation and self-isolation. Impaired self-regulation of the emotional state, the presence of autostimulations	In both groups, protective forms of behavior are observed
<i>Level of assessment of environmental impacts</i>		
Minor violations of hypersensitivity. In the tactile sphere to the person. Establish better eye contact	Violations are associated with primary pathology. Pronounced hypersensitivity to physical stimuli and to a person	In two groups there are children with vestibular hyposensitivity
<i>Level of affective stereotypes</i>		
Dominated by autostimulations that are associated with gross motor skills. Compliance with the daily routine, rhythmic actions facilitate adaptation to new conditions, lead to a positive emotional state. When completing a task, it is important for children to evaluate their work, and not the quality of performance and the result obtained	Pronounced selectivity. Autostimulation is associated with fine motor skills. Poorly tolerated changes in the daily routine. Violation of the plasticity of stereotypes. In children with hyposensitivity to the physical signs of the inanimate environment, there were drives for constant movement.	Autostimulations and stereotypes arose in both groups in situations of failure

<i>Level of affective expansion</i>		
Violations are associated with difficulties in overcoming complex obstacles (social prohibition, research activities). In most cases, the obstacle caused destructive activity in the social behavior of children	Violated basal components (self-preservation instinct, gender identity, research activities). More mature patterns of behavior have been formed, for example, quasi-aggressive behavior. In the game, repeatedly play the same touch effect	Violations of this level in both groups are most of all associated with expansion in difficult new conditions (reaction to the complexity of the object, reaction to the novelty of the object, in a situation of social prohibition, conflict)
<i>Level of affective communication</i>		
Violations are expressed in rapid satiety during contact and inconstancy of communication	Violations of communication with adults and a gross violation of communication with children. Violations of predominantly basal components at this level: eye contact, tactile contact, voice contact	Common to these groups are difficulties in verbal communication, insufficient depth and duration of contact
<i>The level of symbolic regulation</i>		
Lack of formation of the symbolic game, the plot game is primitive, is at the level of an earlier age. Difficulties in generalizing emotional experience due to unformed cognitive activity	Disproportion between poor game actions and rich speech accompaniment. When choosing a toy, they are guided by an isolated sensory sensation. Strong affective inclusions, obsessive attitude to the subject. Fixation on peculiar verbal marks	Difficulties in generalizing and distinguishing emotional experience. The poverty of the "emotional vocabulary"

Thus, the analysis of the results of diagnosing the features of the level organization of emotional regulation revealed that violations of emotional-volitional regulation can occur both in ASD and in mental retardation, but behavioral manifestations and emotional states will have their own specifics [2, p. 427].

References:

1. Bardyshevskaya M.K., Lebedinsky V.V. Diagnosis of emotional disorders in children. M.: Kogito-center, 2019. - 283 p.
2. Savina T.A. Diagnosis of violations of the emotional sphere of preschool children as a factor in successful socialization // Modern problems of science and education. - 2015. - No. 3. P. 423-428.
3. Savina T.A. Peculiarities of group activity of children and adolescents with autism spectrum disorders // Modern science-intensive technologies. - 2020. - No. 8. - P. 191-195.

№79/2022

Norwegian Journal of development of the International Science

ISSN 3453-9875

VOL.2

It was established in November 2016 with support from the Norwegian Academy of Science.

DESCRIPTION

The Scientific journal “Norwegian Journal of development of the International Science” is issued 24 times a year and is a scientific publication on topical problems of science.

Editor in chief – Karin Kristiansen (University of Oslo, Norway)

The assistant of the editor in chief – Olof Hansen

- James Smith (University of Birmingham, UK)
- Kristian Nilsen (University Centre in Svalbard, Norway)
- Arne Jensen (Norwegian University of Science and Technology, Norway)
- Sander Svein (University of Tromsø, Norway)
- Lena Meyer (University of Gothenburg, Sweden)
- Hans Rasmussen (University of Southern Denmark, Denmark)
- Chantal Girard (ESC Rennes School of Business, France)
- Ann Claes (University of Groningen, Netherlands)
- Ingrid Karlsen (University of Oslo, Norway)
- Terje Gruterson (Norwegian Institute of Public Health, Norway)
- Sander Langfjord (University Hospital, Norway)
- Fredrik Mardosas (Oslo and Akershus University College, Norway)
- Emil Berger (Ministry of Agriculture and Food, Norway)
- Sofie Olsen (BioFokus, Norway)
- Rolf Ulrich Becker (University of Duisburg-Essen, Germany)
- Lutz Jäncke (University of Zürich, Switzerland)
- Elizabeth Davies (University of Glasgow, UK)
- Chan Jiang (Peking University, China) and other independent experts

1000 copies

Norwegian Journal of development of the International Science

Iduns gate 4A, 0178, Oslo, Norway

email: publish@njd-iscience.com

site: <http://www.njd-iscience.com>